Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Vita S. Martini

https://hdl.handle.net/1874/330880

Hs.
3 J 2

Aevum medium.
Scriptores ecclesiast.
N°. 48.

Te 125

Hist 3 Ol 7
N. 2

N° 240 . . . r.

N° 285 . u.

125 *(Eccl. 48, antea 285u.) Membr. fol. 81 ff., initial. nitidis. Saec. XIV exeuntis.*

Sulpicius Severus, Vita S. Martini, f. 1—21a.

Fol. 1a. Incipit prologus de uita sancti martini episcopi. F. 1b. Incipiunt capitula libri primi de uita, cet. Fol. 2b. Incipit prologus.

Ejusdem Epistolae III de eodem. f. 21b—27a.

De transitu S. Martini, f. 27a—29b.

Sulp. Severus, Dialogi III (s. lib. II—IV de vita S. Martini), f. 29b—76b.

S. Martinus, Liber de trinitate, f. 76b—77b.

Gregorius Turonensis, Sermones IV de transitu S. Martini, f. 77b—81b.

[illegible] ... [illegible] non est grecu[m] ... [illegible]
[illegible] ... [illegible] et correctum ... [illegible]
[illegible] ... [illegible] et abbrevi-
am de ... [illegible] ... fiat ... [illegible]
[illegible]

Incipit prologus de uita sancti martini episcopi.

Seuerus desiderio fratri carissimo
salutem. Ego quidem frater una
nimis libellum quem de uita sancti
martini scripseram. scedula sua p
mere et intra domesticos parietes cohibere decreue
ram: quia ut sum natura infirmus iudicia hu
mana uitabam. ne quod forte arbitror sermo incul
tior legentibus displiceret. omniumque reprehensione
dignissimus iudicarer: quia materiam disertis
merito scriptoribus reseruandam impudens occupas
sem. sed petenti tibi sepius negare non potui. Quid
enim esset quod non amori tuo. uel cum detrimento
mei pudoris impenderem: Verumptamen ea tibi fi
ducia libellum edidi. qua nulli a te prodendum reor:
quia id spopondisti. Sed uereor ne tu ei ianua
sis futurus: et emissus semel non queat reuocari.
Quod si acciderit. et ab aliquibus eum legi uideris. bo
na uenia id a lectoribus postulabis. ut res potius
quam uerba perpendant: et equo animo ferant. si aures
eorum uiciosus forsitan sermo pulserit: quia regnum
dei non in eloquentia. sed in fide constat. Meminne
rint etiam salutem seculo. non ab oratoribus sed a

piscatoribus predicatam. cũ utiqȝ si utile fuisset. id
quoqȝ dñs prestare potuisset. Ego enim cũ primũ
animũ ad scribendum appuli. quia nefas puta
rem tanti uiri latere uirtutes. apud me ipse didici:
ut soloecismos nõ erubescerem. quia nec magnã
umq̃ rerũ scientiam contigissem. Et siq̃d ex hys
studiys olim fortasse libassem: totũ id dissuetu
dine tanti temporis pdidissem. Sed tamen ne
nos maneat tam molesta defensio: suppresso si
tibi uidetur noĩe libellus edatur. Quod ut fieri ua
leat titulũ frontis erade. ut muta sit pagina: et
qd̃ sufficit loquat̃ materiam. nõ loquat̃ auctorẽ.

Incipiunt capitula libri primi de uita et uirtu
tibȝ sancti martini epi. .I.

De sancta cõuersatione adolescentie et carita
te. uel patientia atqȝ humilitate. et qd̃ ante
baptismũ pfectionẽ tenuerit. .ij.

De clamide diuisa et paupere uestito. .iij.

De baptismo grandi desiderio accepto. et hosti
bus fidei uirtute superatis. .iiij.

Ubi renunciauit milicie. et scm̃ hylariũ expetijt.
et postmodũ ammonitus parentes uisitauit. et
q̃ in itiñe insidias aduersarij potenti fide supera
uit. et mediolani monasteriũ construeret: et insi

dicantibus hereticis gallinariam insulam expetierit. et
ibi uenena superauerit. et iterum sanctum hylarium expetierit.
De monasterio in pictauo constituto: .v.
et ibidem cathecumino mortuo suscitato. et postea
baptismo consecuto. .vi.
De seruo lupiani suscitato. .vij.
De ordine episcopatus et perseuerantia humilita
tis uel amore. secreti monasterio constituto. et qua
liter exemplo et doctrina discipulos erudierit. .viij.
Ubi locum nomine calitonnum fraude inimici de
structa ab errore liberauit. .ix.
Ubi gentilium turbas cum uoluit stare fecit. et cum
libuit abire permisit. .x.
Ubi templum antiquissimum diruit. et arborem
pinum super se ruentem signo crucis opposito in ali
am partem prostrauit: et gentilium multitudinem
uniuersam hoc miraculo conuerti fecit. .xi. Clut.
Ubi fano incenso ignem domui imminentem fide repu .xij.
Ubi ad diruendum fanum angelorum presidia meruit.
Ubi orationis uirtute percussorem superauit. .xiij.
Ubi percussori ferrum de manibus excussum non .xiiij.
Ubi paraliticam curauit. .xv. Comparuit.
Ubi tetradii seruum a demonio liberauit .xvi.
et ipsum tetradium a gentilitatis absoluit errore.

Ubi demoniaco furenti digitos in os .xvii.
intulit. et confestim purgauit .xviii.
Ubi ciuitatem de metu barbarorum liberauit. .xix.
Ubi leprosum osculo purgauit. .xx.
Ubi filia arcorii epistole sue tactu sanata est.
Ubi benedicti paulini oculos. nō solum .xxi.
exteriores sed etiam interiores illuminauit. .xxii.
Ubi ipse sc̄s per angelū curatus est. .xxiii.
Ubi in cōuiuio imperatoris p̄sbiterum pretulit im
peratori. et ipsi maximo p̄dixit futura q̄ sic imple
Quod angeli cū eo sepe locuti sunt. .xxiiii. ¶ta.
Ubi dyabolus cornu cruentū in manu .xxv.
tenens cellulam eius erupit. et clarū presbiterū
temptare conatus est. et q᷑ uisibilem se ei formis
diuersis ingerebat. etiam regio habitu. et q᷑ eo
tempore etiam in aliis regionibus figmenta sit
Ubi benedictus seuerus .xxvi. ¶ machinatus.
ad eū plena fide et caritate p̄gerit. et exponit p̄fec
tionē religionis illius. uel quibus exemplis eos ad
timorem dn̄i prouocauerit. et q᷑ pro inuidis et ob
trectatoribus suis semp orauerit. et aduersū om̄s
insidias patientiam assumpserit. et a caritate su
a nullū reppulerit. et animum celo semp intentū
ab oratione numq̄m laxauerat. Incipit plogus

Prefacio de eadem ratione sancti Martini.

Plerique mortales studio et gloria seculari inaniter dediti exinde perhennem ut putabant memoriam nominis sui quesierunt: si vitas clarorum virorum stilo illustrassent. Que res utique non perhennem quidem sed aliquantulum tamen concepte spei fructum afferebat: quia et suam memoriam licet incassum propagabant et propositis magnorum virorum exemplis non parva emulatio legentibus excitabatur: sed tamen nichil ad beatam illam eternamque vitam hec eorum cura pertinuit. Quid enim aut ipsis occasura cum seculo scriptorum suorum gloria profuit. aut quid posteritas emolumenti tulit legendo hectorem pugnantem. aut socratem philosophantem: cum eos non solum imitari stulticia sit. sed non acerrime eciam impugnare dementia: quippe qui humanam vitam presentibus tantum actibus estimantes. spes suas fabulis. animas sepulchris dederunt: Siquidem ad solam hominum memoriam se perpetuandos crediderunt. cum hominis officium sit perhennem potius vitam quam perhennem memoriam querere: non scribendo aut pugnando vel philosophando. sed pie sancte religioseque vivendo. Qui quidem error humanis litteris tradi

tus in tantum valuit: ut multos plane emulos sui
vel inanis phylosophie. vel stulte illius virtutis
invenerit. Unde facturus michi opere precium videor.
si vitam sanctissimi viri exemplo aliis mox profuturam
perscripsero: eo quod utique ad veram sapientiam et ce
lestem miliciam divinamque legentes incitabuntur. In
quo ita nostri quoque rationem commodi ducimus.
ut non inanem ab hominibus memoriam. sed eternum
a deo premium expectemus: quia et si ipsi non ita vixi
mus ut exemplum aliis esse possimus. dedimus tamen
operam ne is lateret qui esset imitandus. Igitur sancti
martini vitam scribere exordiar. ut que vel ante epis
copatum vel in episcopatu gesserit. adeo ea in quibus
ipse tantum conscius fuit nesciuntur: quia laudem ab
hominibus non requirens. quantum in ipso fuit omnes
virtutes suas latere voluisset. Quamquam etiam ex hys
que comperta nobis erant plura omisimus: quia
sufficere credidimus si tantum excellentiora notaren
tur. simul et legentibus consulendum fuit. ne hys pareret
copia congesta fastidium. Obsecro autem eos qui lec
turi sunt. ut fidem dictis adhibeant: neque me quicquam
nisi compertum et probatum scripsisse arbitrentur. Ali
oquin tacere quam falsa dicere maluissem. *Incipit
vita sancti martini episcopi edita a severo sulpitio presbitero.*

Igitur martinus sabarie pannoniorum o
pido oriundus fuit. sed intra ytaliam ti
cini alitus est: parentibus secundum seculi digni
tate non infimis. gentilibus tamen. Pater
eius miles primum: post tribunus militum
fuit. Ipse armatam miliciam in adolescen
cia secutus: inter scolares alas sub rege
constancio. deinde sub iuliano cesare milita
uit: non tamen sponte. quia a primis fere
annis diuinam pocius seruitutem sacra il
lustris pueri inspirauit infancia. Nam
cum esset annorum decem. inuitis parentibus ad
ecclesiam confugit: seque cathecuminum fieri postula
uit. Mox mirum in modum totus in dei opere conuersus.
cum esset annorum duodecim heremum concupiuit: fecisset
que uotis satis. si etatis infirmitas non obstitisset.
Animus tamen aut circa monasteria. aut circa ec
clesiam semper intentus: meditabatur adhuc in etate
puerili. quod postea deuotus impleuit. Sed cum edictum
esset a regibus. ut ueteranorum filii ad miliciam scriberen
tur: prodente patre qui felicibus eius actibus inuidebat.
cum esset annorum quindecim raptus et cathenatus. sa
cramentis militaribus implicatus est: uno tantum
seruo comite contentus. Cui tamen uersa uice dominus

seruiebat: adeo ut plerumque et ei calciamenta ipse detra
heret. et ipse detergeret: cibum una caperent. hic sepius
ministraret. Triennium fere ante baptisma in armis
fuit: integer tamen ab hiis uiciis. quibus illud ho
minum genus implicari solet. Multa illi circa com
militones benignitas. mira caritas: patientia
uero atque humilitas. ultra humanum modum.
Nam frugalitatem in eo laudari non est necesse. qua
ita usus est: ut iam illo tempore non miles sed mo
nachus putaretur. Quibus rebus ita sibi omnes com
militones suos deuinxerat: ut eum miro affectu ue
nerarentur. Necdum tamen regeneratus in christo. agebat
quendam bonis operibus baptismatis candidatum:
assistere scilicet laborantibus. opem ferre miseris. alere
egentes. uestire nudos. Nichil sibi ex milicie stipen
diis. preter cotidianum uictum reseruabat. Iam tunc
euuangelii non surdus auditor. de crastino non
cogitabat. ·ii·
Quodam itaque tempore cum iam nichil preter
arma et simplicem milicie uestem haberet: media
hyeme que solito asperior inhorruerat. adeo ut
pleros que uis algoris extingueret: obuium habuit
in porta ambianensium ciuitatis pauperem nudum.
Qui cum pretereuntes ut sui misererentur oraret.

omnes que misero preterirent: intellexit uir deo ple
nus. sibi illum alijs misericordiam non prestantibus reser
uari. Quid tamen ageret? Nichil preter clamidem
qua indutus erat habebat: iam enim reliqua in
opus simile consumpserat. Arrepto itaque ferro quo
accinctus erat. mediam diuidit: partemque eius pauperi
tribuit: reliqua rursus induitur. Interea de circum
stantibus ridere nonnulli: quia deformis esse et truncatus
habitu uideretur. Multi quidem quibus erat mens sani
or altius gemuere. quod nichil simile fecissent: cum utique
plus habentes uestire pauperem sine sua nuditate po
tuissent. Nocte igitur insecuta cum se sopori dedisset: ui
dit xpistum clamidis sue qua pauperem texerat parte
uestitum. Intueri diligentissime dominum: uestemque quam
dederat iubetur agnoscere. Mox ad angelorum circumstan
tium multitudinem. audit ihesum clara uoce dicentem.
Martinus adhuc cathecuminus: hac me ueste
contexit. Vere memor dominus dictorum suorum qui ante pre
dixerat: quamdiu fecistis hec uni ex minimis istis. michi
fecistis: se in paupere professus est fuisse uestitum: et
ad confirmandum tam boni operis testimonium. in eo
dem se habitu quem pauper acceperat: est dignatus os
tendere. Quo uisu uir beatissimus non in gloriam est
elatus humanam: sed bonitatem dei in suo opere cog

noscens, cum esset annorum duo de viginti ad baptis
ma convolavit. Nec statim militie renuntiavit, tri
buni sui precibus evictus: cui contubernium familiare
prestabat. Etenim transacto tribunatus sui tempore:
renunciaturum se seculo pollicebatur. Qua martinus
expectatione suspensus, per biennium fere postea quam est
baptisma consecutus, solo scilicet nomine militavit.
Interea irruentibus intra gallias .iij.
barbaris: iulianus cesar coacto in unum exercitu
apud uangionum civitatem donativum cepit eroga
re militibus: et ut est consuetudinis singuli citaban
tur, donec ad martinum ventum est. Tum vero op
portunum tempus existimans quo peteret missi
onem: neque enim integrum sibi fore arbitrabatur,
si donativum non militaturus acciperet: hactenus
inquit ad cesarem militavi tibi: patere ut nunc
militem deo. Donativum tuum pugnaturus ac
cipiat. Christi ego miles sum: pugnare mihi non licet.
Tum vero adversum hanc vocem tyrannus in
fremuit: dicens eum metu pugne que postera die
erat futura, non religionis gratia detrectare mi
liciam. At martinus intrepidus, ymmo illato
sibi terrore constantior: si hoc inquit ignavie
asscribitur non fidei, crastina die ante aciem in

ermis astabo: et in nomine domini ihesu signo crucis non
clipeo protectus aut galea. hostium cuneos penetrabo
securus. Retrudi ergo in custodiam iubetur. facturus
fidem dictis: ut inermis barbaris obiceretur. Postero
die hostes legatos de pace miserunt: sua omnia sese
que dedentes. Unde quis dubitet hanc vere beati viri fuis
se victoriam: cui prestitum sit ne inermis ad prelium mit
teretur. Et quamvis pius dominus servare militem suum in
ter hostium gladios et tela potuisset: tamen ne vel ali
orum morte sancti violarentur obtutus: exemit pugne neces
sitatem. Neque enim aliam pro milite suo christus debuit pre
stare victoriam: quam ut subactis sine sanguine hostibus
nemo moreretur. .iiij.
Exinde relicta milicia. sanctum hylarium pictaue
episcopum civitatis. cuius tunc in dei rebus spectata et cogni
ta fides habebatur expetiit: et aliquamdiu apud eum com
moratus est. Temptavit autem idem hylarius impo
sito dyaconii officio sibi eum arcius implicare: et mi
nisterio vinciri divino. Sed cum sepissime restitisset
indignum se esse vociferans: intellexit vir dei altioris
ingenii. hoc eum modo posse constringi: si id ei officii
imponeret. in quo quidem locus iniurie videretur. Itaque
exorcistam eum esse precepit. Quam ille ordinatio
nem. ne despexisse tamquam humiliorem videretur non repu

dicauit. Nec multo post ãmonitus per soporem.
ut patriam parentesque quos adhuc gentilitas deti
nebat. religiosa sollicitudine uisitaret: ex uolũtate
sci hylarii profectus est: multis que ab eo obstrictus pre
cibus et lacrimis ut rediret. mestus ut ferũt peregrina
tionẽ illam aggressus est: contestatus fratribus mul
ta se aduersa passurũ. quod postea probauit euentus.
Ac primũ inter alpes deuia consecutus: incidit in la
trones. Cumque unus securi eleuata in caput eius
librasset ictũ: ferientis dexterã sustinuit alter. Vinctis
tamen post tergũ manibus: uni seruandus et custo
diendus traditur. Qui cũ eum ad remotiora loca
duxisset: percunctari ab eo cepit quisnã esset. Respondit
xpianum se esse. Querebat etiam ab eo an timeret.
Tunc uero constantissime profitetur: numquam se tam fu
isse securũ: quia sciret misericordiam dñi maxime in
temptationibus affuturã: se magis dolere illi. qui
xpi misericordia utpote latrocinia exercens esset indignus.
Ingressusque euuangelicã disputationẽ: uerbum
dei latroni predicabat. Quid longius morer? La
tro credidit: prosecutusque martinũ uie reddidit.
orans ut pro se dñm precaretur. Idemque postea reli
giosam agens uitã uisus est: ut hec que supra retu
limus. ab ipso audita dicantur. Igitur martinus

inde pgressus. cū mediolanū pretervisset: dyabolus in itinere humana specie assumpta. se ei obviū tulit: quo tenderet q̄rens. Cūq; id a martino respon si accepisset. se quo dn̄s uocaret intendē: ait ad eum. Quocūq; ieris uel quecūq; temptaueris: dyabolus tibi aduersabit᷑. Tunc ei ꝓphetica uoce respondit. Dn̄s michi adiutor est: nō timebo quid faciat michi homo. Statim q; e ꝯspectu eius inimicus euanuit. Itaq; ut animo ac mente conceperat. matrem gentilitatis absoluit errore. patre i malis pseuerante: plures tamen suo saluauit exemplo. Deniq; cū heresis arriana p totū orbem. et maxime intra illiricū pullulasset: cum aduersus pfidiā sacdotū solus pene acerrime pugnaret. multis q; suppliciis ēēt affectus: nā et publice uirgis cesus est. et ad extremū de ciuitate exire cōpulsus. ytaliam repetens. cū intra gallias quoq; discessu scī hylarij quē ad exiliū hereticor uis coegerat. turbatā eciam comperisset: mediolani sibi monasteriū statuit. Ibi quoq; eū auxentius auctor et princeps arriano rū grauissime insectatus est: multis q; affectū iniurijs de ciuitate exturbauit. Cedendū itaq; tempori arbitratus. ad insulam cui gallinaria nomē est secessit: comite quodā pb̄ro magnarū uirtutū

uiro. Hic aliquamdiu radicibus uixit herbarum: quo tempore elleborum uenenatum ut ferunt gramen in cibum sumpsit. Sed cum uim ueneni in se grassantis uicina iam morte sensisset: imminens periculum oratione repulit: statimque omnis dolor fugatus est. Nec multo post cum sancto hylario comperisset regis penitentia potestatem indultam fuisse redeundi. rome ei temptauit occurrere: profectusque est ad urbem. v.

Cum iam hylarius preterisset: ita eum est e uestigiis persecutus. Cumque ab eo gratissime fuisset susceptus: haut longe sibi ab opido monasterium collocauit. Quo tempore se ei quidam cathecuminus iunxit: cupiens sanctissimi uiri institui disciplinis. Paucis quippe interpositis diebus languore correptus. in febribus laborabat: ac tum martinus forte discesserat. Et cum per triduum defuisset. regressus exanime corpus inuenit: ita subita mors fuerat. ut absque baptismate humanis rebus excederet. Corpus in medio positum. tristi merentium fratrum frequentabatur officio: cum martinus flens et eiulans accurrit. Tum uero tota sanctum spiritum mente concipiens. egredi cellulam in qua corpus iacebat ceteros iubet: ac foribus obseratis. super exanimata defuncti fratris membra prosternitur. Et cum aliquamdiu orationi incubuisset

set. sensisset que per spiritum domini adesse virtutem: erectus
paululum et in defuncti ora defixus, orationis sue ac mi
sericordie domini intrepidus expectabat eventum. Vix que
duarum horarum spacium intercesserat, vidit defunctum
paulatim membris omnibus commoveri: et laxatis
in usum videndi palpitare luminibus. Tum vero ma
gna ad dominum voce conversus: gratias agens cellulam
clamore compleverat. Quo audito qui pro foribus
astiterant: statim irruunt. Mirum spectaculum: quia vi
debant vivere quem mortuum reliquissent. Ita redditus
vite baptisma consecutus, plures postea vixit annos:
primusque apud nos martini virtutum vel materia
vel testimonium fuit. Idem tamen referre solitus est
se corpore exutum ad tribunal iudicis ductum, depu
tatumque obscuris locis: et vulgaribus turbis tristem
excepisse sententiam. Tum per duos angelos iudici
fuisse suggestum: hunc esse pro quo martinus oraret.
Ita per eosdem angelos se iussum reduci, et martino
redditum: vite que pristine restitutum. Ab hoc primo
tempore beati viri nomen enituit: ut qui sanctus iam
ab hominibus habebatur, potens etiam et vere apos
tolicus haberetur. .VI.

Nec multo post dum agrum lupiciani cuiusdam
honorati secundum seculum viri preteriret: clamore et luc

tu turbe plangentis excipitur. Ad quam cum solli
citus astitisset. et quis esset hic fletus inquireret: in
dicatur unum e familia seruulum laqueo sibi uitam
extorsisse. Quo cognito cellulam in qua corpus
iacebat ingreditur: exclusis que omnibus turbis. super
stratus corpori aliquantisper orauit. Mox uiuescen
te uultu marcescentibus oculis in ora illius defunc
tus erigitur: lento que conamine enisus assurgere. ap
prehensa beati uiri dextera in pedes constitit: atque ita
cum eo usque ad uestibulum domus. turba omni in
spectante processit. .vij.

Sub eodem fere tempore: martinus ad episcopa
tum turonice ecclesie petebatur. Sed cum erui a monas
terio suo non facile posset. ruricius quidam unus
e ciuibus uxoris languore simulato ad genua il
lius prouolutus: ut egrederetur obtinuit. Ita dispo
sitis iam in itinere turbis ciuium. sub quadam cus
todia ad ciuitatem usque deducitur. Mirum in modum
incredibilis multitudo. non solum ex illo oppido: sed
etiam ex uicinis urbibus ad suffragia ferenda con
uenerant. Una omnium uoluntas. eadem uota: ea
dem que sententia. martinum episcopatu esse dignis
simum: felicem fore sub tali ecclesiam sacerdote. Pau
ci tamen et nonnulli. ex episcopis qui ad constituendum

antistitem fuerant evocati. impie repugnabant: dicen
tes. scilicet contemptibilem esse personam. indignum esse
episcopatu hominem vultu despicabilem: veste sordidum. cri
ne deformem. Ita a populo sententie sanioris. hec illorum
irrisa dementia est: qui illustrem virum dum vitupera
re cupiunt predicabant. Nec vero aliud hys facere
licuit: quam quod populus domino volente cogebat. Inter episcopos
tamen qui affuerant: precipue defensor quidam nomine
dicitur restitisse. Unde animadversum est: graviter illum
lectione prophetica tunc notatum. Nam cum fortuitu lec
tor cui legendi eo die officium erat. interclusus a populo
defuisset: turbatis ministris dum expectatur qui non ad
erat. unus e circumstantibus sumpto psalterio quem
primum versum invenit arripuit. Psalmus autem hic
erat. Ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem prop
ter inimicos tuos: ut destruas inimicum et defenso
rem. Quo lecto clamor populi extollitur. pars diversa
confunditur: atque ita habitum est. divino nutu psal
mum hunc lectum fuisse. ut testimonium operis sui defen
sor audiret: quia ex ore infantium atque lactentium in
martino domini laude perfecta. et ostensus pariter et
destructus est inimicus. Iam vero sumpto episcopatu
qualem se quantumque prestiterit: non est nostre facul
tatis evolvere. Idem enim constantissime perseve

ralat qui prius fuerat: eadem in corde eius humi
litas. eadem in uestitu eius uilitas erat: atque ita
plenus auctoritatis et gratie. implebat episcopi dignita
tem: ut non tamen propositum monachi uirtutemque
desereret. Aliquandiu ergo adherenti ad ecclesiam
cellula usus est. Deinde cum inquietudinem freque
tantium ferre non posset: duobus fere extra ciuitatem mi
liarijs monasterium sibi statuit. Qui locus tam
secretus et remotus erat: ut ab heremi solitudine non
discreparet. Ex uno enim latere. precisa montis excelsi
rupe ambiebatur: reliquam planiciem liger fluuius re
ducto paululum sinu clauserat. Vna tantum eademque
arta admodum uia adiri poterat. Ipse ex lignis
contextam cellulam habebat. Multi quidem e fratribus
in eundem modum: plerique saxo superiecti montis
cauato. receptacula sibi fecerant. Discipuli uero
octoginta erat: qui ad exemplum beati magistri insti
tuebantur. Nemo ibi quicquam proprium habebat: omnia
in medio conferebantur. Non emere aut uendere. ut
plerisque monachis moris est: cuiquam licebat. Ars
ibi exceptis scriptoribus nulla habebatur: cui tamen
operi minor etas deputabatur. maiores orationi uaca
bant. Rarus cuiquam extra cellulam suam egressus:
nisi cum ad locum orationis conueniebant. Cibum una

omnes post horam ieiunij accipiebant. Vinum
nemo noverat: nisi quem infirmitas coegisset. Plerique
camelorum setis vestiebantur: mollior ibi habitus pro
crimine erat. Quod eo magis sit mirum necesse est. quod
multi inter eos nobiles habebantur: qui longe aliter
educati. ad hanc se humilitatem et patientiam coe-
gerant: pluresque ex hijs postea episcopos vidimus. Que
enim esset civitas aut ecclesia: que non se de martini
habere monasterio cuperet sacerdotes. .viij.

Sed ut reliquas virtutes eius quas in episco-
patu egit aggrediar: erat haut longe ab o-
pido proximus monasterio locus. quem falsa hominum
opinio. velut consepultis ibi martiribus sacraverat:
nam et altare ibi a superioribus episcopis constitutum habeba-
tur. Sed martinus non temere adhibens incertis
fidem. ab hijs qui maiores natu erant presbyteris vel
clericis. flagitabat nomen sibi martiris et tempora pas-
sionis ostendi: grandi se scrupulo permoveri. quod ni-
chil certi constans sibi maiorum memoria tradidis-
set. Cum aliquamdiu ergo a loco illo se abstinuis-
set. nec derogans religioni quia incertus erat: nec
auctoritatem suam vulgo accommodans. ne supersti-
tio convalesceret: quodam die paucis secum adhibi-
tis fratribus. ad locum pergit. Dein super sepulchrum

ipsum astans. orauit ad dominum: ut quis esset uel cuius
meriti sepultus ostenderet. Tum conuersus ad leuam:
uidet prope assistere umbram sordidam trucem. Imperat.
nomen meritumque ut loqueretur. Nomen edicit. de cri
mine confitetur latronem se fuisse. ob scelera percussum.
uulgi errore celebratum: sibi nichil cum martiribus esse
commune. cum illos gloria se pena retineret. Mirum in modum
uocem loquentis qui aderant audiebant: personam
tamen non uidebant. Tum martinus quod uidisset expo
suit: iussitque ex eo loco altare quod ibi fuerat submo
ueri. atque ita populum superstitionis illius absoluit er

Accidit autem in sequenti tempore .ix. C ore.
dum iter ageret. ut gentilis cuiusdam corpus. quod
ad sepulchrum cum superstitioso funere deferebatur obui
um haberet: conspicatusque eminus uenientium turbam.
quidnam id esset ignarus paululum stetit. Nam cum
fere quingentorum passuum interuallum erat. ut difficile
fuerit dinoscere quid uideret. tamen quia rusticam ma
num cerneret. et agente uento lintheamina corpori su
periecta uolitarent. profanos sacrificiorum ritus agi
credidit: quia esset hec gallorum rusticis consuetudo.
simulachra demonum candido tecta uelamine. mi
sera per agros suos circumferre dementia. Elato ergo
in aduerso signo crucis. imperat turbe non moueri

loco: onus quod deponere. Hic uero mirum in modum
uideres miseros primum uelut saxa riguisse: deinde cum
promouere se summo conamine niterentur. ultra acce
dere non ualentes. ridiculam in uertiginem rotaban
tur. donec uicti corpus onus deponunt attoniti et
semet inuicem aspectantes. quidnam sibi accidisset ta
citi cogitabant. Sed cum beatus uir comperisset exe
quiarum esse illam frequentiam non sacrorum: eleuata
rursum manu dat eis abeundi et tollendi potesta
tem corpus. Ita eos et cum uoluit stare compulit: et
cum libuit abire permisit. .x.

Item dum in uico quodam templum antiquissimum
diruisset. et arborem pinum que fano erat proxima
esset aggressus excidere: tum uero antistes loci illius.
ceteraque gentilium turba cepit obsistere. Et cum idem il
li dum templum euerterent imperante domino quieuissent:
succidi arborem non patiebantur. Ille eos sedulo com
monere nichil esse religionis in stipite. deum potius
cui seruiret ipse sequerentur: arborem illam excidi o
portere. quia esset demoni consecrata. Tum unus ex his
qui erat audacior ceteris. si habes inquit aliquam
de deo tuo quem dicis te colere fiduciam: nosmetipsi
succidimus hanc arborem. tu ruentem excipe. Et si te
cum est tuus ut dicis dominus: euades. Tum ille intre

pide confisus in domino: facturum se pollicetur. Hic
vero ad istiusmodi conditionem omnis illa gentili
um turba consentit: facilemque arboris sue habuere
iacturam. si inimicum sacrorum suorum casu illius obru
issent. Itaque cum unam in partem pinus illa esset accli
nis. ut non esset dubium quam in partem succisa corru
eret: eo loco vinctus statuitur pro arbitrio rustico
rum. quo arborem esse casuram nemo dubitabat. Suc
cidere igitur ipsi suam pinum cum ingenti gaudio leticia
que ceperunt. Aderat eminus turba mirantium. Iam
que paulatim nutare pinus. et ruinam casura mini
tari. Pallebant eminus monachi. et periculo iam
propiore conterriti. spem omnem fidemque perdiderant:
solam martini mortem expectantes. At ille confisus
in domino. intrepidus opperiens cum iam fragorem sui
pinus concidens edidisset: iam cadenti. iam sup
er se ruenti. elevata obviam manu signum salutis
opponit. Tum vero ut turbinis modo retro actam
putares. diversam in partem ruit: adeo ut rusticos
qui tuto in loco steterant. pene prostraverit. Tum
vero in celum clamore sublato. gentiles stupu
ere miraculo. monachi flere pre gaudio: christi no
men in commune ab omnibus predicari. Satisque
constitit eo die salutem illi venisse regioni. Nam fere

nemo ex immani illa multitudine fuit. qui non ex
imposita sibi manus desiderata. dominum ihesum relicto impie
tatis errore crediderit. Et vere ante martinum pauci
admodum immo pene nulli. in illis regionibus christi
nomen receperant. Quod adeo virtutibus illius exemplo
que convaluit: ut iam ibi nullus sit locus. qui non
aut ecclesiis frequentissimis. aut monasteriis sit re
pletus. Nam ubi fana destruxerat: statim ibi aut
ecclesias aut monasteria construebat. ·xi·

Nec minorem sub idem fere tempus: eodem in
opere virtutem edidit. Nam cum in vico quo
dam fano antiquissimo et celeberrimo ignem immi
sisset: in proximam immo adherentem domum. agente
vento flammarum globi ferebantur. Quod ubi mar
tinus advertit. rapido cursu tectum domus scandit:
obvium se advenientibus flammis inferens. Tum vero
mirum in modum cerneres contra vim venti ignem
retorqueri: ut compugnantium inter se elementorum quae
dam conflictus videretur. Ita virtute martini ibi
tantum ignis operatus est: ubi iussus est. ·xii·

In vico autem cui leprosum nomen est. cum idem tem
plum opulentissimum superstitiose religionis voluis
set evertere: restitit ei multitudo gentilium. adeo ut
non absque iniuria sit repulsus. Itaque secessit ad

proxima loca. ibi que per triduum cilicio tectus et cinere.
ieiunans semper et orans precabatur dominum: ut quia
templum illud evertere humana manu non potuis-
set. virtus illud divina dirueret. Tum subito ei du-
o angeli hastati atque scutati. instar milicie celes-
tis se obtulerunt: dicentes missos se a domino ut rusti-
cam multitudinem fugarent. presidiumque martino
ferrent: ne quis dum templum dirueretur obsisteret: re-
diret ergo et opus ceptum devotus impleret. Ita
regressus ad vicum inspectantibus gentilium turbis
et quiescentibus. dum profanam edem usque ad funda-
menta dirueret: aras omnes atque simulachra re-
degit in pulverem. Quo viso rustici cum se intelli-
gerent divino nutu obstupefactos atque perterritos.
ne episcopo repugnarent. omnes fere in ihesum dominum
crediderunt: clamantes palam et confitentes deum mar-
tini colendum. ydola negligenda que sibi prodesse non
Quid etiam in pago eduorum .xvi. possent.
gestum sit referam. Ubi dum templum itidem eu-
teret: furens in eum gentilium rusticorum irruit multitu-
do. Cumque unus audacior ceteris. stricto eum gladio
peteret: reiecto pallio nudam cervicem percussuro pre-
buit. Nec cunctatus ferire gentilis: sed cum dexteram
altius extulisset. resupinus ruit: consternatusque

diuino metu ueniam precabatur. ·xiiij·

Nec dissimile huic fuit illud. cum eum ydola destruentem cultro quidam ferire uoluisset: in ipso ictu ferrum ei de manibus excussum non comparuit. Plerumque autem contradicentibus sibi rusticis ne eorum fana destrueret. ita predicatione sancta gentilium animos mitigabat: ut luce eis ueritatis ostensa. ipsi sua templa subuerterent. Curationum quoque tam potens in eo gracia erat: ut nullus fere ad eum egrotus accesserit. qui non continuo receperit sanitatem: quod uel ex consequenti liquebit exemplo. ·xv·

Treueris puella quedam dira paralisis egritudine tenebatur: ita ut iam per multum tempus nullo ad humanos usus corporis officio fungeretur. Omni ex parte premortua: uix tenui spiritu palpitabat. Tristes ad solam funeris expectationem: assistebant propinqui. Tum subito nunciatur ad ciuitatem illam uenisse martinum. Quod ubi pater puelle comperit: cucurrit exanimis pro filia rogaturus: et forte martinus iam ecclesiam fuerat ingressus. Ibi inspectante populo. multisque aliis presentibus episcopis: eiulans senex genua eius amplectitur dicens. Filia mea moritur misero genere languoris: et quod ipsa est morte crudelius. solo spiritu uiuit iam carne premortua. Rogo ut

eam adeas atque benedicas. Confido enim quod per
te reddenda sit sanitati. Qua ille uoce confusus ob
stupuit et refugit: dicens hoc sue non esse uirtutis.
senem errare iudicio: non esse se dignum per quem dominus
signum uirtutis ostenderet. Perstare uehementius flens
pater et orare cepit: ut exanimem uisitaret. Postremo
a circumstantibus episcopis ire compulsus: descendit ad
domum puelle. Ingens turba pro foribus expectans. quid
nam dei seruus esset facturus: ac primum que erant il
lius familiaria in huiusmodi rebus arma. solo pro
stratus orauit. Deinde egram intuens: dari sibi oleum
postulat. Quod cum benedixisset. in os puelle uim sancti
liquoris infudit: statimque uox reddita est. Tum
paulatim singula contactu eius ceperunt membra
uiuiscere: donec firmatis gressibus populo teste surrexit.

Eodem quoque tempore tetradii cuiusdam ·xvi·
proconsularis uiri seruus demonio correptus
dolendo exitu cruciabatur. Rogatus ergo martinus
ut ei manum imponeret: deduci eum ad se iubet. Sed
neque spiritus nullo proferri modo ex cella in qua erat po
tuit: ita in aduenientes rapidis dentibus seuiebat.
Tum tetradius ad genua beati uiri aduoluitur: orans
ut ad domum in qua demoniacus habebatur ipse descen
deret. Tum uero martinus negare se profani et gen

talis domum adire posse: nam tetradius eodem tempore
adhuc gentilitatis errore implicatus tenebatur. Spopon
dit ergo se si de puero demon fuisset exactus. xpia
num fore. Ita martinus imposita manu puero. in
mundum ab eo spiritum eiecit. Quo viso tetradius do
minum nostrum ihesum credidit: statimque cathecuminus
factus. nec multum post baptizatus est: semperque marti
num salutis sue auctorem. miro coluit affectu.

Per idem tempus in eodem oppido .xvij.
ingressus patrisfamilias cuiusdam domum. in
limine ipso restitit: dicens horribile in atrio domus
demonium se videre. Cui cum ut discederet imperaret:
quendam e familia qui in interiori parte edium mo
rabatur arripuit. Seuire miser dentibus cepit: et ob
vios quosque laniare. Commota domus. famili
a turbata. populus in fugam versus. martinus se furen
ti obiecit: ac primum ei stare imperat. Sed cum dentibus
fremeret. hyantique ore morsum minaretur: digitos ei
martinus in os intulit: si habes inquit aliquid po
testatis. hos devora. Tum vero ac si candens ferrum
faucibus accepisset: longe reductis dentibus. digitos
beati viri vitabat attingere. Et cum fugere de obsesso cor
pore penis et cruciatibus cogeretur. nec tamen exire ei
per os liceret: feda relinquens vestigia fluxu ventris egestus est.

Altera cum de metu et impetu barbarorum ·xviij·
subito civitatem fama turbasset· demoniacum ad se
exhiberi iubet: imperat que ut an verus esset hic nuncius
fateretur. Tunc confessus est sedecim demones fuisse qui
rumorem hunc per populum disseminassent: ut hoc sal
tem metu ex illo martinus oppido fugaretur. barba
ros nichil minus quam irruptionem cogitare. Ita cum
hec immundus spiritus media in ecclesia fateretur: metu et
turbatione presenti civitas liberata est. ·xix·
Apud parysius vero dum portam civitatis illius
magnis secum turbis euntibus introiret· lepro
sum miserabili facie horrentibus cunctis osculatus
est. atque benedixit: statim que omni malo mun
datus est. Postera die ad ecclesiam veniens nitenti
cute: gratias pro sanitate quam receperat agebat. Sed
nec hoc pretereundum est· quod fimbrie vestimenti eius
cilicio que detracte: crebras super infirmantibus egere
virtutes. Nam cum aut digitis illigate aut collo
indite essent: per se ab egrotantibus morbos effugavere
Arborius autem vir prefectorius ·xx· Quint.
sancti admodum et fidelis ingenii: cum filia sua
gravissimis quartane febribus ureretur· epistolam
martini que casu ad eum delata fuerat: pectori pu
elle in ipso accessu ardoris inseruit: statim que fe

bus fugata est. Quae res apud arborium in tan-
tum ualuit. ut statim puellam deo uouerit. et perpe-
tue uirginitati dicaret: profectus que ad martinum
puellam ei presens ob uirtutum eius testimonium que
per absentem licet curata esset obtulit: neque ab alio eam
quam a martino. habitu uirginitatis imposito. pas-
sus est consecrari. .xxi.

Paulinus uero uir magni postmodum futurus
exempli: cum oculum grauiter dolere cepisset. et iam
pupillam eius crassior nubes superducta texisset. o-
culum ei martinus penniculo tetigit: pristinam que ei
sanitatem sublato omni dolore restituit. .xxii.

Ipse autem cum casu quodam esset de cenaculo deuolu-
tus. et per confragosos scale gradus decidens. multis
uulneribus esset affectus: cum exanimis iam iaceret
in cellula. et inmodicis doloribus cruciaretur: nocte
ei angelus uisus est eluere uulnera. et salubri un-
guine contusi corporis membra contingere. Atque ita
postero die restitutus est sanitati: ut nichil umquam
pertulisse incommodi putaretur. Sed quia longum est
ire per singula. sufficiant hec uel pauca de plurimis.
Satis que sit nos et in excellentibus non subtrahere ueri-
tatem. et in multis uitare fastidium. .xxiii.

Atque ut maiora tantis inseram. quamuis ut est

nostrorum etas temporum: quibus iam depravata omnia
atque corrupta sunt. ut pene precipuum sit adulationi
regie sacerdotalem non cessisse constantiam. Cum ad im
peratorem maximum ferocis ingenii virum. et bellorum
civilium victoria elatum. plures ex diversis partibus
episcopi convenissent. et feda circa principem omnium ad
ulatio notaretur. seque degeneri inconstantia regie
clientele sacerdotalis dignitas subdidisset: in so
lo martino apostolica auctoritas permanebat.
Nam et si pro aliquibus supplicandum regi fuit: impe
ravit potius quam rogavit. Et a convivio eius frequen
ter rogatus abstinuit: dicens se mense eius parti
cipem esse non posse. qui imperatores unum regno. al
terum vita expulisset. Postremo cum maximus se non
sponte sumpsisse imperium affirmaret. sed impositam
sibi a militibus divino nutu regni necessitatem ar
mis defendisse: et non alienam ab eo dei voluntatem
videri. penes quem iam incredibili eventu victoria
fuisset. nullusque ex adversariis nisi in acie occu
buisset: tandem victus vel ratione vel precibus. ad con
vivium venit: mirum in modum gaudente rege quod id
impetrasset. Convive autem aderant veluti ad diem
festum evocati. summi atque illustres viri: prefectus
idem que consul evodius. vir quo nichil umquam

ipsius fuit: comites duo summa potestate praediti:
frater regis et patruus. Medius inter hos marti
nus presbiter accubuerat: ipse autem sellula iuxta re
gem posita consederat. Ad medium fere conuiuium
ut moris est: pateram regi minister obtulit. Ille sancto
admodum episcopo potius dari iubet: expectans atque am
biens ut ab illius dextera poculum sumeret. Sed mar
tinus ubi ebibit. pateram presbitero suo tradidit: nul
lum scilicet existimans digniorem qui post se prior biberet:
nec integrum sibi fore. si aut regem ipsum. aut eos qui
a rege erant proximi presbitero praetulisset. Quod factum im
perator omnesque qui tunc aderant ita ammirati sunt:
ut hoc ipsum eis in quo contempti fuerant placeret: ce
leberrimumque per omne palatium fuit. fecisse marti
num in regis prandio: quod in infimorum iudicum conui
uiis. episcoporum nemo fecisset. Eidemque maximo longe
ante predixit futurum. ut si ad ytaliam pergeret quo
ire cupiebat. bellum ualentiniano imperatori infe
rens. sciret se primo quidem impetu futurum esse uic
torem: sed paruo post tempore esse periturum. Quod
quidem ita uidimus: nam primo aduentu eius ua
lentinianus in fugam uersus est. Dein post annum
fere resumptis uiribus: captum intra aquileie mu
ros maximum interfecit. ·xxiij·

Constat autem etiā angelos ab eo plerūq; ui
sos: ita ut conserto inuicē apud eū sermone
Dyabolum tam .xxv. Cloquerentur.
conspicabilem et subiectū oculis habebat: ut
siue se in ppria substantia contineret. siue in diu
sas figuras spiritales q; nequicias transtulisset:
qualibet ab eo sub ymagine uideret. Qđ cū dya
bolus sciret se effugere non posse. cōuiciis eū semp
urgebat: quia fallere nō posset insidiis. Quodā
autem tempore cornu bouis cruentū in manu te
nens. cū ingenti fremitu cellulam eius irrupit:
cruentā q; ostentans dexterā. et admisso recens
scelere cōgaudens: ubi est inquit martine uirtus
tua? Unū de tuis modo interfeci. Tunc ille cōuo
catis fratribz: refert qđ dyabolus indicasset. Sol
licitos esse pcepit p cellulas singulorū: quisnam
hoc casu fuisset affectus. Neminem quidem deesse
de monachis: sed unū rusticū mercede conductum
ut uehiculo ligna deferret. isse ad siluā nūciant.
Iubet aliquos ire ei obuiam. ita haut longe a
monasterio iam pene exanimis inuenitur. Extre
mū tamen spm trahens: indicat fratribz casum
mortis et uulneris. Iunctis scilicet bobus dum
dissoluta artius lora cōstringit. bouē sibi excus

so capite inter inguina cornu inuenisse. Nec multum
post uitam reddidit. Videns quo iudicio domini dyabolo
data fuerit hec potestas. In martino illud mirabile
erat. quod non solum hoc quod supra retulimus. sed mul-
ta huiusmodi si quociens accidissent. longe ante
preuidebat: et sibi nunciata fratribus indicabat. Frequen-
ter autem dyabolus dum mille nocendi artibus sanctum ui-
rum conabatur illudere: uisibilem se ei formis diuersissi-
mis ingerebat. Nam interdum in iouis persona. ple-
rumque mercurii: persepe enim se ueneris ac minerue trans-
figuratum uultibus offerebat. Aduersus quem semper in-
trepidus. signo se crucis et orationis auxilio protegebat.
Audiebantur plerumque conuicia. quibus illum turba de-
monum proteruis uocibus increpabat: sed omnia uana
et falsa cognoscens. non mouebatur obiectis. Testaban-
tur etiam aliqui ex fratribus audisse se demonem proteruis
martinum uocibus increpantem. cur intra monasterium
aliquos ex fratribus. qui olim baptismum diuersis er-
roribus perdidissent. conuersos postea recepisset. exponen-
tem crimina singulorum: martinum dyabolo repugnan-
tem respondisse constanter. antiqua delicta melioris ui-
te conuersione purgari: et per misericordiam domini absol-
uendos esse peccatis qui peccare desinerent. Contradicente
dyabolo non pertinere ad ueniam criminosos:

et semel lapsis nullam a dn̄o prestari clemētiā.
Tunc in hanc uocē fertur exclamasse martinus.
Si tu ipse o miserabilis ab hoim̄ insectatōe desis
teres. et te factor̄ tuor̄ uel hoc tp̄e cū dies iudicij in
primo est peniteret: ego tibi uere confisus in dn̄o
xp̄i misericordiam pollicerer. O q̄ sc̄a de dn̄i pietate
presūptio: in qua et si auctoritatē prestare non
potuit. ostendit affectū. Et quia de dyabolo eiusq̄
q̄ artibȝ sermo exortus est. nō ab re uidet̄ licet ex
trinsecus. referre q̄d gestū est: quia et quedā in eo
martini uirtutū portio est. et res digna miraculo
recte memorie cōmendabit̄: in exemplū cauendi si
q̄d deinceps uspiam tale contigerit.
Clarus quidā nomine adolescens nobilissi
mus mox pb̄r. nūc felici bt̄s excessu: cū relic
tis omnibȝ ad martinū se ɔtulisset. breui tēpore
ad summū fidei uirtutū q̄ oīm culmē enituit. I
taq̄ cū haut longe sibi ab ep̄i monasterio taber
naclm̄ ɔstituisset. multi q̄ apud eū f̄res commo
rarent̄: iuuenis quidā anatholius noīe. sub pro
fessione monachi omnē humilitatē atq̄ inno
centiā mentitus accessit: habitauit q̄ aliq̄ diu
in cōmune cū ceteris. Dein p̄cedente tempore. ange
los apud se loqui solere dicebat. Cū tamen nullus

ad hiberet: signis quibusdam plerosque ad credendum cohortabatur. Postremo eo usque processit. ut inter se ac deum angelos discurrere predicaret: iam que se unum ex prophetis haberi uolebat. Clarus tamen nequaquam ad credendum cogi poterat. Ille ei iram domini et presentes plagas. cur sancto non crederet cepit cominari. Postremo in hanc uocem erupisse fertur. Ecce mihi hac nocte uestem candidam dominus de celo dabit. qua indutus in medio uestrum diuersabor: id que signum uobis erit. me uirtute dei esse uirtute. qui dei ueste donatus sum. Tum uero grandis omnium ad hanc professionem expectatio. Itaque ad mediam fere noctem: fremitu insultantium commoueri omne monasterium loco uisum est. Cellulam autem qua idem adolescens continebatur. crebris cerneres micare luminibus: fremitus que in ea discurrentium. et murmur quoddam multarum uocum audiebatur. Dein facto silentio. egressus unum de confratribus salacium nomine ad se uocat: tunicam que qua erat indutus ei ostendit. Obstupefactus ille conuocat ceteros. Ipse etiam clarus accurrit: adhibito que lumine. uestem omnes diligenter inspiciunt. Erat autem summa mollicie. candore eximio. micanti purpura: nec tamen cuius esset generis aut uelleris poterat agnosci. Curiosius tamen oculis aut digitis attrectata: non aliud quam

uestis uidebatur. Interea clarius fratres ammonet
orationi instare: ut manifestius eis dominus quidnam esset
ostenderet. Itaque reliquum noctis: ymnis psalmisque
consumitur. At ubi illuxit dies apprehensum dextra tra
here ad martinum uolebat: bene conscius illudi il
ludi illum dyaboli arte non posse. Tunc uero reniti
ac reclamare miser cepit: intercedens quod sibi esse dice
bat. ne se martino ostenderet. Cumque in uitum ire com
pellerent: inter trahentium manus uestis euanuit.
Unde quis dubitet hanc etiam martini fuisse uirtutem:
ut fantasiam suam dyabolus cum esset martini ocu
lis ingerenda. dissimulare diutius aut tegere non
posset:
Animaduersum est tamen eodem
fere tempore fuisse in hyspaniis iuuenem. qui
cum sibi multis signis auctoritatem credendi parauis
set: eousque elatus est ut se helyam profiteretur. Quod
cum plerique temere credidissent: addidit ut se christum esse
diceret. In quo etiam adeo illusit. ut eum quidam episcopus
rufus nomine. ut dominum adoraret: propter quod eum poste
a ab episcopatu deiectum uidimus.
Plerique etiam nobis e fratribus retulerunt. eodem tempore
in oriente quendam extitisse: qui se iohannem esse iactita
ret. Ex quo conicere possumus. istiusmodi pseudo
prophetis existentibus. antichristi aduentum imminere:

qui iam in istis mysterium iniquitatis operatur.

Nec enim preteriundum uidetur. quanta martinum sub eisdem diebus dyabolus arte temptauerit. Quodam enim die premissa pre se potestate. et circumiectus ipse luce purpurea. quo facilius claritate assumpta fulgoris illuderet: ueste etiam regia indutus. dyademate ex gemmis auro que redimitus. calceis auro illitis. sereno ore. leta facie. ut nichil minus quam dyabolus putaretur: oranti in cellula astitit. Cumque martinus primo aspectu eius fuisset hebetatus: diu multum que ambo silentium tenuerunt. Tum prior dyabolus. Agnosce inquit o martine quem cernis. xpistus ego sum: descensurus ad terram prius me manifestare tibi uolui. Ad hec cum martinus taceret. nec quicquam responsi referret: iterare ausus est dyabolus professionis audaciam. Martine quid dubitas credere cum uideas: xpistus ego sum. Tum ille reuelante sibi spiritu. ut intelligeret dyabolum esse non deum. non se inquit ihesus dominus purpuratum. et dyademate renitentem. uenturum esse predixit. Ego xpistum nisi in eo habitu forma que qua passus est. nisi crucis stigmata preferentem: uenisse non credam. Ad hanc ille uocem statim ut fumus euanuit: et cellulam tanto fetore compleuit. ut indubia iudicia relin

19

quem dyabolum se fuisse. Hoc ita gestum ut supra
retulimus. ex ipsius martini ore cognovi: ne quis
forte existimet fabulosum. .xxvi.
Nam cum olim audita fide eius vite atque virtu
tibus desiderio illius estuaremus. gratam nobis ad
eum videndum peregrinationem suscepimus simul: quia
iam ardebat animus vitam illius scribere. Partem
ab ipso in quantum interrogari potuit sciscitati su
mus: partem ab hys qui interfuerant vel sciebant
cognovimus. Quo quidem tempore credi non po
test. qua me humilitate qua benignitate susceperit:
congratulatus plurimum et gavisus in domino. quod tan
ti esset habitus a nobis: quem peregrinatione suscep
ta expetissemus. Miserum me pene non audeo confiteri.
Cum me sancto convivio suo dignatus est adhiberi: a
quam manibus nostris ipse obtulit. Ad vesperam autem.
ipse nobis pedes abluit. Nec renuti aut contraire con
stantia fuit. ita auctoritate illius oppressus sum:
ut nefas putarem si non acquievissem. Sermo autem
illius non alius apud nos fuit. quam mundi illece
bras et seculi onera relinquenda: ut ad dominum ihesum li
beri expediti que sequeremur. Prestantissimum que no
bis presentium temporum illustris viri paulini cuius
supra mentionem fecimus. exemplum ingerebat: qui

summis opibus abiectis xpm secutus. solus pene his
temporibus euuangelica precepta conplesset. Illum no
bis sequendum. illum clamat imitandum: beatum quoque
esse presens sanctum. tante fidei uirtutis quoque documen
to: cum secundum sententiam domini diues et possidens mul
ta. uendendo omnia et dando pauperibus. quod erat factum
impossibile. possibile fecisset exemplum. Iam uero
in uerbis et confabulatione eius. quanta grauitas
quanta dignitas erat: quam alacer quam efficax. quam in ex
soluendis scripturarum questionibus promptus et
facilis. Et quia multos ad hanc partem incredu
los scio. quippe quos uiderim me ipso etiam referen
te non credere: ihesum testor spemque communem. me ex nul
lius ore umquam tantum scientie. tantum ingenij. tam
boni et tam puri sermonis audisse: quam in marti
ni uirtutibus. Quantula est ista laudatio. nisi
quod mirum est homini illiterato. ne hanc quidem
gratiam defuisse. Sed iam finem liber postulat. ser
mo claudendus est. Non quod omnia que de marti
no fuerant dicenda defecerint: sed quia nos ut iner
tes poete extremo in opere negligentes uicti mate
rie mole succubuimus. Nam et si facta illius ex
plicari uerbis utcumque potuerunt: interiorem uitam
illius et cotidianam conuersationem. et animum

celo semper intentum: nulla umquam vere profiteor nulla
explicat oratio. Illam scilicet perseverantiam et temper
ramentum in abstinentia et ieiuniis potentiam in vi
giliis et orationibus noctesque ab eo perinde ac dies actas
nullumque vacuum ab opere dei tempus. quo vel ocio
indulserit vel negocio. sed nec cibo aut sompno
quidem nisi quantum nature necessitas cogebat. vere
fateor. non si ipse ut aiunt ab inferis omerus emer
geret posset exponere: adeo omnia maiora in marti
no sunt. quam ut verbis concipi queant. Numquam ho
ra ulla momentumque preteriit: quo non orationi incum
beret. aut insisteret lectioni. Quamquam etiam inter le
gendum. aut siquid aliud forte agebat: numquam
animum ab oratione laxabat. Nimirum ut fabris fer
rariis moris est. qui inter operandum pro quodam la
boris levamine incudem suam feriunt: ita martinus
dum aliud agere videretur. semper orabat. O vere beatus:
in quo dolus non fuit. Neminem iudicans neminem
dampnans: nulli malum pro malo reddens. Tantam
quippe adversum omnes iniurias patientiam assump
serat: ut cum esset summus sacerdos. impune etiam ab
infimis clericis lederetur: nec propter id eos aut loco um
quam amoverit. aut a sua quantum in ipso fuit cari
tate repulerit. Nemo umquam illum vidit iratum. nemo

merentem: nemo ridentem. Unus idem quoque semper ce
lestem quodammodo leticiam uultu preferens. extra
naturam hominis uidebatur. Numquam in illius ore nisi
christus: numquam in illius corde nisi pietas. nisi pax. ni
si misericordia inerat. Plerumque etiam pro eorum qui obtrec
tatores illius uidebantur solebat flere peccatis: qui remo
ti et quieti uenenatis linguis et uipereo ore car
pebant. Et uere nonnullos experti sumus inuidos
uirtutibus uiteque eius. qui in illo oderant quod in
se non uidebant: et quod imitari non ualebant. Atque o
nefas dolendum et ingemiscendum. non alii fuere insec
tatores eius licet pauci admodum: non alii tamen quam
episcopi ferebantur. Nec uero quemquam nominari necesse est. licet
nosmetipsos plerique circumlatrent: sufficiat ut siquis
ex hys hec legerit et agnouerit. erubescat. Nam si
irascatur. de se dictum ipse fatebitur: cum fortasse nos de aliis
ipse senserimus. Non refugimus autem ut siqui eius
modi sint: nos quoque cum tali uiro oderint. Illud fa
cile confido: omnibus sanctis istud opusculum gratum fore.
Decetero siquis hec infideliter legerit: ipse peccabit. E
go michi conscius sum. me rerum fide et amore christi im
pulsum ut scriberem: manifesta exposuisse. uera dix
isse. Paratumque ut spero habebit a deo premium: non
quicumque legerit. sed quicumque crediderit. Explicit

Liber primus. Incipit ep[isto]la seueri ad eusebiu[m] pres
biterum postea ep[iscopu]m.

Hesterna die cu[m] ad me plerique
monachi uenissent. int[er] fabula[s]
iuges longu[m]q[ue] sermone[m]. men
tio incidit libelli mei. que[m] de ui
ta b[ea]ti uiri martini edidi: studi
ose q[ue] eu[m] a multis legi libentissime audieba[m]. Int[er]ea
indicat[ur] michi. dixisse que[n]da[m] malo sp[irit]u suscitatu[m]:
cur martinus qui mortuos suscitasset. flammas
domib[us] depulisset: ipse nup[er] adustus incendio. p[er]icu
lose fuisset obnoxius passioni. O istu[m] quisquis
est miseru[m]. iudeor[um] in uerbis eius p[er]fidiam et d[i]c[t]a
cognoscimus: qui in cruce positu[m] dominu[m] hijs uer
bis increpitabant. Alios saluos fecit: seip[su]m saluu[m]
facere no[n] potest. Uere plane iste quicu[m]q[ue] est. si illis
t[em]p[or]ibus natus esset. et in d[omi]n[u]m hac uoce dicere potuisset:
qui simili s[an]c[tu]m d[omi]ni blasphemat exemplo. Quid
ago quisq[ui]s es: Martinus ideo no[n] potens. ideo no[n]
sanctus: quia est p[er]iclitatus incendio: O b[ea]t[u]m et
p[er] omnia silem ap[osto]lis. eciam in hijs co[n]uitijs uiru[m].
Nempe hoc et de paulo gentiles. cu[m] eum uipera mo
mordisset sensisse referunt. Hic homo debet ho[m]i
cida esse: que[m] saluu[m] f[ac]t[u]m de mari. fata uiuere no[n] si

meruit. Et ille excussa vipera in ignem: nichil ma-
li patiebatur. Illi autem subito casurum. et repente eum mo-
riturum putabant. Sed cum viderent nichil mali contin-
gere ei: convertentes se dicebant eum deum esse. Alioquin
vel horum exemplo omnium mortalium infelicissime. perfi-
diam tuam coarguere ipse debueras: ut si tibi scan-
dalum moveat. quod Martinus flamma ignis vide-
tur attactus: hunc rursum attactum ad merita illius
et virtutem referres. quod circumseptus ignibus non periit.
Agnosce enim miser agnosce quod nescis: omnes enim
sanctos magis insignes periculorum suorum fuisse vir-
tutibus. Video quidem Petrum fide potentem. rerum obstante
natura. mare pedibus supergressum: et instabiles aquas
corporeo pressisse vestigio. Sed non ideo minor mi-
chi videtur gentium predicator. quem fluctus absor-
buit: et post triduum totidemque noctes. emergentem
e profundo unda restituit. Atque vix scio an pene plus
fuerit vixisse in profundo: an supra maris profunda
transisse. Sed hec tu ut arbitror stulte non legeras:
aut lecta non audieras. Neque enim absque divino con-
silio istiusmodi exemplum beatus evangelista sacris
litteris protulisset: nisi ut ex hys humana mens
erudiretur. naufragiorum atque serpentium casus. Et
sicut apostolus refert qui nuditate. fame. latronumque

periculis gloriatur. omnia hec sanctis hominibus atque omni-
bus. ad perferendum quidem esse communia: sed hys
tolerandis atque uincendis. precipuam semper iusto-
rum fuisse uirtutem: dum per omnia temptamenta patien-
tes. semper inuicti tanto forcius uincerent: quanto gra-
uius pertulissent. Unde hoc quod ad martini infirmi-
tatem uocatur. plenum est dignitatis et glorie: siquidem
periculosissimo casu temptatus euicerit. Ceterum o-
missum a me in libello illo. quem de uita illius scrip-
simus: nemo miretur cum ibidem sim professus. me non
omnia illius facta complexum: quia si persequi uni-
uersa uoluissem. inmensum uolumen legentibus
edidissem. Neque sunt tam parua que gessit: ut omnia
potuerint comprehendi. Sed tamen hoc de quo ques-
tio incidit latere non patiar. et rem omnem ut gesta
est referam: ne forte inconsultum hoc quod ad uitu-
peratione beati uiri poterat opponi pretermisisse ui-
Cum ad dyocesim .ij. deamur.
quamdam pro sollempni consuetudine. sicut
episcopis uisitare ecclesias suas moris est. media fere
hyeme martinus uenisset. mansionem ei in secre-
tario ecclesie clerici parauerunt: multumque ignem scab-
riam pertenui pauimento subdiderunt. et lectum ei
plurimo stramine exstruxerunt. Dein cum se mar-

tinus cubitum collocasset . insuetam mollitiem strati
male blandientis horresceret: quippe qui nuda humo
uno tantum cilicio superiecto cubare consueverat. Ita-
que quasi acceptam permotus iniuriam . stramentum
omne reiecit. Casu super fornaculam partem palee
illius quam removerat aggessit. Ipse ut erat mo-
ris nuda humo lassitudine itineris urgente requi-
evit. Ad mediam fere noctem per interruptum ut super dix-
imus pavimentum ignis estuans: arescentes pale-
as apprehendit. Martinus sompno excitatus . re
inopinata . ancipiti periculo . et maxime ut refere-
bat dyabolo insidiante atque urgente preventus:
tardius quam debuit ad orationis confugit auxilium. Na-
mque foras cupiens . cum pessulo quem ostio obdi-
derat . diu multumque luctatus . gravissimum circa
se sensit incendium: adeo ut vestem qua indutus
erat ignis assumpserat. Tandem in se reversus . non
in fuga sed in domino esse presidium: scutum fidei et
orationis arripiens . mediis flammis totus ad do-
minum conversus incubuit. Tum vero divinitus ig-
ne submoto . innoxio sibi orbe flammarum orabat.
Monachi autem qui pro foribus erant . crepitante et
colluctante incendii sono . obseratas effringunt
fores: demoto quoque igne mediis flammis martinum

auferit: cum iam penitus esse consumptus tam diuturno incendio putaretur. Ceterum uerbis meis dominus est testis. qui ipse referebat. et non sine gemitu fatebatur. in hoc se dyaboli arte deceptum: ut excussus e sompno consilium non haberet. quo per fidem et orationem periculo repugnaret. Denique tam diu circa se seuisse ignem: quamdiu erumpere ostium turbatus mente temptauit. Ubi uero auxilium crucis et orationis arma repetisset. medias cessisse flammas: seque tum sensisse rorantes. quas male esset expertus urentes. Unde intelligat quisquis hec legerit: non temptatum quidem illo martinum periculo. sed probatum.

Incipit alia eiusdem ad aurelium dyaconem.

Posteaquam a me mane digressus es. eram residens solus in cellula. subierat que me illa que sepius occupabat cogitatio: spes futurorum. presentium que fastidium. iudicii metus. formido penarum. Et quod consequens erat. atque unde cogitatio tota descenderat: peccatorum meorum recordatio tristem me confectumque reddiderat. Deinde cum fatigata angore animi in lectulo membra posuissem: ut plerumque ex mestitudine solet sompnus obrepsit. Qui ut semper matutinis horis leuior incer

tus qꝫ ita suspensus ac dubius. ꝑ membra diffū
dit: ut qd in alio sopore nō euenit. pene uigilans
dormire te sentias. Cū repente scm martinū epm
uidere m uideor ptextū toga candida. uultu igneo.
stellantibꝫ oculis. crine purpureo. atqꝫ m ita ī ea
habitudine corporis forma qꝫ qua noueram uide
batur: ut qd eloqui nobis pene difficile est. nō pos
set aspici cū posset agnosci: arridens qꝫ m paululū.
libellum quem de uita illius scripserā dextrā preferebat.
Ego sca genua eius ꝯplexus. benedictionē pro ꝯsue
tudine flagitabam: superpositā qꝫ capiti meo ma
nū. tactu blandissimo sentiebam. Cū inter bene
dicēdis uerba sollempnia. familiare illud ori suo
crucis nomē iteraret: mox in eū luminibꝫ ītentis.
cū explacari uultu illius ꝯspectu qꝫ nō possem. sb
ito m in sublime sublatus eripit: donec īmensa
aeris istius uastitate. cū tamen rapida nube sub
uectū. acie sequerem oculorꝫ: patenti celo receptus.
uideri ultra nō potuit. Nec multū post scm pbrm
clarū discipulū illius qui nup excesserat: uideo e
an dem quā mgrm uiam scandere. Ego īpudens
sequi cupiens. dū altos gressus molior et coni
tor euigilo: sompno qꝫ excitus ꝯgratulari cepera
uisioni. Cū ad me puer familiaris ingreditur

solito tristior: uultu loquentis pariter et dolentis.
Quid tu tam tristis loqui gestis? Duo inquit mona
chi a turonis affuerunt: dominum martinum obisse
nunciant. Concidi fateor. obortis que lacrimis fle
ui uberrime. Quinetiam dum hec ad te frater scribi
mus. fluunt lacrime: nec ullum impatientissimi do
loris admitto solacium. Te uero ubi hoc nunciatum
est. participem esse uolui luctus mei: qui eras socius
amoris. Veni ergo ad me statim ut pariter lugeamus
quem pariter amamus: quamquam sciam uirum illum non
esse lugendum. cui post euictum triumphatum que seculum
nunc demum reddita est corona iusticie. Sed tamen
ego non possum mihi imperare. quin doleam. Premisi
quidem patronum: sed solacium uite presentis amisi. Et si
rationem ullam dolor admitteret: gaudere deberem. Est
v. enim ille ut est consertus apostolis et prophetis: et quod pa
ce sanctorum omnium dixerim. in illo iustorum grege nulli
secundus ut spero: credo confido illis potissimum. qui sto
las suas in sanguine lauerunt aggregatus. ag
num ducem ab omni integer labe comitatur. Nam
licet ei ratio temporis non potuerit prestare martirium.
gloria tamen martiris non carebit: quia uoto atque uir
tute. et potuit esse martir et uoluit. Quod si ei nero
nianis decianis que temporibus. in illa que tunc

gettit dimicare congressione hausisset: testor deum celi atque terre. sponte eculeum ascendisset. ultro se ignibus intulisset: hebreis quoque pueris equandus. inter flammarum globos media licet ymnum domino fornace cantasset. Quod si ysaianum illud supplicium persecutori forte placuisset: numquam profecto impar prophete serris et laminis desecari membra timuisset. Ac si pensilis rupibus abruptis que montibus agere felicem furor impius maluisset: philoteo consessus testimonium ueritatis sponte cecidisset. Si uero gentium doctoris exemplo gladio deputatus. inter alias ut sepe prouenit uictimas duceretur: primus omnium carnifice compulso palmam sanguinis occupasset. Iam uero aduersus omnes penas atque supplicia. quibus plerumque humana cessit infirmitas. ita a confessione domini non recedens immobilis obstitisset: ut letus ulceribus congaudens que cruciatibus. quelibet inter tormenta uicisset. Sed quamquam ista non tulerit: impleuit tamen sine cruore martirium. Nam quas ille pro spe eternitatis humanorum dolorum non pertulit passiones: fame. uigilijs. nuditate. ieiunijs. opprobrijs inuidorum. insectationibus improborum. cura pro infirmantibus. sollicitudine pro periclitantibus: Quo enim ille dolente non doluit. Quo scanda

lizante nō uisus est: Quo ꝑeunte nō gemuit:
Preter illa cotidiana illius aduersū humane spi
ritalis q; nequicie diuersa certamina. dū in eo
uariis temptationibꝫ appetito. semꝑ exuꝑat for
titudo uincendi. patientia expectandi. equanimi
tas sustinendi. O uere ineffabilem uirū. pieta
te. misc̄dia. caritate. q̄ cotidie etiā in scīs uiris sclō
frigente frigescit: in illo tamen usq; ad finē auc
ta in dies ꝑseuerauit. Quo ego illius bono uel
specialit̄ fruitus sū: cū me indignū et nō merentē
unice diligebat. En rursus lacrime fluūt: imo
q; de pectore gemitus erupit. In quo m̄ post hec
hōie similis requies: In cuius erit caritate sola
tiū: Me miserū. me infelicem. potero ne umq̄m
si diutius uixero nō dolere. q̄ martino suꝑstes
sum: Erit post hec uita iocunda. erit dies aut ho
ra sine lacrimis: Aut tecū frater dilectissime pote
ro illius mentionē habere sine fletu. aut umq̄
loquens apud te. aliud q̄ de illo loqui potero:
Sed qd te in lacrimas fletus q; cōmoueo: Ecce
nūc ꝯsolatū esse te cupio: qui me solari ipse nō
possum: Non deerit nobis ille: m̄ crede non dee
rit. Intererit de se sermocinantibꝫ. astabit orā
tibꝫ. quod q; iam hodie prestare dignatus est.

videndum se in gloria sua saepe praebebit: et assidua sicut
ante paululum fecit benedictione nos proteget. Inde
secundum ordinem visionis qua caelum sequentibus se pateret
monstravit. quo sequendus esset edocuit: quo spes
nostra tendenda. quo animus dirigendus instruxit.
Quid tamen fiet frater. quia mihi ipse sum conscius: Con
scendere arduum illud ac penetrare non potero: ita
sarcina molesta me praegravat. et peccati mole depressum
negato in astra conscensu. saeva miserabilem ducit in
tartara. Spes tamen superest illa sola illa postrema:
ut quod per nos obtinere non possumus. saltem pro no
bis orante martino mereamur. Sed quid te frater di
utius occupo epistola tam loquaci: demoror quae ventu
rum: Simul iam pagina impleta non recipit. Michi
tamen hec fuit ratio. sermonem istum longius proferen
di: ut quia doloris nuncium epistola deferebat. eadem ti
bi ex quadam nostri confabulatione praestaret carta so
lacium. Incipit epistola severi sulpicii ad socrum su
am basulam qualiter beatus marti
nus de hac vita abierit.

Sulpicius severus basule paren
ti venerabili salutem. Si paren
tes vocari in ius liceret. te plane
expilatoris furti que ream ad p

torus tribunal iusto iure traheremus. Quid enim?
Non conquerar quam a te patior iniuriam? Nullam
in domi cartulam. nullum libellum. nullam epistulam
reliquisti. ita furaris omnia: ita universa diuulgas.
Siquid ad amicum familiariter scripsi. siquid forte
dum ludimus. quod uelim tamen occultum esse dicta
ui: omnia pene ad te prius quam fuerint scripta aut
dictata perueniunt. Nimirum oberatos habes no
tarios meos: per quos tibi nostre ineptie publican
tur. Nec tamen aduersum eos possum moueri si
tibi parent. qui in ius nostrum ex tua potissimum libe
ralitate uenerunt: seque adhuc tuos quam meos me
minerunt esse. Tu sola es rea. tu sola culpabilis.
que et mi insidiaris. et illos fraude circumuenis:
ut sine delicto ullo familiariter scripta. aut neg
ligenter emissa. illucubrata tibi penitus aut inpo
lita tradantur. Nam ut de reliquis taceam. rogo ut
quemadmodum tam cito ad te epistula illa potuit perue
nire: quam nuper ad aurelium dyaconum scripseram?
Ego enim tolose positus. tu treueris constituta. et
tam longe a patria filio inquietante diuulsa:
qua tandem familiarem illam epistulam occasione
furata es? Namque accepi litteras tuas. quibus
scribis in eadem epistula. qua de obitu domini martini

martini fecerim mentionem: ipsum beati viri transitum ex
ponere debuissem. quasi vero ego illam epistolam aut
legendam aliis praetenderim ipsi ad quem missa videtur edixe
rim: aut ego tanto operi sim destinatus. ut omnia
quae de martino cognosci oportet. me potissimum scri
bente noverint. Itaque si qua de obitu sancti episcopi audi
re desideras. ab aliis potius qui interfuere cognosce.
Ego tibi statui nichil scribere. ne ubique me publi
ces. Tamen si das fidem nulli te esse lecturam. paucis
tuae satisfaciam voluntati: itaque praestabo hiis que
mihi sunt comperta participem. Explicit epistola Severi

Incipit de transitu beati martini.

Martinus igitur obitum suum
longe ante praescivit: dixitque
fratribus dissolutionem sui corporis
imminere. Interea causa extitit.
qua condacensem dyocesim vi
sitaret. Nam clericis inter se ecclesie illius discordan
tibus. pacem cupiens reformare: licet finem dierum
suorum non ignoraret. proficisci tamen ob istiusmodi
causam non recusavit: bonam hanc virtutum suarum
consummationem existimans. si pace ecclesie reddita re
liquisset. Itaque profectus cum suo illo ut semper frequen
tissimo discipulorum sanctissimoque comitatu mer

Obitus sancti martini

gos in flumine conspicatur piscium predam sequi: et
rapacem ingluuiem assiduis urgere capturis. For
ma inquit hec demonum est. Insidiantur incautis.
capiunt nescientes. captos deuorant: exsaturarique
nequeunt deuoratis. Imperat deinde potenti uirtute
uerborum. ut eum cui innatabant gurgitem relinquentes.
aridas peterent desertasque regiones: eo nimirum circa
aues illas usus imperio. quo demones fugare con
sueuerat. Ita grege facto. omnes in unum ille uolu
cres congregate. relicto flumine montes siluasque pe
tierunt: non sine admiratione multorum. qui tantam
in martino uirtutem uiderent: ut etiam auibus impera
ret. Aliquandiu ergo in uico illo. uel in ecclesia ad
quam ierat commoratus. pace inter clericos restituta:
cum iam regredi ad monasterium cogitaret. uiribus cor
poris cepit repente destitui: conuocatisque discipulis
indicat se iam resolui. Tum uero meror et luctus
omnium uox una plangentium: cur nos pater deseris.
aut cui nos desolatos relinquis? Inuadent gregem
tuum lupi rapaces. Et quis eos a morsibus nostris per
cusso pastore prohibebit: Scimus quidem desiderare
te christum. sed salua tibi sunt tua premia. nec dilata
minuentur: nostri potius miserere quos deseris. Tunc
ille motus hijs fletibus. ut totus semper in domino ui

sericordie visceribus affluebat. lacrimasse perhibetur: con
versusque ad dominum. his tantum flentibus voce respondit.
Domine si adhuc populo tuo sum necessarius. non recuso
laborem: fiat voluntas tua. Animum inter spem a
moremque positus. dubitavit pene quid mallet: quia
nec hos deserere. nec a Christo volebat diutius separari:
nichil tamen in voto suo ponens. aut voluntati
relinquens. totum se domini arbitrio potestatique committens.
Nonne tibi his paucissimis verbis dicere videtur:
Gravis quidem est domine corporee pugna milicie. et
iam satis est quod hucusque certavi: sed si adhuc in eo
dem labore pro castris tuorum stare me precipis. non re
cuso. nec fatiscentem causabor etatem. Munia tua de
votus implebo: sub signis tuis quoad ipse tu ius
seris militabo. Et quamvis optata sit seni missio post
laborem: est tamen animus victor annorum. et cedere
nescius senectuti. Ac si iam parcis etati. bona mihi
est domine voluntas tua: hos vero quibus timeo ipse
custodias. O virum ineffabilem nec labore victum
nec morte vincendum: qui in nullam se partem pro
nior inclinaverat. nec mori timuit nec vivere recusa
vit. Itaque cum iam per aliquot dies vi febrium tenere
tur. non tamen a dei opere cessabat: pernox in orationibus
et vigiliis. fatiscentes artus spiritui servire coge

bat: nobili illo stratu suo in cinere et cilicio recubans.
Et cum a discipulis rogaretur ut saltem vilia sibi si-
neret stramenta supponi: non decet inquit filii christia-
num nisi in cinere mori. Ego si aliud exemplum vobis
relinquo: ipse peccavi. Oculis ac manibus in celum
semper intentus: invictum ab oratione spiritum non relaxa-
bat. Et cum a presbiteris qui tunc ad eum confluxerant roga-
retur ut corpusculum lateris mutatione relevaret: sinite
inquit sinite me fratres. celum potius respicere quam terram:
ut suo iam itinere iturus ad dominum spiritus dirigatur.
Hec locutus: dyabolum videt prope assistere. Quid hic
inquit astas cruenta bestia? Nichil in me funeste
reperies: abrahe me sinus recipiet. Cum hac ergo vo-
ce flagitatum divinis operibus: spiritum deo reddidit. Tes-
tati quoque nobis sunt qui affuerant: iam exanimi cor-
pore glorificati hominis se vidisse gloriam. Vultus cla-
rior luce renitebat: cum membra cetera nec tenuis
quidem macula fuscaret. In aliis etiam et in illo tan-
tum artubus non pudendis. septennis quodammodo
pueri gratia videbatur. Quis istum umquam cilicio tectum.
quis cineribus crederet involutum? Ita vero puriori lac-
te candidior. iam in quadam future resurrectionis
iiii. gloria. et natura demutate carnis ostensus est. Iam
in obsequium funeris credi non potest quanta hominum

multitudo convenerat. Tota obviam corpori ci-
vitas ruit: cuncti ex agris atque vicis. multi quoque ex vi-
cinis etiam urbibus affluerunt. O quantus luctus omnium:
quanta precipue lamenta merentium monachorum:
qui eo die fere ad duo milia convenisse dicuntur. Spe-
cialis martini gloria eius exemplo in domini servitutem
stirps tanta fructificaverat. Agebat nimirum ante
se pastor extinctus greges suos sancte illius multitu-
dinis. pallidas turbas. agmina palliata: et aut
emeritorum laborum senes. aut iuratos christi in sacramen-
ta tirones. Tam virginum chorus fletu abstinens
pre pudore. cum letandum potius illi esse sentiret. quem iam
suo dominus gremio confoverat: quam sancte dissimulabat
gaudio quod dolebat. Si quidem fides flere prohiberet:
gemitum extorqueret affectus. Etenim tam erat sancta de
illius gloria exultatio: quam pia de morte confusio. Ig-
nosceres flentibus. gratulareris gaudentibus: quia
et pium est gaudere martino. et pium est flere marti-
num: dum unusquisque et sibi prestat ut doleat. et
illi debet ut gaudeat. Hoc igitur beati viri corpus us-
que ad locum sepulchri. ymnis canora celestibus
turba prosequitur. Comparetur si placet secularis illa
pompa: non dicam funeris sed triumphi. Quid simile
martini exequiis conferetur. Ducant illi pre

catenibus suis vinctos post terga captivos: marti
ni corpus hii qui mundum ductu illius vicerant
prosequuntur. Illos confusis plausibus populorum hono
ret insania: martino divinis plauditur psalmis.
martinus ymnis celestibus honoratur. Illi post tri
umphos suos in tartara seva truduntur: marti
nus abrahe sinu letus excipitur. Martinus hic
pauper et modicus celum dives ingreditur. Expli
cit obitus beati martini. Incipiunt capitula libri secundi.

[illegible]

Ubi postumianus edisserit presentante
navigationis. et omnem sue peregrinati
onis hystoriam. qualiter in oriente fi
des xpi floreat. que sit sanctorum quies. que
instituta monachorum. quantis quoque signis ac virtuti
bus in servis suis xps operetur. .ii.
Ubi explorandorum locorum gratia a litore longius
processit. et invenit senem presbiterum in veste pellicea mo
lam manu vertentem. et convivium illius exponit. et
hominum mores regionis illius predatos. quibus alimo
nijs vivant. et quod celerent in locis illis sata proveniant.
Ubi dicit quod tunc alexandrie inter episcopos et .iii.
monachos inutilia certamina gererentur. ne quis
origenis libros legeret. .iiii.
Ubi bethlehem opidum petiit. cuius loci etiam

scs ieronimus regebat. et ubi monachorum uel clerico
rum animos uel conuersationes exponit. et quod die noc
tu quod aut legebat aliquid semper aut scribebat. .v.
Ubi dicit in egypto multa esse monasteria. ubi
prima uirtus obedientia est. et ubi infantulus aspi
dem mire magnitudinis in monasterium detulit. et
alia multa que per seruos suos dei uirtus operatur.
Ubi uidit duos senes. quorum unum solum numquam .vi.
quod uidisset epulantem. et alterum numquam uidisset iratum.
De heremita qui habebat ortum ubertimum. et bouem .vij.
qui aquam de puteo proferebat. ibi uidit ollam cum
oleribus sine igne feruere. .viij.
De heremita cui lupa astabat cenanti. .ix.
De anachoreta qui leene catulos illuminauit: et
ab ipsa fera munus accipere non contempsit. .x.
De anachoreta qui a fera ibice edoctus est. quas radi
ces sumere quas respuere deberet. .xi.
De anachoreta qui senis corporis sui tectus. nudi
tatem suam diuino munere uestiebat. .xij.
De probatione monachi incipientis que ignis non
De probatione aduene qui aridam .xiij. ¶ contigit.
uirgam potenti fide et assidua irrigatione aque flo
De quodam sco uiro. cui ex .xiiij. ¶ ruere fecit.
uirtutibus honor. et ex honore uanitas cepit ob

repr. et qualr ab hoc uitio liberatus sit. et q si in hac regione ordinatus fuit clericus. Continuo quo modo elatus sit supbia aut uanitate. et q ornamenta nō mor sed uestium requirat. .xv.

De heremita qui cellulam suā post triennuū deserere uoluit. qualr correctus est. et ad ppositū puls

Ubi dicit q nullus .xvi. Continū reuocatus fere in orbe terrarū locus sit. ubi nō uita dn̄i martini scripta teneatur. .xvij.

Ubi seuerus ait q dn̄s martinus in media turba et cōuersatōe populor tanta opatus est. q̄ta nec heremite nec anachorete. qui ab omni īpedimēto liberi sūt. et q inexpugnabili uirtute aduersum

Ubi postumianus .xviij. Coīa steterunt. ait. ego quoad uiuā semp et sapiam. egypti monachos predicabo. laudabo anachoretas. mirabor heremitas. martinū semp excptā. nō ego illi audeo monachor certe. nō epor quēpiā cōpare.

Ubi postumianus seuero ait. tu potius .xix. ut desidero residua martini opa contexe. q̄ te p̄termisse pfessus es. At ille r̄ndit. arbitror rectius istud a gallo eē poscendū. et cetera que sequunt̄. .xx.

Gallus r̄ndit. licet impar sim tanto oneri. tamē prelatis a postumiano obedientie cogor exēplis.

ut munus istud quod imponitis non recusem. Expli-
ciunt capitula. Incipit liber se-
Cum in unum locum ego et cundus.
gallus noster convenissem, vir
michi et propter martini memo-
riam. ex illius enim discipulis erat.
et propter sua merita carissimus:
intervenit nobis postumianus meus mei causa
ab oriente. quo se ante triennium patriam relinquens
contulerat regressus. Complexi sumus hominem aman-
tissimum: eo osculati que genua et pedes eius. Cum uno
atque altero spacio obstupefacti. invicem flentes gau-
dio deambulassemus: iactis in terra ciliciis con-
sedimus. Tum prior postumianus me intuens.
cum essem in remotis egypti partibus. libuit ut ad
mare usque procederem. Navim illuc onerariam offen-
di: que cum mercibus narbonam petens. solvere parabat.
Eadem nocte michi in sompnis astare visus es: et
iniecta me manu trahere. ut navim illam conscen-
derem. Mox tenebras rumpente diluculo. cum eo lo-
co in quo quieveram surrexissem: sompnium me-
um ipse mecum reputans. tanto tui desiderio subito
correptus sum: ut nichil cunctatus navim conscende-
rem. Tricesimo die massiliam appulsus. inde huc

decimo pervenerim: adeo prospera navigatio pie af-
fuit voluntati. Tu modo propter quem tota maria
transnavigavimus. tantum terre transcucurrimus: com-
plectendum prosequendum que te remotis omnibus trade.
Ego vero inquam. Etiam cum tu in egypto morareris
totus tecum semper animo et cogitatione versabar:
me que de te dies ac noctes cogitantem. totum tua ca-
ritas possidebat: ne dum modo me tibi estimes punc-
to tempore defuturum. quo minus amore tuo
pendens te intuear. te audiam. tecum loquar: nul-
lo penitus in secretum nostrum. quod nobis hec remotior
cellula prestat admissio. Nam huius nostri ut ar-
bitror galli presentiam non moleste feras: quia hic ad-
ventu tuo ut vides perinde atque ego triumphat gau-
dio. Recte inquit plane postumianus. in societa-
te nostra gallus iste retinebitur: quia et si michi parum
cognitus est. pro eo tamen quod tibi est carissimus.
non potest michi non esse carus: maxime cum ex mar-
tini sit disciplina: neque gravabor quolibet consorte ut
postulas nobiscum fabulari. quippe cum propter hoc ve-
nerim. ut me huius sulpicii mei. me autem utraque
manu complectentis desiderio carum verbosus impenderem.
Enimvero inquam satis probasti. quantum possit a-
mor possit: qui nostri causa tot maria. tantum que

terrarum emensus: a summo ut ita dicam solis egressu
usque in eius occidua venisti. Age ergo. quia et secreti
inter nos nec occupati sumus. et sermoni tuo va
care debemus: edisseras nobis velim omnem tue pere
grinationis hystoriam. qualiter in oriente fides christi
floreat: que sit sanctorum quies. que instituta mona
chorum. quantisque signis ac virtutibus in servis suis
christus operetur. Nam certe quia in hiis regionibus inter
ista que vivimus ipsa nobis vita fastidio est:
libenter ex te audiemus. si vel in hermo vivere
christianis licet. Ad hec postumianus. Faciam inquit
ut desiderare te video: sed queso prius ex te audiam.
an isti omnes quos hic reliqueram sacerdotes tales
sint: quales eos antequam proficiscerer noveramus.
Tum ego. Absiste inquam ista querere. que aut una
mecum ut puto nosti: aut si ignoras. non audire
sit melius. Illud ergo reticere non possum. non so
lum illos de quibus interrogas nichil meliores quam
noveras factos: sed unum illum nostri quondam a
mantem. in quo respirare ab istorum insectationibus
solebamus. asperiorem nobis fuisse quam debuit.
Nec vero quicquam in illum inclementius dicam: quia
et amicum colui. et tunc etiam amavi cum putabar
inimicus. Me autem hec tacitis cogitationibus re

32

volventem. admodum dolor iste compungit: pene nos sapientis et religiosi viri amicicijs destitutos. illum quondam tam amicum nobis. tam amarum in nos esse potuisse. Verum hec que meroris plena sunt relinquamus: te pocius ut dudum spoponderas audiamus. Ita inquit fiat postumianus. Quod cum dixisset. paululum omnes conticuimus. Deinde amiculum cui insederat ad me proprius amovit: atque ita exorsus est. Ante hoc triennium quo tempore tibi sulpici hinc abiens valedixi. ubi narbone navim solvimus. quinto die portum affrice intravimus: adeo prospera dei nutu navigatio fuit. Libuit animo adire cartaginem. loca visitare sanctorum: et precipue ad sepulchrum cypriani martiris adorare. Quinto decimo die ad portum regressi. provecti que in altum: alexandriam petentes reluctante austro pene in syrtes illati sumus. Quod providi naute caventes. anchoris navim iactis sistunt. Sub oculis autem terra continens erat: in quam scaphis egressi. cum vacua ab humano cultu omnia cerneremus. ego studiosius explorandorum locorum gratia longius processi. tribus fere a litore miliariis: parvum tugurium inter arenas conspicio. cuius tectum sicut salustius ait. quasi carina navis erat: contiguum terre.

satis firmis tabulatis constratum: non quod ibi vis ym
brium ulla timeatur. fuisse autem illic pluviam nequidem
quidem auditum est: sed quod ventorum ea vis est. ut si
quando vel clementiore celo aliquantulus spirare fla
tus ceperit: maius in illis terris quam in ullo mari
naufragium sit. Nulla ibi germina. et sata nulla
proveniunt: quippe instabili loco arentibus arenis.
ad omnem motum ventorum cedentibus. Verum ubi ad
versa queque a mari promunctoria ventis resistunt.
terra aliquantulum solidior. herbam raram atque
hyspidam gignit: ea ovibus est pabulum satis utile.
Incole lacte vivunt. Qui sollertiores sunt. velut ita
dixerim ditiores: ordeaceo pane utuntur. Ea ibi so
la messis est. que celeritate proventus per naturam soli
sive aeris. ventorum casus evadere solet. Quippe fertur
a die iacti seminis tricesimo die maturescere. Con
sistere autem ibi homines non alia ratio facit: quam quod
omnes tributo liberi sunt. Extrema quidem cyrenorum
ora est deserto illi contigua. quod inter egyptum et af
ricam interiacet: per quod olim catho cesarem fugi
ens duxit exercitum. Ergo ad tugurium illud quod
eminus conspexeram pertendi: invenio senem in veste
pellicea. molam manu vertentem. Consalutatus:
accepit nos benigne. Eiectos nos in illud litus

exponimus: et ne statim cursum repetere possimus.
maris mollicia attinemur. Egressus in terram ut est
mos humani ingenii. naturam locorum cultumque
habitantium voluisse cognoscere: xpianos nos esse
id precipue querere an essent aliqui inter illas soli
tudines xpiani. Tum vero ille flens gaudio.
ad genua nostra provolvitur: iterum nos ac sepius ex
osculatos ad orationem invitat. Deinde positis in
terra verbicinis pellibus. facere nos discumbere: apposuit
prandium sane locupletissimum. dimidium panem
ordeaceum. Eramus autem nos quattuor: ipse erat quin
tus. Fasciculum etiam herbe intulit. cuius nomen
excidit: que mente similis. exuberans folijs saporem
mellis prestabat. Huius predulci admodum su
avitate delectati atque exsaciati sumus. Ad hec sub
ridens ego ad gallum meum. quid inquam galle. pla
cet ne tibi prandium. fasciculus herbarum et panis
dimidius viris quinque: Tum ille sicut est verecundissimus
simus aliquantulum erubescens. dum fatigationem me
am accepit: facis inquit sulpici tuo more. qui nul
lam occasionem si qua tibi porrecta fuerit omittis. quin
nos edacitatis fatiges. Sed facis inhumane. qui
nos gallos homines cogis exemplo angelorum vivere:
quamquam ego studio manducandi. etiam angelos

manducare credam. nā isti dimidiū ordeaceū time
o uel solus attingē. Sed contentus sit hoc cyrenensis
ille. cui uel necessitas uel natura est esurire: uel pos
tremo isti quibꝫ credo marina iactatio mediā abi
fecerat. Nos pauil a mari absumus: et qd' tibi sepe
testat' sumus galli sumus. Sed pergat hic potius
explicare sui cyrenensis hystoriā. Enimuero postu
mianus. Caueto post hec cuiusqꝫ abstinentiam
predicare: ne gallos nōs arduum penitus offen
dat exemplū. Statueram autē etiam cenā cyrenen
sis illius. uel consequentia septē enim diebꝫ apud ip
sum fuimus referre conuiuia: sed supsedendū est ne
gallus se estimet fatigari. Ceterum postero die cū
aliqui ex incolis ad nos uisendos confluere cepisset.
cognoscamus illū hospitem nrm̄ esse pbrm: quod
summa nos dissimulatōe celauerat. Deinde cū
ipo ad ecciam pcessimus. que fere duobꝫ milia
riis aberat a conspectu nro: interiectu montis exclu
sa. Erat autē uilibꝫ texta uirgultis. nō multo am
bitiosior qm̄ nri hospitis tabernaclm: in quo nisi
incuruus quis nō poterat consistē. Cū hoīm mo
res quereremus: illud pclarū animaduertimus.
nichil eos neqꝫ emere neqꝫ uendē. Quid sit fraus
aut furtū nesciūt. Aurū atqꝫ argentū que pma

34

mortales putant: neque habet neque habere cupit. Nam
cum ego presbytero illi decem nummos aureos obtulissem
refugit: altiore consilio protestatus. etiam aurum non
strui sed potius destrui. Vix tantulum ei vestimentorum
iij. indulsimus. Quod cum ille benigne accepisset. remo
cantibus nos ad mare nautis discessimus: prospero
quoque cursu septimo die alexandriam pervenimus. ubi
feda inter episcopos atque monachos certamina gere
bantur: ex ea occasione vel causa. quia congregati in unum
sepius sacerdotes frequentibus decrevisse synodis vi
debantur: ne quis origenis libros legeret aut haberet:
qui tractator scripturarum sacrarum peritissimus
habebatur. Sed episcopi quedam in libris ipsius insanie
scripta memorabant: que assertores eius defendere
non ausi. ab hereticis potius fraudulenter inserta
dicebant: et ideo non propter illa que in reprehensione
merito vocarentur. etiam reliqua esse dampnanda:
cum legentium fides facile possit habere discrimen. ne fal
sata sequeretur. et tamen catholice disputata retineret:
non esset autem mirum si in libris neotericis et recens
scriptis. fraus heretica fuisset operata: que in quibus
dam locis non timuisset incidere euvangelicam ve
ritatem. Adversum hec episcopi obstinacius renitentes.
[illegible] potestate cogebant recta etiam universa cum pra

uis et cū ipso auctore dampnare: q̄a satis sup q̄ sufficiēnt libri. quos ecclā recepisset: respuendam ēē penitus lectionem. q̄ plus esset nocitura insipienti bꝫ. q̄ pfutura sapientibꝫ. Michi autē ex illis libris quedam curiosius indaganti admodū multa placuerūt: sed nōnulla reprehendi. in quibꝫ illū praua sensisse non dubiū est: que defensores eius falsata ꝯtendūt. Ego miror unū eundem q̄ hoīem tam diuersū a se esse potuisse. ut in ea parte qua ꝓbatur. neminē post aplōs habeat equalem: in ea uero qua iure reprehenditur. nemo deformius doceatur errasse. Nam cū ab epis excerpta in libris illius multa legerentur. que contra catholicam fidem scripta ꝯstarent: locus ille uel maximā parabat inuidiam. in quo editū legebatur. quia dn̄s ihs sicut ꝓ redemptione hoīs in carne uenisset. crucem ꝓ hominis salute perpessus. mortē pro hoīs eternitate gustasset: ita esset eodem ordine passionis etiam dyabolū redempturus. q̄a hoc bonitati illius pietati q̄ congrueret: ut qui pditū hoīem reformasset. ꝓlapsum quoq; angelū liberaret. Cum hec atq; alia istiusmodi ab epis ꝓderentur: ex studiis partiū orta seditio est. Que cū reprimi sacerdotū auctoritate nō posset: seuo exemplo ad re

gendam ecclesie disciplinam prefectus assumitur. Cuius
terrore dispersi fratres. ac per diuersas horas monachi
sunt fugati: ita ut propositis edictis in nulla consistere sede
sinerentur. Illud me admodum permouebat. quod ihe
ronimus uir maxime catholicus et sacre legis
peritissimus. origenem secutus primo quod putabatur:
quem nunc idem precipue. uel omnia illius scripta
dampnaret: nec uero ausus de quoquam temere iu
dicare. Prestantissimi tamen uiri et doctissimi fe
rebantur in hoc certamine dissidere. Si tamen si
ue illud error est ut ego sentio. siue heresis ut pu
tatur: non solum reprimi non potuit. multis ani
maduersionibus sacerdotum: sed et nequaquam late se
potuisset effundere. nisi contentione creuisset. Istiusmo
di ergo turbatione cum ueni alexandriam. fluctua
bat. Me quidem episcopus illius ciuitatis benigne admo
dum. et melius quam opinabar excepit: et secum tenere temp
tabat. Sed non fuit animus ibi consistere: ubi re
cens fraterne cladis feruebat inuidia. Nam et si
fortasse uideantur parere episcopis debuisse: non ob hanc
tamen causam multitudinem tantam sub christi confes
sione uiuentem. presertim ab episcopis potuisse affligi.
Igitur inde digressus bethleem opidum .iiij.
petii. quod ab iherosolimis sex miliariis dispara

tur: ab alexandria autem sedecim mansionibus abest.
Ecclesiam loci illius iheronimus presbyter regit: nam par
rochia est episcopi qui ierosolimam tenet. Michi iam
pridem iheronimus superiore illa mea peregrinatione
compertus: facile obtinuerat ut nullum michi expe
tendum rectius arbitrarer. Vir enim preter fidei
meritum dotemque virtutum. non solum latinis atque
grecis. sed et hebreis etiam ita litteris institutus est:
ut se illi in omni sciencia nemo audeat comparare.
Mirum autem si non et vobis per multa que scripsit
opera compertus est: cum per totum orbem legatur.
Nobis vero gallus inquit nimium nimiumque com
pertus est. Nam ante hoc quinquennium quendam
illius libellum legi: in quo tota nostrorum natio mona
chorum. ab eo vehementissime vexatur et carpitur. Un
de interdum belgicus noster valde irasci solet. quod dixerit
nos usque ad vomitum saciari. Ego autem inquam
gallus illi vero ignosco: atque ita sentio. de orienta
libus illum pocius monachis quam de occidentalibus dis
putasse. Nam edacitas in grecis gula est: in gallis
vero natura. Tum ego. Scolastice inquam galle defen
dis gentem tuam: sed queso te liber iste numquid hoc
solum vicium dampnat in monachis? Ymmo ve
ro inquit. nichil penitus omisit quod non carperet

laceraret exponeret. Precipue avariciam: nec minus
vanitatem insectatus est. Multa de superbia: non
pauca de superstitione disseruit. Vere fateor, pinx-
isse videtur vitia multorum. Ceterum de familiaritatibus
virginum et monachorum atque etiam clericorum: quam vera
quam fortia disputavit. Unde a quibusdam quos
nominare nolo, dicitur non amari. Nam sicut belgicus
nr vasatur edacitatis nimie nos notatos: ita il-
li firense dicuntur, cum in illo opusculo scriptum le-
gitur. Celibem virgo spernit germanum: fratrem querit
extraneum. Ad hec ego. Nimium inquam galle pergre-
dens. Cave ne te aliquis qui hec fortassis agnos-
cat exaudiat: teque una cum Iheronimo incipiat
non amare. Nam quia scolasticus es, non immeri-
to te versu comici illius ammoneo: obsequium
amicos, veritas odium parit. Tua nobis potius
ut ceperas Postumiane, repetatur orientalis oratio.
Ego inquit ut dicere institueram, apud Iheronimum
sex mensibus fui: cui iugis adversus malos pug-
na, perpetuumque certamen concivit odia perditorum.
Oderunt eum heretici: quia eos impugnare non desinit.
Oderunt clerici: quia vitam eorum insectatur et crimina.
Sed plane eum boni omnes ammirantur et diligunt:
nam qui eum hereticum esse arbitrantur insaniunt. Vere

dixerim catholica hominis scientia sana doctrina est.
Totus semper in lectione. totus in libris est: non die
non nocte requiescat: aut legit aliquid semper aut scri
bit. Quod nisi michi fuisset fixum animo. et promissum
deo teste propositum heremum adire. uel exiguum temporis punc
tum a tanto uiro discedere noluissem. Huic ergo tra
ditis atque commissis omnibus meis. omni que famili
a que me contra uoluntatem animi mei secuta tenebat
implicatum: exoneratus quodammodo graui fasce penitus.
ac liber regressus alexandriam: uisitatis ibi fratribus
ad superiorem inde thebaidam. id est ad egypti extre
ma contendi: ibi enim uaste patentes heremi solitudi
nes. plurimum ferebantur habere monachorum. .v.

Longum est si omnia cupiam referre que uidi:
tamen pauca perstringam e pluribus. Haut lon
ge ab heremo contigua nilo. multa sunt monasteria.
Habitant uno in loco plerique centeni: quibus sum
mum ius est sub abbatis imperio uiuere: nichil suo ar
bitrio agere. omnia ad nutum illius potestatemque
pendere. Ex hiis siqui maiore uirtute mente concepi
uerint. ut acturi solitariam uitam se ad heremum
conferant: non nisi permittente abbate discedunt. Hec
illorum prima uirtus est: parere alieno imperio. Trans
gressis ad heremum. abbatis illius ordinatione

panis uel quilibet cibus alius ministratur. Casu
per illos dies quibus illo aduenerant: quidam qui nuper ad
heremum secesserat. neque amplius ab hoc monaste
rio quam sex miliarijs tabernaculum sibi constituerat. pa
nem abbas per duos pueros miserat: quorum maior
habebat etatis annos quindecim. minor duodecen
nis erat. Hijs ergo inde redeuntibus. aspis mire ma
gnitudinis fit obuiam. Cuius occursu nichil per
territi: ubi ante pedes eorum uenit. quasi incantata
carminibus cerula colla deposuit: minoris pueri ma
nu apprehensa ac pallio inuoluta. ferri cepit. De
in monasterium quasi uictor ingressus: in occursum
fratrum expectantibus cunctis. captiuam bestiam resolu
to pallio non sine iactantie tumore deposuit. Sed
cum infantium fidem atque uirtutem ceteri predicarent:
abbas ille altiore consilio. ne infirma etas insoles
ceret. uirgis utrumque compescuit: multum obiurgatos
cur ipsi quod per eos dominus operatus fuerat prodidissent: o
pus illud non sue fidei. sed diuine fuisset uirtutis:
discerent potius deo in humilitate seruire. et non in
signis et uirtutibus gloriari: quia melior esset infirmita
tis conscientia uirtutum uanitate. Hoc ubi ille mo
nachus audiuit: et periclitatos infantulos serpen
tis occursu. et ipsos insuper multa uerbera uicto

serpente meruisse: abbatem obsecrat. ne sibi post hec
panis ullius. aut cibus aliquis mitteretur. Iam quippe oc-
tauus dies fuerat emensus. quo se homo christi in-
piaculum famis ipse concluserat. Arebant membra ieiu-
nio: sed deficere mens celo intenta non poterat. Cor-
pus inedia fatiscebat: fides firma durabat. Cum
interim ammonitus abbas ille per spiritum ut discipu-
lum uisitaret: pia sollicitudine cognoscere cupiens.
qua uite substantia uir fidelis aleretur. qui minis-
trari sibi panem ab homine noluisset: ad requirendum
eum ipse proficiscitur. Ille ubi eminus senem uenire con-
spexit occurrit: agit gratias. ducit ad cellulam. Cum in-
gressi pariter ambo conspiciunt palmitiam sportam
foribus affixam de poste pendentem: ac primum calidi pa-
nis odor sentitur: tactu uero. ac si ante paululum fo-
cis esset exceptus ostenditur: egyptij tamen panis for-
ma non cernitur. Obstupefacti ambo: munus ce-
leste cognoscunt. Cum ille hoc abbatis aduentui pre-
statum fateretur. abbas uero illius fidei ac uirtuti id
po cius asscriberet: ita ambo celestem panem cum multa
exultatione fregerunt. Quod cum senex ad monas-
terium post regressus fratribus retulisset: tantus omnium in-
cenderat ardor animos. ut certatim ad heremum et
sacras solitudines ire properarent: miseros se fate-

tes qui diutius in congregatione multorum, ubi humana est patienda conversatio, resedissent. **VI.**

In hoc monasterio duos esse senes ego vidi, qui iam per quadraginta annos ibi degere: ita ut numquam inde discesserint ferebant. Quorum praetereunda mihi commemoratio non videtur: siquidem id de eorum virtutibus et abbatis ipsius testimonio, et omnium fratrum audierim sermone celebrari: quod unum eorum sol numquam vidisset epulantem, alterum numquam vidisset iratum. Ad hec Gallus me intuens: O si vester ille, nolo nomen edicere, nunc adesset, velim admodum istud audiret exemplum: quod in multorum personis saepe nimium experti sumus vehementer irasci. Sed tamen quia inimicis suis quantum audio nuper ignovit: si istud audiret, magis magisque proposito firmaretur exemplo, praeclaram esse virtutem iracundia non moveri. Nec vero infitiator iustas illi causas irarum fuisse. Sed ubi durior pugna: ibi gloriosior est corona. Unde quendam si agnoscas, censeo iure laudandum. Quod cum eum libertus deseruerit ingratus, miseratus est potius quam insectatus abeuntem. Sed neque illi irascitur, a quo videtur abductus. Ego autem nisi istud vincende iracundie Postumianus prodidisset exemplum: graviter irascerer discessione

fugitivum. Sed quia irasci non licet: tota istorum commemoratio que nos compungit abolenda est. Te inquam postumiane. te potius audiamus. Faciam inquit galle quod parapis: quantinus tam studiosos esse audiendi vos video. Sed mementote quia non sine fenore istum apud vos depono sermonem. Latens presto quod poscitis: dummodo paulo post quod proposcero non denegetis. Nos vero inquam nichil habemus: quo tibi mutuum vel sine fenore restituere possimus. Sed tamen quicquid putaveris imperato. dummodo ut cepisti desideriis nostris satisfacias: valde enim nos delectat tua oratio. Nichil inquit postumianus vestra studia fraudabo. Et quia heremite unius sapientis agnovistis virtutem: referam adhuc vobis pauca.

Ergo ubi prima heremi .vii. De pluribus.

ingressus sum: duodecim fere a nilo miliaris: habebam autem unum ex fratribus ducem locorum peritum. pervenimus ad quendam senem monachum sub radice montis habitantem. Ibi quod in illis locis rarissimum est puteus erat: bovem unum habebat. Cuius hic erat totus labor: impulsa rotali machina aquam producere. Nam fere mille aut amplius pedum profundum putei ferebatur. Ortus illic erat: multis oleribus copiosus. Id quidem contra naturam heremi

ubi omnia arentia exusta ardoribus solis. nullius
umquam seminis. vel exiguam radicem ferunt aperuisse.
Verum hoc sancto illi labor cum pecude communis: et pro
pria prestabat industria. Frequens enim irrigatio
aquarum tantam pinguedinem arenis dabat: ut mi
rum in modum virere atque fructificare orti illius o
lera videremus. Ex hiis igitur una cum domino bos ille
vivebat. Nobis quoque ex ea copia cenam sanctus dedit.
Ibi vidi quod vos galli forte non creditis: ollam cum
oleribus que nobis in cenam preparabatur sine igne
fervere. Tanta vis solis est in quibuslibet locis:
ut etiam ad gallorum pulmenta sufficiat. Post cenam
autem iam inclinante vespera. invitat nos ad arborem
palmam: cuius interdum pomis uti solebat. que fere
duobus miliariis aberat. Nam hee tantum in he
remo arbores licet raro reperiuntur: tamen quod utrum
sollers antiquitas parauerat. an solis natu
ra gignat ignoro: nisi si deus prescius habitandam
quoque a sanctis heremum hec servis suis paraverit. Ex
maiore enim parte qui intra illa secreta consistunt: cum
alia ibi germina nulla succedunt. istarum arborum po
mis aluntur. Ergo ubi ad illam ad quam nos hu
manitas nostri hospitis ducebat arborem pervenimus:
leonem ibi offendimus. Quo viso: ego et ille

dux meus intremuimus. Sanctus vero ille in
cunctanter accessit. Nos licet trepidi secuti sumus.
Fera paululum ut cerneres imperatam, adeo modeste
discessit et constitit: dum ille attigua ramis humilio
ribus poma decerperet. Cumque plenam palmulis manum
obtulisset, occurrit bestia: accepit que tam libere quam nul
lum animal domesticum. Et cum comedisset abscessit.
Nos hec intuentes et adhuc trementes: facile potui
mus expendere quanta in illo fidei virtus, et quanta in no
bis esset infirmitas. .viij.

Alium eque singularem virum vidimus parvo
tugurio: quod nisi unum recipere posset habitantem.
De hoc illud ferebatur quod lupa soluta erat astare
cenanti: nec facile umquam bestia falleretur quin illi ad
legitimam horam refectionis occurreret: et tam diu
pro foribus expectaret, donec ille panem qui cenule super
fuisset offerret: illa manum eius lambere solita, atque
ita quasi impleto officio, et prestita consolatione disce
dere. Sed forte accidit ut sanctus ille dum fratrem qui ad eum
venerat deduceret abeuntem diutius abesset: et non nisi
sub nocte remearet. Interim bestia ad consuetudina
rium illud cene tempus occurrit. Vacuam cellulam cum fa
miliarem patronum abesse senciret, ingressa curiosius
explorans ubinam esset habitator: casu contigua

cum panibus quinque palmicia sportella pendebat. Ex his unum presumit et devoravit. Dein perpetrato scelere discessit. Regressus heremita videt sportulam dissolutam: non constante panum numero. Dampnum rei familiaris intelligit: ac prope limen panis assumpti fragmenta cognoscit. Sed non erat incerta suspitio: que furti persona fecisset. Ergo cum sequentibus diebus secundum consuetudinem bestia non venisset. nimirum audacias facti conscia ad eum venire dissimulans cui fecisset iniuriam: egre patiebatur heremita se alumpne solacio destitutum. Postremo illius oratione revocata: septimum post diem affuit. ut solebat ante cenanti. Sed ut facile cerneres verecundiam penitentis: non ausa propius accedere. deiectis in terram profundo pudore luminibus: quod palam liceret intelligi. quandam veniam precabatur. Quam illius confusionem heremita miseratus. iubet eam propius accedere: ac manu blanda caput triste permulcet. Dein pane duplicato: ream suam reficit. Ita indulgentiam consecuta: officii consuetudinem deposito merore reparavit. Intuemini queso Christi etiam in hac parte virtutem: cui sapit omne quod brutum est. cui mite est omne quod sevum. Lupa prestat officium. lupa furti crimen agnoscit: lupa conscia pudore confun-

dicitur: vocata adest. caput prebet: et habet sensum indul
te sibi venie. sicut pudorem gessit errati. Tua hec vir
tus christe. tua hec christe miracula: etenim que in tuo no
mine operantur servi tui. tua sunt. Et in hoc ingemis
cimus: quod maiestatem tuam fere sentiunt. homines non

Nec cui autem hoc incredi ·xv· Cuerentur.
bile forte videatur: maiora memorabo. Fides
christi adest me nichil fingere. neque incertis auctoribus
vulgata narrare: sed que mihi per fideles viros comper
ta sunt explicabo. Habitant plerique in heremo
sine ullis tabernaculis: quos anachoretas vocant.
Vivunt herbarum radicibus: nullo umquam certo loco
consistunt. ne ab hominibus frequententur: qua nox
coegerit sedes habent. Ad quendam igitur hoc ritu atque
hac lege viventem. duo ex nitria monachi licet lon
ga et diversa regione. tamen quia olim ipsis in mo
nasterii conversatione carus et familiaris fuisset:
auditis eius virtutibus tetenderunt. Quem diu mul
tumque quesitum. tandem mense septimo repperierunt:
in extremo illo deserto quod est memphis contiguum
demorantem. quas ille solitudines iam per annos
duodecim dicebatur habitare. Qui licet omnium
hominum vitaret occursus. tamen agnitos non refu
git: se quoque carissimis per triduum non negavit.

Quarto die aliquantulū ꝓgressus. cū ꝓsequeret
abeuntes: leenam mire magnitudinis ad se ueni
re ꝯspiciunt. Bestia licet tribꝫ neptis nō incerta q̄
peteret: anachorete pedibꝫ aduoluit. Et cū fletu
quodam ac lamentatiōe parturiens: indicabat
gementis pariter et rogantis affectū. Mouit oēs
et p̄cipue illū qui se intellexerat expetitū. Precede
tem sequitur: nā preiens et subinde restans subinde
respectans. facile poterat intelligi id eam uelle: ut
quo illa ducebat anachoreta sequeret. Qd̄ mul
tis: Ad speluncam bestie puenitur: ubi illa adul
tos iam q̄nq3 catulos malefeta nutriebat. Qui
ut clausis luminibꝫ ex aluo m̄ris exierant: cecita
te ꝑpetua tenebant. Quos singulos de rupe ꝓla
tos: ante anachorete pedes mater exposuit. Tum
demū sc̄s animaduertit. q̄d bestia postularet: in
uocato q3 dei nōie ꝯtractauit manu lumina clau
sa catuloꝝ: ac statim cecitate depulsa: aptis oclis
bestiarū diu negata lux patuit. Ita fr̄es illi ana
choreta quē desiderabant uisitato. cū admodum
fructuosa laboris sui mercede redierūt: qui in tes
timoniū tante uirtutis admissi. fidem sc̄ā gl̄am
xp̄i que ꝑ ipsos esset testificanda uidissent. Mira
dicturus sum: leenam post dies q̄nq3 ad aucto

rem tanti beneficii reuertisse: eidemque inusitate fere
pellem pro munere detulisse. Quam plerumque sanctus ille qua
si amiculo circumtectus. non dedignatus est munus
per bestiam sumere: cuius aliud potius interpretabatur auc

Erat etiam alterius anachorete .x. torem.
in illis regionibus nomen illustre: qui in ea par
te deserti que Syenem attingit habitabat. Hic cum primum se
ad heremum contulisset. et herbis herbarumque radicibus
que predulces interdum et sapores eximii fert arena vic
turus: ignarus germinis eligendi. noxia plerumque
carpebat. Nec erat facile vim sapore radicum discernere.
quia omnia eque dulcia. sed pleraque occultiore na
tura virus letale cohibebant. Cum ergo edentem vis
interna torqueret. et immensis doloribus vitalia uni
uersa quaterentur: ac frequens vomitus cruciatibus
non ferendis. ipsam anime sedem stomacho iam fa
tiscente dissolueret: omnia penitus que essent edenda
formidans. septimum in ieiuniis diem spiritu deficiente
ducebat. Cum ad eum fera cui ibicis est nomen acces
sit: huic propius astanti fasciculum herbarum quem col
lectum pridie attingere non audebat obiecit. Sed fe
ra que virulenta erant ore discutiens: que innoxia
nouerat eligebat. Ita vir sanctus eius exemplo. quid
edere quid respuere deberet edoctus: et periculum famis

euasit. et herbarum uenena uitauit. Sed longum
est de omnibus qui heremum incolunt. comperta nobis
uel audita memorare. Annum integrum et septem fere
menses intra solitudines constitutus exegi: magis
uirtutis admirator aliene. quam qui ipse tam arduum
atque difficile potuerim temptare propositum. Sepius
tamen cum sene illo qui puteum et bouem habebat ha
Duo beati anthonij monas .xi. bitaui.
teria adij: que hodieque ab eius discipulis
incoluntur. Ad eum etiam locum in quo beatissimus
paulus primus heremita est diuersatus accessi. Ru
brum mare uidi: iugum syna montis. cuius summum
cacumen celo pene contiguum nequaquam adiri potest.
Inter huius recessus anachoreta esse aliquis ferebatur.
Quem diu multumque quesitum uidere non potui.
Qui fere iam ante quinquaginta annos a con
uersatione humana remotus: nullo uestis usu
setis corporis sui tectus. nuditatem suam diuino
munere uestiebat. Hic quociens eum religiosi uiri
adire uoluerunt. cursu auia petens congressus
uitabat humanos. Uni tantummodo ferebatur se
ante quinquennium prebuisse: qui credo potenti fide
id obtinere promeruit. Cui inter multa colloquia
percunctanti. cur homines tantopere uitaret: respondisse

phibetur. eum qui ab hominibus frequentaretur non
posse ab angelis frequentari. Unde non inmerito
recepta opinione multorum fama vulgaverat: semper
illum ab angelis visitari. Ego autem a Syna
monte digressus. ad nilum flumen regressus: cuius
ripas frequentibus monasteriis consertas utraque ex par
te lustravi. Plerumque vidi ut dudum dixeram uno
in loco habitare centenos: sed et bina et terna mi
lia in hisdem vicis agere constabat. Nec sane ibi
minorem putetis diversantium in multitudine mo
nachorum esse virtutem: quam eorum esse cognoscatis. qui
se ab humanis cetibus removerunt. Precipua vero ut
iam dixeram ibi virtus: et prima est obedientia. Ne
que aliter adveniens ad monasterium abbatis susci
pitur. quam qui temptatus prius fuerit et probatus. nul
lum umquam recusaturus. quamlibet arduum ac diffi
cile indignumque tolerandum abbatis imperium. xij.

Duo vobis referam incredibilis obedientie ad
modum magna miracula: licet suppetant plu
ra recolenti. Sed ad excitandam virtutum emulatio
nem. cui pauca non sufficiunt multa proderunt. Ergo
cum quidam seculi actibus abdicatis. monasterium ma
gne dispositionis ingressus cepisset rogare. abbas
ei cepit multa proponere: graves esse istius discipline

43

fm

labores. sua vero dura imperia. que nullius facile
valeret implere patientia: aliud potius monaste-
rium ubi facilioribus legibus viveretur expeteret. non
temptaret aggredi quod implere non posset. Ille vero
nichil hiis terroribus permoveri. sed magis ita om-
nem obedientiam polliceri: ut si eum abbas in ignem
ire preciperet. non recusaret intrare. Quam illius pro-
fessionem ubi magister accepit. non cunctatus probare
profitentem. Casu clibanus prope ardebat: qui mul-
to igne succensus coquendis panibus parabatur.
Exundabat abruptis flamma fornacibus: et in-
tra camini illius concava totis habenis reg-
nabat incendium. Hoc igitur advenam illum iubet
magister intrare. Nec distulit parere precepto: media
flammas nichil cunctatus ingreditur. Quem mox
tam audaci fide victe: velut illis quondam hebreis
pueris cessere venienti. Superata natura est. fu-
git incendium. Et qui putabatur arsurus. velut fri-
gido rore perfusus se ipse miratus est. Sed quid
mirum si tuum christe tyronem ignis ille non attigit:
ut nec abbatem pigeret dura mandasse. nec
discipulum peniteret imperio paruisse: qui eo quo ad-
venerat die dum temptaretur infirmus. perfectus in-
ventus est. Merito felix merito gloriosus: platus

obedientia glorificatus est passione.
In eodem autem monasterio factum id quod dicturus sum-
recenti memoria ferebatur. Quidam itidem ad eundem
abbatem recipiendus advenerat. Cum prima ei lex
obediencie poneretur. ac perennem polliceretur ad omnia
vel extremam pacientiam: casu abbas storacinam
virgam iam pridem aridam manu gerebat. Hanc
solo figit. atque illi advene id operis imponit: ut tam-
diu virgule aquam irriguam ministraret. donec quod
contra omnem naturam erat. lignum aridum in solo
arente virisceret. Subiectus advena dure legis
imperio. aquam propriis humeris cotidie convehebat:
que a nilo flumine per duo ferme miliaria petebatur.
Iam quoque emenso anni spacio. labor non cessabat ope-
rantis: et de fructu operis spes esse non poterat. tamen
obediencie virtus in labore durabat. Sequens quoque
annus: vanum laborem iam effecti fratris eludit. Ter-
cio demum succedentium temporum labente circulo: cum
neque nocte neque interdiu aquarius ille cessaret
operator: virga floruit. Ego ipsam ex illa virgula
arbusculam. que hodie quoque intra atrium monaste-
rii est ramis virentibus vidi: quasi testimonium
manens. quantum obediencia meruit. et quantum
fides possit ostendit. Sed me dies ante deficiet.

quod diuersa miracula que in eremo de uirtutibus sanctorum sunt
comperta consumem. xiiij.
Duo uobis adhuc preclara memorabo: quorum
unum egregium erit aduersus inflationem misere ua
nitatis exemplum: alterum aduersus falsam iusticiam
non mediocre documentum. Quidam ergo sanctus fugan
dorum de corporibus obsessis demonum incredibili predi
tus potestate inaudita per singulos dies signa fa
ciebat: non solum enim presens neque uerbo tantum sed
absens quoque interdum aliquando sui fimbriis aut epistolis
missis corpora obsessa curabat. Hic ergo mirum in
modum frequentabatur a populis: ex toto ad eum orbe
uenientibus. Taceo de minoribus: prefecti comites
que ac diuersarum iudices potestatum pro foribus illius
sepe iacuerunt. Episcopi quoque sanctissimi sacerdotali
auctoritate deposita contingi se ab eo atque benedici
humiliter postulantes: sanctificatos se ac diuino
munere illustratos quociens manum illius uestemque
contigerant non inmerito crediderunt. Hic ferebatur
omni potu imperpetuum penitus abstinere: ac pro cibo
tibi Sulpici in aurem loquar ne Gallus hoc au
diat septem tantum caricis sustentari. Interea sancto
uiro ut ex uirtute honor ita ex honore uanitas
cepit obrepere. Quod malum ille ubi primum potuit

in se sentire grassari. Diu multumque discutere conatus
est: sed repelli penitus vel tacita conscientia vanitatis
perseverante virtute non potuit. Ubi nomen eius
demones fatebantur: excludere a se confluentium populos
non valebat. Virus interim latens serpebat in pec-
tore: et cuius nutu ex aliorum corporibus demones
fugabantur. seipsum occultis cogitationibus vanita-
tis purgare non poterat. Totis igitur precibus conver-
sus ad deum fertur orasse: ut permissa in se mensibus
quinque dyaboli potestate. similis hiis fieret quos ipse
curaverat. Quid multis moror: Ipse prepotens
ille qui signis atque virtutibus toto oriente vulga-
tus. ille ad cuius limina populi ante confluxerant: ad
cuius fores summe istius seculi se prostraverant potes-
tates. correptus a demone est: tentus in vinculis
omnia illa que energumini solent ferre perpessus. Quin-
to demum mense purgatus est: non tantum demone.
sed quod illi erat utilius atque optatius vanitate. Sed
mihi ista replicanti. nostra infelicitas nostra occurrit infir-
mitas. Quis enim nostrum est. quem si unus homuncu-
lus humilis salutaverit. aut fatuis atque adulan-
tibus verbis femina vana laudaverit: non continuo
elevatus sit superbia. non statim inflatus sit vani-
tate: ut etiam si non habeat conscientiam sanctitatis. tamen

quia uel stultorum adulatione aut fortassis errore
sanctus esse dicatur. sanctissimum se putabit. Iam uero
si ei munera crebra mittantur. a deo se magnificentia
asserit honorari: cui dormienti atque resoluto ne
cessaria conferantur. Quod si uel de modico ei aliquid
uirtutis signa successerint. angelum deputaret: ceterum
cum neque opere neque uirtute conspicuus sit. Siquis de
clericis fuit effectus. dilatat continuo fimbrias suas:
gaudet salutationibus. inflatur occursionibus. ipse eci
am ubique discurrit: et qui ante pedibus aut asello
ire consueuerat. spumeo equo superbus inuehitur.
Parua prius ac uili cellula contentus habitare. eri
git celsa laquearia: construit multa conclauia. scul
pit ostia. pingit armaria: uestem respuit gros
siorem. indumentum molle desiderat: atque hec caris
uiduis ac familiaribus mandat tributa uirginibus.
illa ut birrum rigentem. hec ut fluentem texat lacernam.
Uerum hec describenda mordacius beato uiro iheroni
mo relinquamus: ad propositum reuertamur. Tum uero
inquit gallus meus. Nescio quid iheronimo velis
relinquens disputandum: ita breuiter uniuersa
nostrorum instituta complexus es. ut pauca hec tua
uerba si equanimiter acceperint et patienter expende
rint. multum eos arbitror profutura: ut non indige

ant libus post hec iheronimi coercuit. Sed tu illa potius euolue q̄ ceperas. sed illud qd̄ ad u̅s̅u̅s̅ falsam iusticiā dicturū te eē pmiseras pro te do cumentū. Nam ut uere tibi fatear: nullo pnicio sius malo intra gallias laboramus. Ita faciā postumianus inquit: nec te diutius tenebo sus

Adolescens quidā ex asya .xv. Cpensum prediues opib; genere clarus. hns uxorem et filiū paruulū. cū in egypto tribunus eēt. et fre quentib; aduersū blemios expeditionib; quedā heremi ɔtigisset. scōr̄ etiam tabernacla complu ra uidisset: a bt̄o uiro iohe uerbū salutis accepit. Nec moratus inutilem miliciā cū uano illo hōre ɔtempnēe: heremū ɔstanter ingressus. breui tem pore in omni genere uirtutū pfectus emicuit: po tens ieiuniis. humilitate ɔspicuus. fide firmus. facile se antiqs monachis studio uirtutis equa uerat. Cū interim subiit eū cogitatio iniecta p dyabolū. q̄ rectius eēt ut rediret ad patriā. filiū q; unicū ac domū totam cū uxore saluaret: qd̄ utiq; eēt acceptius deo. q̄ si solū se seculo eripe ɔtentus. salutē suor̄ non sine impietate negl igeret. Huiusmodi ergo false iusticie colore su peratus: post quadriennium fere cellulam suā

atqꝫ ꝓpositū heremita deseruit. Sed ubi ad
ꝓximū monasteriū qđ a multis frib; habitaba
tur accessit: causam discessionis atqꝫ consilium
ꝯsentientib; ꝯfitet᷑. Renitentib; cunctis et ꝑpaue loci
illius ablate: male animo fixa sententia non
potuit auelli. Igit᷑ infelici se obstinatōe ꝓpiciēs.
cū dolore oīm digressus a frib;. uix e ꝯspectu abs
cesserat: impletus a demone cruentas qꝫ spumas
ore ꝓuoluens. suis dentib; se ipē lacerabat. Deiñ
ad idem monasteriū fratrū humeris reportatus.
cū coerceri in eo īmundus sp̄s nō ualeret: necessi
tate cogente ferreis neruib; alligat᷑. pedes cū ma
nib; uinciunt᷑. Non īmerita pena fugitiuo: ut
quē nō cohibuerat fides. cathene cohiberent. Post
bienniū demū oratione sanctoꝝ ab īmundo sp̄u
liberatus: ad heremū unde discesserat mox regres
sus. et ipē correctus. et alijs post futuris exemplo
ne quē aut falsę iustitię umbra decipiat: aut in
certa mobilitas īutili leuitate ꝯpellat semel cep
ta deserere. Hec uos de uirtutib; dn̄i quas in ser
uis suis uel imitanda operatus est uel timenda a
scire sufficiant. Sed q̄a satis feci n̄ris aurib;.
ymmo etiam uentosior fui fortasse q̄ debui: tu
modo ad me autē loquetaꝰ debitū fenus exsol

ue: ut de martino tuo ut es solitus plura refe-
ras. iam pridem in hoc desiderijs meis estuantibus
audiamus. Quid inquam tibi de martino meo
liber ille non sufficiat. quem ipse tu nosti me de illius
uita atque uirtutibus edidisse. ·xvi·
Agnosco id quidem postumianus inquit: neque umquam
ab dextera mea liber ille discedit. Nam
si agnoscas: aperit librum qui sub ueste latebat en
ipsum. Hic me inquit terre ac mari comes: hic in
peregrinatione tota socius et consolator fuit. Sed
referam tibi plane quo liber iste penetrauit: et
quod nullus fere in orbe terrarum locus sit. ubi non
materia tam felicis hystorie peruulgata teneatur. Pri-
mus eum romane urbi uir studiosissimus tui pau-
linus inuexit. Deinde cum tota certatim urbe raperetur.
exultantes librarios uidi quod nichil ab hijs ques-
tuosius haberet: siquidem nichil illo promptius.
nichil carius uideretur. Hic nauigationis mee cur-
sus longe ante pregressus: cum ad affricam uenissem.
iam per totam cartaginem legebatur. Solus eum cyri-
nensis ille presbiter non habebat: sed me largiente descrip-
sit. Nam quid ego de alexandria loquar: ubi pe-
ne omnibus magis quam tibi notus est. Hic egyp-
tum. nitriam. thebaydam. ac tota memphitica

xvi

47

regna transivit. Hunc ego in heremo a quodam sene legi vidi. Cui cum me familiarem tuum esse dixissem, ab illo et a multis fratribus hec mihi iniuncta legatio est: ut si umquam terras istas te incolomi contigisse, ea te supplere compellerem, que in illo tuo libro de virtutibus beati viri professus es pretermisse. Age ergo: quia non illa a te audire desidero que scripta sufficiunt: illa que tu vel propter legentium ut credo fastidium pretermisisti: multis id una mecum a te poscentibus explicent. Equidem Postumiane inquam cum te iam dudum de sanctorum virtutibus intentus audirem: tacitus ad Martinum meum cogitationibus recurrebam, merito perspiciens omnia illa que singuli diversa fecissent, per unum istum facile completa. Nam cum excelsa retuleris, quod michi dixisse liceat pace sanctorum, nichil a te penitus audivi, in quo Martinus esset inferior.

·xvii·

Sed sicut nulli umquam cum illius viri meritis prefero conferendam esse virtutem: ita et illud animadverti decet, in qua illum cum heremitis vel etiam anachoretis condicione conferri. Illi enim ab omni impedimento liberi, celo tantum atque angelis testibus, plane mirabilia docentur operari. Iste in medio cetu et conversatione populorum, inter clericos dissidentes, in

ter episcopos seuientes: cum fere cotidianis scandalis hinc
atque inde premeretur. inexpugnabili tamen aduer
sus omnia uirtute fundatus stetit: et tanta opera
tus est. quanta ne illi quidem quos ante audiuimus
esse in heremo uel fuisse fecerunt. Ac si illi paria fecis
sent: quis iudex tam esset iniustus. ut non istum esse
potiorem merito iudicaret: Puta enim istum fuis
se militem. qui pugnauerit in iniquo loco. et ta
men uictor euaserit: illos autem eque compone mi
litibus. sed qui ex equo loco aut etiam de superiore cer
tauerint. Quid ergo: Et si omnium una uictoria est:
non potest esse par gloria. Tamen cum preclara retu
leris: a nemine retulisti mortuum suscitatum. Quo
uno utique te necesse est confiteri. martino neminem
conferendum. Nam si ammirandum est quod illum
egyptium flamma non attigit: hic quoque sepius
imperauit incendiis. Si uero loquaris quod anachore
tis feritas bestiarum uicta succubuit: hic famili
ariter et rabiem bestiarum et serpentium uenena compes
cuit. Quod si illum conferas. qui inmundis spiritibus ob
sessos uerbi imperio. aut etiam fimbriarum uirtute
curabat: ne in hac quidem parte inferiorem fuisse mar
tinum multa documenta sunt. Si etiam ad illum recur
ras. qui setis suis pro ueste contectus putatur ab an

gelis uisitari: cui isto angeli cotidie loquebantur.
Iam uero aduersus uanitatem atque iactantiam . ita
inuictum spiritum gessit: ut illa uitia fortius nemo con
tempserit. Cum quidem inmundis spiritibus affla
tos absens plerumque curauerit: nec solum comitibus
aut prefectis . sed ipsis etiam regibus imperaret. Mini
mum id quidem in illius uirtutibus . sed credas uelle non
solum uanitati . sed causis etiam atque occasionibus
uanitatis . neminem fortius repugnasse. Parua
quidem sed non pretereunda dicturus sum. Quia et
ille laudandus est qui summa preditus potestate .
tam religiosam ad reuerentiam beati uiri ostende
rit uoluntatem. Memini uincentium prefectum . uirum
egregium: et quo nullus sit intra gallias omnium uir
tutum genere prestantior . dum turonos preteriret a
martino sepius poposcisse: ut ei conuiuium in suo
monasterio daret. In quo quidem exemplum beati
ambrosii episcopi preferebat: qui eo tempore consules et
prefectos subinde pascere ferebatur . sed uirum altiorum
ingenii nequaquam ex hoc uanitas atque inflatio ob
reperet noluisse. Ergo fateamur necesse est in mar
tino omnium illorum quos enumerasti fuisse uirtutes .
martini autem in illos omnibus non fuisse. Quid tu
inquit postumianus ita mecum quasi non eadem

tecũ sentiam. semp̄ que senserim. ·xviij·

Ego uero quoad uiuã semp̄ et sapiam. egyp
ti monachos p̄dicabo: laudabo anachoretas.
mirabor heremitas. martinũ semp̄ excipiam. Nũ
llũ ego quemq̃ audeo monachorũ. certe nõ epõrũ
quempiam comparare. Hoc egyptus fatetur hoc
syria. hoc ethyops comp̄it: hoc indus audiuit. h°
parthus et persa nouerũt. Nec ignorat armenia.
bosforus exclusa cognouit: et postremo siq̃s aut
fortunatas insulas. aut glacialem frequẽtat occe
anũ. quo miserior est regio ista nr̃a. que tantum
uirũ cũ in proximo habuerit nosse non meruit:
nec tamen huic crimini miscebo populares. Sed
illũ clerici soli. soli nesciũt sacerdotes: nec ĩmerito
nosse illũ inuidi noluerũt. q̃a si uirtutes illius
nossent. sua uitia cognouissent. Horreo dicere
qđ nup̄ audiui infelicẽ dixisse. nescio quẽ: te in
illo libro tuo plura mentitũ. Non est hoĩs uox
ista sed dyaboli. Nec martino in hac parte detra
hitur: sed fidei euuangelij derogatur. Nam cum
dñs ip̄e testatus sit. istiusmodi op̄a que martin⁹
impleuit. ab omnib; fidelib; ẽẽ facienda: q̃ mar
tinũ non credit ista fecisse. nõ credit xp̄m ista dix
isse. Sed infelices degeneres sompnolenti. q̃ ip̄i

facere nō possunt facta ab illo erubescunt: et malunt
illius negare uirtutes. quam suam inertiam confiteri.
Uerum nobis ad alia properantibus. ·xx·
omnis istorum memoria relinquatur. Tu poti
us ut iam dudum desidero. residua martini opera con
texe. At ego inquam arbitror istud rectius a gallo
esse poscendum: quippe qui plura nouerit. neque enim
ignorare potuit magistri facta discipulus. Et qui nō
inmerito istam uicem nō solum martino. sed etiam
nobis debeat: ut quia ego iam librum edidi. actu hac
tenus orientalium gesta memorasti. istam demum
necessarij sermonis hystoriam gallus euoluat:
quia ut dixi et nobis debet loquendi uicem. et mar
tino suo credo prestabit. ut nō grauate illius facta
Ego plane inquit ·xx· ¶ commemoret.
gallus licet impar sim tanto oneri. tamen
relatis superius a postumiano obedientie cogor
exemplis: ut munus istud quod imponitis nō re
cusem. Sed dum cogito me hominem gallum inter a
quitanos uerba facturum. uereor ne offendat uestras
nimium urbanas aures sermo rusticior. Audietis
me tamen ut gordonicum hominem: nichil cum fuco aut
coturno loquentem. Nam si mihi tribuitis marti
ni me esse discipulum: illud etiam concedite. ut mihi

liceat exemplo illius inanes sermonum faleras et
verborum ornamenta contempnere. Tu vero inquit Pos
tumianus vel celtice. aut si mavis gallice loquere:
dummodo iam martinum loquaris. Ego autem puto
futurum. quia etiam si mutus esses non defutura tibi ver
ba quibus martinum facundo ore loquereris: sicut
zacharie in iohannis nomine lingua resoluta est. Ceterum
cum sis scolasticus hoc ipsum quasi scolasticus arti
ficiose facis. ut excuses imperitiam quasi exsuperes
eloquentiam. Sed neque monachum tam astutum
neque gallum decet esse tam callidum. Verum aggredere
potius. et quod te manet explica. Nimium enim diu
dum alias res agentes consumimus tempus: etiam
solis occidui umbra prolixior monet. non multum
de vicina nocte superesse. Deinde cum paululum om
nes conticuissemus: gallus ita cepit. Cavendum
mihi in primis esse arbitror: ne ea de martini virtu
tibus repetam. que in libro suo sulpitius iste memo
ravit. Unde prima illius interim militando ges
ta pretereo: neque ea attingam que laycus egit
ac monachus. nec vero audita ab aliis potius
quam que vidi ipse dicturus sum. Explicit liber
secundus. Incipit capitulatio dyalogi severi in
librum tercium.

Ubi intra amphitalum sibi tunicam
latenter eduxit. et pauperem ues
tiuit. .ij.
Ubi cum altare benediceret. glo
bus ignis de capite illius uisus
est emicare. .iij.
Ubi cuiandam grauissima egritudine uel mor
tis periculo liberauit: et puerum illius a serpentis mor
su iam exanimem tactu suo sanauit. .iiij.
Ubi cum militares uiri cum preda uenientes occiderent
quibus supplicantibus ueniam clementer indulsit. .v.
Ubi dicit non illam in episcopatu uirtutum gratiam se ha
buisse. quam prius habuerat: et quod antea duos mor
tuos uite restituerit. in episcopatu uero unum: et quali
ter suscitatus sit exponit. .vi.
Ubi ei ualentinianus imperator assurgere non est
dignatus. ipsam cellam regiam ignis operuit.
qui postea munera multa obtulit. sed ille cuncta
Ubi maximus imperator et .vij. Contempsit.
coniunx sua remotis omnibus ministris ei prebu
erunt conuiuium. et rationem dat quapropter id acci
derit. ne hoc se tueantur exemplo qui libenter feminis
inserentur: et seuerus dicit se per ammonitionem odi
a incurrisse multorum. .viij.

+ preda

Ubi de stramine in quo iacuerat uirtutes facte sunt. .ix.
Ubi eleuata obuiam manu pecudem furibundam
consistere iussit. .x.
Ubi sermonis imperio canibus alligatis leporem
Ubi de oue recenti tempore .xi. Liberauit.
tonsa comparationem fecit: et hominem in pellicia ues
te repto. et de prato a bobus depasto uel a porcis effos
Ubi miles quidam anglium in ecclesia .xij. Esso.
monachum professus abierit. et cetera que sequuntur.
Ubi uirginem predicat que fortissimi uincla .xiij.
apositi nec ipsius contemplatione laxauit. et cetera.
Ubi eum sancti hoc est petrus et paulus .xiiij.
agnes thecla et maria sepe uisitauerunt. .xv.
Ubi angelus quid gestum nemauso fuisset in
synodo nuntiauit. Expliciunt capitula.

Incipit liber tercius.

Ego primo igitur tempore relictis scolis beato meo uiro iuncta: paucos post dies euntem ad ecclesiam sequebatur. Interim ei seminudus hybernis mensibus pauper occurrit: orans sibi uestimentum dari. Tunc ille accersito archidyacono: iussit algentem sine dilatione uestiri. Deinde secretarium ingressus. cum

51

solus ut erat illi consuetudo resideret. hanc enim sibi
etiam in ecclesia solitudinem permissa clericis liberta
te prestabat. Cum quidem in alio secretario presbiteri sede
rent. vel salutationibus uacantes uel audiendis
negociis occupati: martinum vero usque in eam ho
ram qua sollempnia populo agi consuetudo deposce
ret. sua solitudo cohiberet. Illud non preteribo. quod
in secretario sedens numquam cathedra usus est. nam
in ecclesia nemo umquam illum sedere conspexit: sicut
quendam nuper testor deum non sine meo pudore vidi
sublimi solio quasi regio tribunali celsa sede re
sidentem. Sedebat autem martinus in sellula rusti
cana ut est in usibus servulorum: quas nos rustici
galli tripecias. vos scolastici aut certe tu qui de
grecia venis tripodas nuncupatis. Ergo hoc secre
tum beati viri pauper ille captatum. cui et archidyaconus
dare tunicam distulisset irrupit: dissimulatum se
a clerico querens. algere deplorans. Nec mora. sanctus
paupere non vidente intra amphibalum sibi tunicam
latenter eduxit: pauperemque contectum discedere iubet.
Dein paulo post archidyaconus ingressus. am
monet pro consuetudine expectare in ecclesia populum. illum
ad agenda sollempnia debere procedere. Cui ille ri
dens ait. Pauperem prius de se autem dicebat opor

tere uestitu: se ad ecclesiam non posse procedere. nisi uestem
pauper acciperet. Dyaconus uero nichil intelligens:
quia extrinsecus indutum amphibala ueste: nudum inte
rius non uidebat. Postremo pauperem non comparere
causatur. Michi inquit uestis que preparata est defera
tur: pauper non deerit uestiendus. Artatus demum dia
conus necessitate compulsus. iam quidem felle commoto. e
proximis tabernis bigerrigam uestem breuem quidem atque hys
pidam. quinque comparatam argenteis rapit: atque
ante martini pedes iratus exponit. En inquit uestis:
sed pauper hic non est. Ille nichil mouens iubet eum pau
lulum stare pro foribus secreto: itaque parans dum sibi
uestem nudus imponeret. totis uiribus elaborans:
ut posset occultum esse quod fecerat. Sed quando in sanctis
uiris latent ista: querentibus uelint nolint cuncta produntur.
Cum hac igitur oblaturus .ij. Educantur.
sacrificium deo ueste procedit: quo quidem die
mira dicturus. cum iam altarium sicut est sollempne
benediceret. globum igneum de capite illius uidimus
emicare: ita ut in sublime contendens. longius col
lum crinem quoque flamma produceret. Hoc licet celeberri
mo festi die in magna populi multitudine uideri
mus: una tantum de uirginibus et unus de presbyteris.
tres tantum uidere de monachis: ceteri autem non uide

ruit. non potest nisi esse iudicii. .iij.
Per idem fere tempus cum evantius amicus
meus. vir licet seculi negociis occupatus tamen
admodum christianus: gravissima egritudine extremo
mortis periculo cepisset urgeri. martinum evocavit:
nec cunctatus ille properavit. Prius tamen quam medi
um vie spacium vir beatus evolveret. virtutem advenien
tis sentit egrotus: receptaque continuo sanitate.
venientibus nobis obviam ille processit. Altera die re
dire cupientem. magna prece detinuit. Cum interim
unum e familia puerum letali ictu serpens percussit.
quem iam exanimem vi veneni. ipse evantius suis
humeris illatum. ante pedes sancti viri nichil illi impos
sibile confisus exposuit. Iam quidem se malum serpentis
per omnia membra diffuderat. Cerneres omnibus
venis inflatam cutem. et ad utris instar tensa vi
talia. Martinus porrecta manu universa pu
eri membra pertractans: digitum prope ipsum vulnus
culum. quo bestia virus infuderat fixit. Tum vero
mira dicturus sum. vidimus venenum ex omni par
te revocatum. ad martini digitum cucurrisse. Dein
de per illud ulceris foramen exiguum. ita virus ex
passe cum sanguine. ut solet ex uberibus caprarum
aut ovium pastoris manu pressis. longa linea

copiose lac effluere. Puer surrexit incolumis.
Nos obstupefacti tante rei miraculo: id quod ipsa
cogebat veritas fatebamur. non esse sub celo qui mar
tinum possit imitari. .iiij.
Consequenti itidem tempore iter cum eodem
dum dyoceses visitat agebamus: nobis ne
scio qua necessitate remorantibus. aliquantulum
processerat. Interim per aggerem publicum plena
militantibus viris fiscalis reda veniebat. Sed u
bi martinum in veste hyspida nigro et pendulo
pallio circumtectum. contra de latere iumenta vide
runt: paululum in partem alteram pavefacta heserunt.
Dein funibus implicatis contentos illos quibus
ut sepe vidistis misera illa animalia conglobran
tur. ordines miscuerunt: dum que egre expediuntur
moram fecere properantibus. Qua permoti iniuria
militantes. precipitatis in terram psaltibus se dede
runt. Dein martinum flagris ac fustibus urgere cepe
runt. Cum quidem ille mutus et incredibili patien
tia prebens terga cedentibus. maiorem insaniam in
felicibus commoveret: magis ex hoc furentes. quod il
le quasi non sentiens verbera illata contempneret.
Nos illico consecuti rede cruentum. atque universa cor
poris parte laniatum. cum exanimis in terra ia

buisset inuenimus. Statim quia eum asello suo i
posuimus: et locum cedis illius execrantes. rapti
abire properauimus. Interea illi regressi ad redam
suam furore saciato. agi quo ire ceperant iumenta
precipiunt. Que cum omnia solo fixa acsi enea ri
guissent: tollentibus altius uocem magistris. flagris
hinc atque inde resonantibus. nichil penitus moue
bantur. Consurgunt deinde omnes pariter in uerbera:
consumunt gallicas mulatorum pena mastigias. to
ta rapitur silua de proximo. trabibus iumenta tu
duntur. Sed nichil penitus seue manus age
bant. uno atque eodem in loco stabant fixa simu
lachra: quid agerent infelices homines nesciebant. n
iam ultra dissimulare poterant. quin quamlibet
brutis pectoribus agnoscerent diuino numine se
teneri. Tandem ergo in se regressi. ceperunt querere quis
ille esset. quem in eodem loco ante paululum cecidis
sent. Cum percunctantes cognoscunt ex uiantibus
martinum a se tam crudeliter uerberatum. Tum uero
apparere omnibus causa manifesta. nec ignorare
iam poterant: quin ob illius uiri iniuriam tene
rentur. Igitur omnes rapidis nos passibus conse
quuntur. conscio facti ac meriti pudore confusi. fle
tes puluere quo se ipsi fedauerant caput atque o

ra conspexi. ante martini se genua prouoluunt:
ueniam precantes. et ut eos abire sineret postu
lantes. satis se uel sola consciencia dedisse penarum.
satis que intellexisse. quod eosdem ipsos uiuos absorbere
terra potuisset: uel ipsi potius amissis sensibus in
inmobilem saxorum naturam rigescere debuissent. sic
affixa locis quibus steterant iumenta uidissent:
orare se et obsecrare ut indulgeret sceleri ueniam.
et copiam prestaret abeundi. Senserat enim prius
quam accurrerent uir beatus illos teneri. nobis que id
ante iam dixerat: ueniam tamen clementer in
dulsit. eos que abire permisit animalibus restitu
tis. Illud autem animaduerti sepe sulpici. marti
num tibi dicere solitum: nequaquam sibi in episcopatu eam uir
tutum gratiam suppetisse. quam prius se habuisse me
minisset. Quod si uerum est. immo quia uerum est
conicere possumus. quanta fuerint illa que monachus
operatus est: et que nullo teste solus exercuit: cum
tanta illum in episcopatu signa fecisse sub oculis omnium ui
derimus. Multa quidem illius prius gesta innotue
re mundo. neque potuere celari: sed innumerabilia
esse dicuntur. Que dum iactantiam uitat occulta
uit. neque in hominum noticiam passus est peruenire:
quippe qui humanam substantiam supergressus.

uirtutis sue ꝯscientia mundi gl'am calcans ce
lo teste frueretᷣ. Qd' uerũ esse uel ex hys que cō
ꝑta sᷓ nobis nec latere potuerũt. possumus esti
mare. Siquidē ante episcopatũ duos mortuo'
uite restituerit: qd' liber tuus plenius est locutus.
In epatu uero qd' ꝑtermisisse te miror. unũ tan
tũmodo suscitauit. Cuius rei ego testis sum: si
tamen nichil de minus ydoneo teste dubitatis.
Id ipm autē nobis qualit' gestũ sit explicabo.
Fuerat causa nescio qua. carnotũ opidũ pte
ramus. Interea dũ uicũ quemdā habitanti
ũ multitudine frequentissimũ preterimus. ob
uiam nobis imanis ꝓcessit turba: que erat
tota gentiliũ. Nam nemo in illo uico nouerat
xpianũ. Verũ ad famā tanti uiri. campos ō
nes late patentes. confluentiũ multitudo ꝯtex
erat. Sensit hic martinus operandũ: et annũ
ciante sibi spu totus infremuit. Nec mortale
sonans uerbũ dei gentib; predicabat: sepius ĩ
gemiscens. cur tanta dñm saluatorē turba ne
sciret. Interea sicut nos incredibilis circũdederat
multitudo. mulier quedā cuius filius paulo
ante defecerat. corpus exanime btō uiro ꝓten
sis manib; cepit offerre dicens. Scimus qa

amicus dei es. restitue michi filium meum: quia unicus
michi est. Iunxit se cetera multitudo: et matris pre
cibus acclamabat. Tum martinus uidens pro expectati
one salutem. postea nobis ipse dicebat consequi se
posse uirtutem: defuncti corpus propriis manibus ac
cepit. Et cum expectantibus cunctis genua flexisset:
ubi consummata oratione surrexit. uiuificatum par
uulum matri restituit. Tum uero multitudo omnis
in celum clamore sublato: christum deum fateri. Post
mum cuncti cateruatim ad genua beati uiri ruere
ceperunt: fideliter postulantes ut eos faceret christia
nos. Nec cunctatus: in medio ut erat campo. cunc
tos imposita uniuersis manu cathecuminos
fecit. Cum quidem ad nos conuersus diceret. non ir
racionabiliter in campo cathecuminos fieri.
ubi solent martyres consecrari: uicisti inquit postumia
nus galle uicisti. non utique me qui martini sum
potius assertor. et qui hec omnia de illo uiro et
sciui semper et credidi: sed heremitas omnes anacho
retas que uicisti. nemo enim illorum sicut martinus
hic uester ymmo noster mortibus imperauit. Meri
to que hunc iste sulpitius apostolis comparat et prophe
tis: quem per omnia illis esse consimilem. fidei uir
tus ac uirtutum opera testantur. Sed perge queso

quamquam nichil magnificentius audire possim;
perge tamen galle. quod etiam nunc de martino
superest sermonis evolvere. Nam etiam minima il
lius et cotidiana animus festinat agnoscere:
quia minima illius aliorum maximis maiora esse
nulli dubium est. Ita faciam gallus inquit. verum
id quod dicturus sum ipse non vidi. Prius enim ges
ta res est quam me illi viro iungerem. Sed fama cele
bre est fidelium fratrum qui interfuerant sermone.

Eodem fere tempore .vi. divulgatum
quo primum episcopus datus est. fuit ei necessitas
adire comitatum. Valentinianus tum maior re
rum potiebatur. Is cum martinum ea petere cognovis
set que prestare nolebat: iussit eum palacii foribus
arceri. Etenim ad animum illius inmitem ac su
perbum uxor accesserat arriana: que totum illum a
sancto viro ne ei debitam reverentiam prestaret aver
terat. Itaque martinus ubi semel atque iterum su
perbum principem adire temptavit. redit ad no
ta presidia: cilicio obvolvitur. cinere conspergitur. a
cibo potuque se abstinet. orationes diebus noctibusque per
petuat. Septimo vero die adsistit ei angelus. iubet
eum ad palacium ire securum. regias fores quamlibet
clausas sponte reserandas. imperatoris spiritum su

prbū molliendum. Igitur istiusmodi presentis an
geli confirmatus est alloquio et fretus auxilio: pa
lacium petit. patent limina. nullus obsistit. Pos
tremo usque ad regem nemine prohibente pervenit.
Qui cum venientem eminus videret. infrendens cur
fuisset admissus. nequaquam assurgere est digna
tus astanti: donec regiam sellam ignis operiret.
ipsum que regem ea parte corporis qua sedebat affla
ret incendium: ita solio suo superbus excutitur. et mar
tino invitus assurgit: multum que complexus quem sper
nere ante decreverat. virtutem sensisse divinam emen
datior fatebatur. Nec expectatis martini precibus: pri
us omnia prestitit quam rogaretur. Colloquio illum
atque convivio frequenter ascivit. Postremo abeun
ti multa munera obtulit: que vir beatus ut semper
paupertatis sue custos cuncta reiecit. Et quia palaci
um semel ingressi sumus. licet diversis in palaci
o temporibus gesta connectam: nequaquam enim preter
mittendum videtur circa martini admirationem regine
fidelis exemplum. .vij.
Maximus imperator rem publicam gubernabat.
vir omni vite merito predicandus. si ei vel dya
dema non legitime tumultuante milite impositum
repudiare. vel armis civilibus abstinere licuisset.

Sed magnum imperium nec sine periculo retinuit.
nec sine armis potuit teneri. Hic martinum sepius
evocatum. exceptum que intra palacium. venerabiliter hono
rabat. Totus illi cum eo sermo. de presentibus. de futuris.
de fidelium gloria. de eternitate sanctorum. Cum interim diebus
ac noctibus de ore martini regina pendebat. et evan
gelico illo non inferior exemplo. pedes sancti fletu riga
bat crine tergebat. Martinus quem nulla umquam fe
mina contigisset: istius assiduitatem ymmo potius
servitutem non poterat evadere. Non illa opes regni.
non imperij dignitatem. non dyadema. non purpuram
cogitabat: divelli a martini pedibus solo strata
non poterat. Postremo a viro suo poposcit. De
in martinum uterque compellunt: ut ei remotis omnibus
ministris preberet sola convivium. Nec potuit vir
beatus obstinacius reluctari. Componitur castis regi
ne manibus apparatus. sellulam ipsa consternit. men
sam admovet. aquam manibus subministrat: cibum
quem ipsa coxerat apponit. Ipsa illo sedente eminus
secundum famulantium disciplinam. solo fixa consistit im
mobilis: per omnia ministrantis modestiam et hu
militatem exhibens servientis. Miscuit ipsa bibitu
ro: et ipsa porrexit. Finita cenula fragmenta panis
assumpti micas que collegit. satis fideliter illas

reliquias specialibus epulis anteponens. Beata
mulier tante pietatis affectu illi merito comparan-
da: que venit a finibus terre audire salomonem. Siqui-
dem simplicem sequamur hystoriam. sed fides regina-
rum est conferenda: quod mihi liceat separata mysterii maies-
tate dixisse. Illa expetiit audire sapientem: ista non
tantum audisse contenta. sed etiam meruit servire sapien-
ti. Ad hec postumianus. Iam dudum inquit galle
audiens te loquentem. vehementer animum regine fi-
dem. Sed illud ubi est. quod nulla umquam femina fereba-
tur propius astitisse martino? Ecce ista regina non
solum astitit: sed etiam ministravit. Et vereor ne
isto aliquantulum se tueantur exemplo: qui libenter fe-
minis inserviunt. Tum gallus. Quid tu inquit non
vides quod solent docere gramatici: locum tempus per-
sonam. Propone enim tibi ante oculos captum in pa-
lacio imperatoris precibus ambiri. regine fide cogi. tem-
poris necessitate constringi: ut clausos carcere liberaret.
exiliis datos restitueret. Hec quanti putas constare
episcopo debuisse. ut pro hiis omnibus non aliquantulum de
rigore proposita relaxaret. Verumptamen quia occasi-
one huius exempli male usuros esse aliquos arbi-
traris: illi vero felices erunt. si a disciplina exempli
istius non recedant. Videant enim quia marti

no semel tantum in vita iam septuagenario. non
vidua libera. non virgo lasciviens. sed sub viro
vivens ipso viro pariter supplicante. regina servi
vit et ministravit. Hec edenti. non cum epulan
te discubuit: nec ausa est participare convivium. sed
deferebat obsequium. Disce igitur disciplinam. serviat
tibi matrona non imperet: et serviat non recumbat.
Sicut martha illa ministravit domino. nec tamen est
ascita convivio. ymmo prelata est ministranti que
verbum potius audiebat. Sed in martino regina
ista utrumque complevit: et ministravit ut martha.
et audivit ut maria. Quod si quis hoc uti voluerit
exemplo: per omnia teneat exemplum. Talis causa
sit talis que persona. tale obsequium. tale convivium:
et in omni vita semel tantum. Preclare inquit pos
tumianus nostros istos ut martini non egrediantur
exemplum: tua constringit oratio. Sed profiteor tibi quod
surdis auribus audient. Nam si martini sequeremur
vias. numquam de osculo diceremus: et universa
seve opinionis et opprobrii causa careremus. Verum
sicut tu soles dicere. cum edacitatis arguens gallos su
mus. ita nos in hac parte numquam vel martini
exemplo. vel tuis disputationibus corrigendi fa
teremur. Verumptamen hec nobis iam dudum agen

tibi. quod tu tam obstinate sulpici taces? Ego ne
unquam non solummodo taceo: sed olim de istis tacere
disposui. Nam quia quandam viduam vagam nimis
dulam sumptuosam obiurgaverim lascivius in
citantem. itidem quamque virginem adolescenti cuidam michi
caro indecentius adherentem. cum quidem ipsam frequen
ter audissem alios etiam qui talia agerent increpan
tem: tanta in me omnium feminarum cunctorumque mona
chorum odia concitavi. ut adversum me utreque legio
nes iurata bella susciperent. Unde queso taceatis.
ne etiam hoc quod vos loquimini ad meam referatur
invidiam. Tanta vobis istorum mentio relinqua
tur. ad martinum potius revertamur. Tu galle ut ag
gressus es ceptum opus explica. Tum ille. Iam vo
bis inquit quidem tanta narravi. ut satisfacere stu
diis vestris sermo meus debuerit: sed quia voluntati
vestre non obsecundare michi non licet. quantum adhuc
dies superest loquar. Nam certe dum stramen il
lud quod in lectos nostros paratur aspicio: subvenit
in memoriam etiam de stramine in quo martinus
iacuerat fuisse virtutem. Res ita gesta est. vii

Claudiomacus vicus est in confinio viij.
biturigum atque turonorum: ecclesia ibi est celebris
religione sanctorum. nec minus gloriosa sacrarum

58

uirginum multitudo. Preteriens ergo martinus
in secretario eius habuit mansionem: post discessum
illius cuncte in secretarium illud uirgines irruerunt.
adlambunt singula loca. ubi aut sederat uir beatus
aut steterat: stramentum etiam in quo quieuerat
partiuntur. Una earum post dies paucos partem stra
minis quam sibi pro benedictione collegerat. energumi
no quem spiritus erroris agitabat de ceruice sus
pendit. Nec mora dicto citius eiecto demone perso
na purgata est. .xx.
Per idem fere tempus martino a treueris re
uertenti fit obuiam uacca. quam demon agitabat:
que relicto grege suo in homines ferebatur. et iam mul
tos noxie pecula confoderat. Verum ubi nobis cepit
esse contigua. hii qui eam eminus sequebantur. predi
cere magna uoce ceperunt ut caueremus. Sed post
quam ad nos toruis furibunda luminibus propius
accessit: martinus eleuata obuiam manu. pre
cidem consistere iubet. Que mox ad uerbum illius
stare cepit immobilis. Cum interea uidet martinus
dorso illius demonem supersedentem: quem increpans dis
cede inquit funeste de pecude. et innocuum animal
agitare desiste. Paruit nequam spiritus et recessit. Nec de
fuit sensus in bucula: quin se intelligeret liberatam

ante pedes sancti recepta quiete prostrauit. Deinde in-
tente martino gregem suum petit. seque agmini cete-
rarum oue placidior immiscuit. Hoc illud fuit tempus
quo inter medias flammas positus non sensit incen-
dium. Quod michi non arbitror esse referendum. quia hoc
plenius iste sulpitius. licet in libro suo preterierit.
in epistola tamen postea quam ad eusebium tunc presbiterum.
modo episcopum fecit exposuit: quam tu postumiane aut
credo legisti. aut si incognita tibi est. cum libuerit in
promptu ex illo armario habes. nos ab illo omissa
Quodam autem tempore .x. referimus.
dum dyoceses circuiret. uenantium agmen incur-
rimus: canes leporem sequebantur. iam que multo
spacio uicta bestiola. cum undique campis late paten-
tibus nullum esset effugium: mortem imminentem iam iamque
capienda crebris flexibus differebat. Cuius periculum
uir beatus pia mente miseratus. imperat canibus ut
desisterent sequi. et sinerent abire fugientem. Qui con-
tinuo ad primum sermonis imperium constiterunt. Cre-
deres iunctos. immo potius affixos in suis herere
uestigiis. Ita lepusculus persecutoribus alligatis
incolumis euasit. Operepretium autem est. etiam fa-
miliaria illius uerba spiritali sale condita me-
morare. .xi.

Quem recens tonsam forte conspexerat. euan
gelicum ista mandatum compleuit. Duas ha
buit tunicas: unam earum largita est non habenti.
Ita ergo et uos facere debetis. Item cum subulcum algen
tem ac pene nudum in pellicea ueste uidisset: en in
quit adam eiectus de paradyso in ueste pellicea su
es pascit. Sed nos illo uetere deposito. qui adhuc
in isto manet nouum adam potius induamus. Bo
ues ex parte prata depascebant. porci etiam non
nulla suffoderant: pars cetera que manebat illesa.
diuersis floribus quasi picta uernabant. Speciem
inquit gerit pars illa coniugii. que pecore depasta: et
si non penitus gloriam amisit herbarum. nullam ta
men florum retinet dignitatem. Illa uero quam porci
pecora immunda foderunt: fornicationis ymaginem
fedam pretendit. Ceterum. illa portio que nullam sen
sit iniuriam. gloriam uirginitatis ostendit: herbis fe
cunda luxuriat. feni in ea fructus exuberat. et ultra
omnem speciem distincta floribus. quasi gemmis mi
cantibus ornata radiauit. Beata species et deo digna:
nichil enim uirginitati est comparandum. Ita et illi
qui coniugia fornicationi comparant uehementer er
rant: et illi qui coniugia uirginitati equanda esti
mant. miseri penitus et stulti sunt. Uerum. hec a sa

parentibus tenenda distinctio est: ut coniugium pertineat ad
veniam. virginitas spectet ad gloriam. fornicatio deputetur ad penam. nisi satisfactione purgetur. .xi.

Miles quidam cingulum in ecclesia monachum profes-
sus abiecerat: cellulam sibi eminus in remoto
quasi heremita victurus erexerat. Interea astutus ini-
micus variis cogitationibus brutum pectus agitabat.
ut coniugem suam quam martinus in monasterio puel-
larum esse preceperat. voluntate mutata secum potius
vellet habitare. Adiit ergo martinum fortis heremi-
ta: quid haberet animi confitetur. Ille vero vehementer
abnuere feminam vero rursus iam monacham non
marito incognita ratione misceri. Postremo cum
miles instaret. affirmans nichil hoc proposito esse
nociturum. se solo coniugis uti velle solatio. Porro
ne rursus se in sua revolverent. non esse metuendum
se esse militem christi. Illam quoque in eadem militie
sacramenta iurasse. pateretur episcopus sanctus: et sexum suum
fidei merito nescientes pariter militare. Tum mar-
tinus. Verba vobis ipsa dicturus sum. Dic mihi inquit
si umquam in bello fuisti. si in acie constitisti: At ille
videns frequenter inquit in acie steti. et bello frequen-
ter interfui. Ad hec martinus. Dic mihi ergo. Num-
quid in illa acie que armata in prelio parabatur. aut

60

iam aduersus hostilem exercitum collocato comminus
pede districto ense pugnantes. ullam feminam stare
aut pugnare uidisti? Tum demum miles confusus e
rubuit: gratias agens errori suo se non fuisse permis
sum. Nec aspera increpatione uerborum. sed uera et ra
tionabili secundum personam militis comparatione correc
tum. Martinus autem conuersus ad nos. sicut eum
frequens fratrum turba uallauerat: mulier inquit
uirorum castra non adeat. acies militum separata consis
tat: procul femina in suo degens tabernaculo sit re
mota. Contemptibilem enim reddit exercitum: si ui
rorum cohortibus turba feminea misceatur. Miles in acie
miles pugnet in campo: mulier se intra murorum
munimenta contineat. Habet et illa gloriam suam. si
pudicitiam uiro absente seruauerit: cuius hec pri
ma uirtus et consummatio uictoria est non uideri.
Illud uero sulpiti meminisse te credo. ·xij·
quo affectu nobis cum et tu coram adesses illam uirgi
nem predicaret. que ita se penitus ab omnium uirorum
oculis remouisset: ut ne ipsum quidem ad se marti
num. cum eam ille officii causa uisitare uellet admi
sit. Nam cum preter agellum illius preteriret. in quo
se iam ante complures annos pudica cohibe
bat. audita fide illius atque uirtute diuerterat: ut

tam illustris meriti puellam religioso officio episcopus
honoraret. Nos consequentes gavisuram illam vir
ginem putabamus: siquidem hoc in testimonium vir
tutis sue esse habituram. ad quam tanti nominis sacerdos
deposito propositi rigore venisset. Verum fortissimi il
la propositi: ne martini quidem contemplatione laxavit.
Ita vir beatus accepta per aliam feminam excusatione
laudabili. ab illius foribus que videndam se saluta
dam que non dederat. letus abcessit. O virginem glo
riosam. que nec a martino quidem passa est se vide
ri. O martinum beatum. qui illam repulsam non
ad contumeliam suam duxit. sed magnificans illius
cum exultatione virtutem: inusitatum in hiis regi
onibus gaudebat hoc exemplum. Ergo cum haut lon
ge ab illa villula nos manere nox imminens coe
gisset: xenium beato viro eadem illa virgo transmi
sit. Fecit quod martinus quod antea non fecerat: nulli
us enim ille umquam xenium. nullius munus acce
pit. nichil ex hiis que virgo venerabilis mise
rat refutavit: dicens benedictionem illius a sacer
dote minime respuendam. que esset multis sacerdo
tibus preferenda. Audiant queso virgines istud
exemplum. ut fores suas si eas mali obsidere vo
luerint. etiam bonis claudant. Et ne ad se im

presbyteris sit liber accessus: non verentur excludere etiam sa
cerdotes. Totus hoc mundus exaudiat: videri se
a martino virgo non passa est. Non utique illa quem
cumque a se repulit sacerdotem: sed in eius viri conspectu
puella non venit. quem videre salus videntium fuit.
Quis autem hoc alius preter martinum sacerdos. non
ad suam iniuriam retulisset: Quos adversum sanc
tam virginem motus. quantas que iras mente concepis
set: Hereticam iudicasset. et anathematizandam
esse decrevisset. Quam vero illi beate anime illas virgi
nes pretulisset. que crebris occursibus ubique se prebent
obvias sacerdoti: que convivia sumptuosa dispo
nunt. que una pariter accumbunt. Sed quo me
ducit oratio: Paululum iste liberior sermo reprimen
dus est. ne in aliquorum forsitan incurrat offensam.
Etenim infidelibus obiurgationis verba non proderunt.
fidelibus autem satisfaciet exemplum. Verum ego ita
virtutem huius virginis predicabo: ut tamen nichil
illis qui ad martinum videndum ex longinquis regi
onibus sepe venerunt arbitrer derogandum. siqui
dem hoc beatum virum frequenter affectu etiam ange
li frequentarint. xiiij.

Ceterum id quod dicturus sum postumiane hoc
tibi me autem intueatur teste rem perhibeo. Quo

dam die ego et iste sulpitius p foribꝫ illius excubā
tes . iam p aliquot horas cū silentio sedebamus ī
genti honore et tremore . ac si ante angeli taberna horrore
culū mandatas excubias duceremus : cū quidem
clauso cellule sue ostio . nos ibi ēē nesciret . Interī
colloquentiū murmur audiuimus . et mox hor
rore quodā circūfundimur ac obstupentes . nec igno
rare potuimus nescio qđ fuisse diuinū . Post du
as fere horas ad nos martinus egreditur . ac cū
eū iste sulpitius sicut apud eū nemo familiari
us loquebatur cepit orare . ut pquirentibꝫ indica
ret qđ illud diuini fuissꝫ horroris . qđ fatebam̄
nos ambo sensisse : uel cū quibꝫ fuisset ī cellula
collocutus . tenuem enī nos licet uix intellām ser
mocinantiū sonū p foribꝫ audisse . Tū ille diu
multū qꝫ cunctatus . sed nichil erat qđ ei sulpitius
nō extorqueret uel inuito . incredibiliora forte dictu
rus sum . sed xp̄o teste nō mentior . nisi quisq̄ est
tam sacrilegus ut martinū estimet fuisse menti
tū . Dicam inquit uobis . sed uos nulli queso
dicatis . Agnes thecla maria mecū fuerūt . Re
ferebat aūt nobis uultū atqꝫ habitū singularū .
Nec uero illo tantū die . sed frequenter se ab eis cō
fessus est uisitari . Petrū etiam et paulū aplōs

uideri a se sepius nō negauit. Iam uero demōes
put ad eū quisq3 uenisset suis nominib3 increpabat.
Mercuriū maxime patiebat infestū. iouem brutum
atq3 hebetem ee dicebat. Hec plerisq3 etiam i eodem
monasterio 2stitutis incredibilia uidebant: nedū
ego 2fidam omēs qui hec audient credituros. Nā
nisi inestimabilem uitā atq3 uirtutē martinus e
gisset: nequaq apud nos tanta glā preditus
haberet. Quāquā minime mirū. si in operib3 mar
tini infirmitas humana dubitauerit. cū multos
hodie uideamus nec euuangelijs quicq credidisse.
A Martino autē sepe angelos uisos .xv.
familiarit et sensimus et experti sumus. Rem
nimiam dicturus sū: sed tamen dicā. Apud ne
mausum epōr synodus habebat. ad quā quide
ire noluerat. sed qd gestū esset scire cupiebat. Ca
su cū eo iste sulpitius nauigabat. paul ut semp
a ceteris in remota nauis parte residebat: ibi ei an
gelus qd gestū esset in synodo nūciauit. Nos post
ea tempus habiti consilij sollicite requirentes. sa
tis comptū habuimus ipō die fuisse decreta. que
martino angls nunciaret. Hec cū maxime gal
lus nedū explicatis que statuerat referre loque
tur: puer familiaris ingressus est. nūcians re

fugerũ plurim stare p forib;. Dubitare cepimus
utrũ gallum adhuc eẽt melius audire. an ex op
tatissimo nob' viro qui officij causa ad nos veni
erat occurrere. Tum gallus. Etiam si nõ ob ad
ventũ sanctissimi sacerdotis. relinquenda nobis
hec esset oɾõ: nox ipa cogebat. huiuscẽ ptractum
finire sermonẽ. Verũ. quia de martini virtutib;
nequaquã explicari universa potuerunt: hec vos ho
die audisse sufficiat. cras reliqua dicemus. Ita
pariter accepta galli sponsione surreximus. Ex
plicit liber tercius. Incipiũt capl'a in libɼ quartum.

Ubi multitudo hoĩm insperata
occurrit audire gallũ de sancti
martini virtutib; locuturũ. ij.
Ubi puellam duodecennem
ab utero mutã curavit. iij.
Ubi oleũ sub eius benedcõe
crevit. et ampulla cũ oleo qd' benedixerat sup constra
tũ marmore pavimentũ cecidit. et integ'a est inventa. iiij.
Ubi ipsius noĩe invocato cani hesit latratus in
Ubi orante eo auicianus ·v· In gutture.
lecto suo turbatus exuitur. et universa ultro concedit. vi.
Ubi quociens venturus ad eandam patrem extɼ cel
lule sue limen extulisset. demoniorũ gemitus indicabãt.

Ubi orationibus suis pagum a grandine li. ·vij·
Ubi aurelianum demonio expul. ·viij· Ceterum·
so nutiorem fecit. ·ix·
Ubi ydolum orationibus prostrauit. ·x·
Ubi columpnam immense molis inexpugnabilem
cui ydolum superstabat orationibus soluit in puluerem. ·xi·
Ubi mulierem profluuio sanguinis laborantem sa
Ubi serpens iussu illius in ·xij· Enauit·
ulteriorem ripam transmeauit. ·xiij·
Ubi piscatoribus nichil capientibus iussu illius cap
tura prouenit. ·xiiij·
Ubi uisa est manus illius sacrificium offerentis
uestita nobilissimis gemmis. ·xv·
Ubi eum angelus monuit et consolatus est pro tha
ciane partis commune cum se uel ad horam necessi
tate non sponte miscuerat. et quod postea ab omnibus
episcoporum conuentibus se remouit. ·xvi·
Ubi inerguminum priusquam limen cellule sue atti
geret curauit. ·xvij·
Ubi egyptius necdum christianus inuocato nomine
eius de naufragio maris liberatus est. ·xviij·
Ubi licontij domum ab omni periculo oratione libe
rauit. et munera illius recipere noluit. ·xix·
Ubi fornacule sue factam non sensit iniuriam·

Ubi aut de martino autē expectare non ·xx·
debes ut ulla sit finis referenti · aut ullo ualeat ser
mone concludi · ista interim de illo uiro portabis o
rienti · et dū peragis diuersa loca · portus · insulas ·
et ciuitates p̄ terras · martini nomen et gl'am p̄di
Ubi sperat sollicite inquiri ·xxi· ¶ ea pp sis ·
et pie uisitari sepulturam pomponij · Expliciunt
capitula · Incipit liber quartus ·

Lucescat o galle surgendū est · nam ut uides postumianus instat · et hic presbiter qui hesterno auditoriū amisit expectat · ut que de martino nr̄o in hodiernā diem explicanda distuleras · debitor sponsionis euoluas: nō ignarus quidem oīm que cūq3 memoranda sūt · sed dulcis et grata cognitio est · etiam nota relegendi · Siquidem cū nature ita comparatū sit · ut meliore quis conscientia se nosse congaudeat · q̄ multorum testimonijs nō esse incerta cognoscat · Nam et hic a prima adolescentia martinū secutus · nouit quidē omnia: sed libenter cognita recognoscat · Fateor ē tibi galle martini michi sepius auditas ēē uirtutes · quippe qui de eo etiam lr̄is multa manda

verim: sed per gestorum ammirationem semper mihi no-
va sunt. que de illo licet audita sepius revoluuntur.
Proinde auditum nobis refugerium auditorum eo im-
pensius gratulamur. quo promptius postumianus
iste qui hec orienti inferre festinat. quasi sibi testi-
bus consignatam abs te accepturus est veritatem.
Hec me loquente gallo iam ad narrandum pa-
rato. irruit turba monachorum. Euagrius presbiter a-
per sabastianus agricola. Et post paululum in-
greditur presbiter noster etherius cum calupione dyacono.
et amatore subdyacono. Postremus aurelius
presbiter dulcissimus meus longiore via veni-
ens anhelus accurrit. Quid vos inquam tam sub-
ito et tam insperati. tam ex diversis regionibus tam
mane concurritis? Nos inquit hesterno cog-
novimus gallum istic per totum diem martini nar-
rasse virtutes: et reliqua in hodiernum diem quia
nox oppresserat distulisse. Propterea maturavi-
mus frequens auditorium facere tante materie
locuturo. Interea nunciatur multos secularium sta-
re pro foribus. nec ingredi audentes: sed ut admit-
terentur orantes. Tum aper: Nequaquam inquit istos
nobis admisceri convenit: quia ad audiendum curi-
ositate potius quam religione venerunt. Confusus

ergo illorum vice quos non admittendos esse censebat
egre tamen obtinui ut eucherium ex vicariis et cel
sum admitteret consularem: ceteri sunt repulsi. Tum
gallum media in sede composuimus. Qui cum diu
nobili sua verecundia silentium tenuisset: tandem
ita exorsus est. Convenistis inquit ad me au
diendum et sancti et diserti. sed religiosas potius quam
doctas aures ut arbitror attulistis audituri me
fide teste non oratoris copia locuturum. Que autem
hesterno dicta sunt non revolvam: illa que non audie
runt ex scriptis recognoscent. Nova postumianus
expectat nunciaturus orienti: ne se in comparatione
martini preferat occidenti. Ac primum sitit ani
mus quod refrigerius in aurem suggerit explicari.

Nes in carnotena gesta est civitate. .ij.
Pater filiam duodecennem ab utero mutam
puellam martino cepit offerre: poscens ut lin
guam ligatam meritis suis sanctus absolveret. Ille cedens
episcopis qui cum forte latus illius ambiebant valen
tiniano atque victricio imparem se esse tante moli:
sed illis quasi sanctioribus nichil impossibile fate
batur. At illi pias preces una cum patre supplici vo
ce iungentes orare martinum. ut sperata prestaret.
Nec cunctatus ultra utrumque preclarum et ostendere

do humilitatem. nec differendo pietatem. iubet circum
stantis populi multitudinem submoueri. Episcopis tantum
et puelle patre assistentibus. in orationem suo illo
more prosternitur. Dein pusillum olei cum exorcismi
prefatione benedicit: atque ita in os puelle sanctifica
tum liquorem. cum et linguam illius digitis teneret infu
dit. Nec fefellit sanctum uirtutis euentus: prius nomen
interrogat. Mox illa reddit. Proclamat pater cum
gaudio pariter et lacrimis. martini genua complex
us: et hanc primam se filie audisse uocem cunctis
stupentibus fatebatur. Ac ne cuiquam id incredibile for
te uideatur. perhibeat uobis presens euagrius testimoni
um ueritatis: nam res ipso presente tunc gesta est. Para
tum est illud quod nuper arpagio presbytero referente cognoui:
sed non pretermittendum uidetur. iii

Auiciani comitis uxorem misisse martino
oleum quod ad diuersas morborum causas neces
sarium sicut est consuetudo benediceret. ampullam uitream
istiusmodi fuisse ut rotunda in uentrem cresceret ore
producto. sed oris extantis concauum non repletum:
quia id moris est uascula compleri. ut pars summo
nibus obstruendis libera relinquatur. Testabatur pres
biter uidisse se oleum sub martini benedictione creuis
se. quo ad exundantem copiam superne defluxerit: eam

dem q̄ dū ad nr̄am familias uasculū referret ser
uasse uirtutē. nam int̄ manus pueri portātis ita
semp̄ exundasse oleū: ut omne illius uestimentū
copia sup̄fusi liquoris operiret. Matronā ita usqz
ad summū labrū plenū uasculū recepisse: ut p̄u
hodieqz fateatur. obdendi pessuli quo claudendi dili
gentius seruanda ꝯsueuerit. in utre illo spaciū non
fuisse. Mirū et illud qd̄ huic me autē intuebatur
meminī ꝯtigisse. Vas uitreū cū oleo qd̄ martinꝰ
benedixerat. in fenestra paululū editiore deposuit:
puer familiaris incautior lintheū suppositū. am
pullam ibi ēē ignarus attraxit. Vas sup ꝯstratū
marmore pauimentū cecidit. Cunctis metu exterri
tis ne benedictio deperisset. ampullula p̄inde incolu
mis est repta. ac si sup plumas mollissimas deci
disset. Que res nō tā ad casum. q̄ ad mar
tini est referenda uirtutē: cuius benedictio p̄ire nō
Quid illud qd̄ factum est .iiij. potuit.
a quodā. cuius nomē quia p̄ns est et p̄di se
uetuit supprimet̄. Cui quidem tempori. hic etiam
saturninus interfuit: canis nobis īportunior ob
latrabat. In noīe inquit martini iubeo te obmu
tescere. Cani hesit latratus in gutture: linguam
ut abscisam putares obmutuit. Ita parum est

xp̄m martinū fecisse uirtutes: credite m̄ quia eci
am aly in noīe eius multa fecerūt. .v.
Auiciani quondā comitis nouentis barbarā
animus et ultra om̄s cruentā feritatē. Hic ra
pido spū ingressus turonū ciuitatem. sequentib;
eū miserabili facie ordinib; cathenatis. diuersa
p̄ cendis parari iubet genera penarū: dispones pos
tero die attonita ciuitate ad opus tā triste p̄cedē.
Qđ ubi martino compertum est. solus paulo ante
mediam noctē ad p̄torium beste illius tendit. Sed
cū p̄funde noctis silentio quiescentib; cūctis. nul
lus forib; obseratis pateret ingressus: ante limina
cruenta p̄sternit̄. Interea auicianus graui somp
no sepultus. angelo ingruente p̄cellitur. Seruus
inquit dei ad tua limina iacet: et tu quiescis? Qui
ille uoce p̄cepta lecto suo turbatus exsilit̄: conuo
catis q; seruis trepidus exclamat martinū esse p̄
forib;. irent p̄tinus claustra reserarent. ne dei ser
uus pateretur iniuriā. Sed illi ut est om̄n natā
seruorū. uix p̄ma limina egressi irridentes dominū
suū q; sompno fuisset illusus. negant quemq̄m
ēē p̄ forib;. ex suomet ingenio coniectantes nemi
nem nocte posse uigilare. nedū illi crederent in il
lius noctis horrore iacere. ante aliena limina sa

credo tetri. Id quod auiciano facile persuasum. uir
sui soluitur in soporem. Sed mox in maiore con
cussus. exclamat martinum stare pro foribus. sibi ideo
nullam quietem animi corporis que permitti. Tar
dantibus seruis ille ad limina exteriora progreditur.
ibi martinum ut senserat deprehendit. Perculsus mi
ser tante manifestatione uirtutis: quid inquit michi
hoc domine fecisti? Nichil loqui te necesse est. Scio
quod desideres: uideo quod requiras. Discede tanto cicius.
ne me ob iniuriam tuam celestis ira consumat. satis
solueram huiusque penarum: crede quia non leuiter apud
me actum est. ut ipse procederem. Post discessum au
tem sancti aduocat officiales suos. iubet omnes
custodias relaxari: et mox ipse proficiscitur. Ita fugato
auiciano letata est ciuitas et liberata. Hec cum
multis auiciano referente comperta sint. tamen nuper
refrigerius presbiter quem coram uidetis. ab agricio
fideli uiro ex tribunis. sub inuocatione diuine maies
tatis audiuit: qui sibi hoc ab auiciano reuelatum
esse iurabat. Ceterum nolo miremini me hodie facere quod
hesterno non feci: ut ad singulas quasque uirtutes
nomina testium personasque connectam. ad quas siquis
fuerit incredulus quia adhuc in corpore sunt requirat.
exigit id infidelitas plurimorum qui in aliquibus que

67

hesterno memorata sunt nutare dicuntur. Accipiant
ergo testes adhuc incolumes atque uiventes. quibus
quia de fide nostra dubitant magis credant. Sed si adeo
infideles sunt: profiteor quia nec illis sunt credituri. Mi-
ror autem quendam qui uel tenuem sensum religionis
habeat. tantum piaculi uelle committere: ut putet quem-
quam de martino posse mentiri. Facessat a quoquam qui
sub deo uiuit ista suspicio. Neque enim martinus hac
indiget ut mendaciis asseratur. Et tamen sermonis
fidem apud te christe deponimus. nos nec alia dix-
isse nec alia dicturos: quam que aut ipsi uidimus.
aut que manifestis auctoribus. uel plerumque ipso re-
ferente cognouimus. Ceterum. et si dyalogi speciem
quo ad leuandum fastidium lectio uariaretur assump-
simus. nos pie prestruere profitemur hystorie verita-
tem. Hec me intrinsecus inserere nonnullorum incre-
dulitas. non sine meo dolore compulerit. Sed re-
deat ad nostrum sermo consensum. in quo cum me tam
studiose audiri uideam. fateor necesse est apro
fecisse constanter: qui repulit infideles. eos tan-
tum iudicans audire debere qui crederent. ·vi·
Efferor siquidem credidas spiritu. et pro dolore to-
tus insanio. Non credunt martini uirtutibus
christiani: quas demones fatebantur. Monasterium

bum uiri duobus a ciuitate miliaribus erat disparatum:
sed si quociens uenturus ad eccliam pedem extra
cellule sue limen extulerat: uideres per totam eccliam
inergumines rugientes. et quasi adueniente iu-
dice agmina dampnanda trepidare: ut aduentum
episcopi clericis qui uenturum esse nesciebant demoniorum
gemitus indicaret. Vidi quemdam appropiantem
martino in aera raptum. manibus extensis in sub-
lime suspendi: ut nequaquam solum pedibus attingeret.
Siquando autem exorcizandorum demonum martinus
operam recepisset. neminem manibus attrectabat. ne-
minem sermonibus increpabat. sicut plerumque per clericos
rotatur turba uerborum. Sed admotis inerguminis
ceteros iubebat abscedere: ac foribus obseratis in me-
dio ecclesie cilicio circumtectus cinere respersus solo stra-
tus orabat. Tum uero cerneres miseros diuerso
exitu purgari. hos sublatis in sublime pedibus
quasi de nube pendere. nec tamen uestes defluere su-
per faciem. ne faceret uerecundiam nudata pars cor-
poris. At in parte alia uideres sine interrogatione uex-
atos. et sua crimina confitentes. Nomina etiam
nullo interrogante prodebant. Ille se iouem iste mer-
curium fatebatur. Postremo cunctos dyaboli minis-
tros cum ipso cerneres auctore cruciari. ut iam in

68

martino illud fateam͞r impletu͞ qđ scriptu͞ est:
qm̄ sancti de angelis iudicabunt. .vij.

Pagum quendā in senonico quot annis grā
do uastabat. Compulsi extremis malis īcole
a martino auxiliu͞ poposcerūt. Missa p̄ auspiciū
prefectoriū uirū satis fida legatio. cuius agros
specialiter grauior q̄ ceteroꝝ assueuerat procella
populari. sed facta ibi orone martinus ita uniuer
sam penitus liberauit ab ingruente peste regionē.
ut p̄ uiginti annos quibꝫ postea mansit ī corpore.
grandinē in illis locis nemo ptulerit. Qđ ne for
tuitū esse et nō potius martino prestitū putaret͞.
eo anno quo ille defunctus est rursū incubuit redi
uiua potestas. adeo sensit et mundus uiri fidelis ex
cessū: ut cuius uita iure gaudebat. eiusdem mortem
lugeret. Ceterū si ad hec probanda q̄ diximus testes
etiam infirmior auditor exigeret. nō unū ego ho
minē sed multa milia pducam: et totā in testio
niū uirtutis ex parte senonū aduocato regionē.
Et tamen tu refrigeri pbr̄ credo meministi. nuper
nob̄ sup hoc cū romulo auspitij illius filio ho
norato. et religioso uiro fuisse sermonē: qui hec
nobis tamq̄ incompta referebat. Et cū futuris
puentibꝫ p̄ assidua dampna trepidaret: ut ipse

audisti magno semꝑ merore lugebat. martinū nō
in hec tempora seruatum. .viij.
Sed ut ad auicianū reuertar qui cū in om
nibꝫ locis cūctis qꝫ urbibꝫ ederet. crudelitatis sue in
fanda monumenta turonis tantū innocēs erat.
Et illa bestia que humano sanguine et infelicium
mortibꝫ alebatur. mitem se atqꝫ tranquillū beato
uiro p̄nte prestabat. Memini quodam die ad
eū uenisse martinū. qui ubi secretariū eius īgres
sus est: uidet post tergū ipsius demonē mire mag
nitudinis assidentem. Quē eminus ut uerbo
q̄a ita necesse est parū latino loquar exsufflās.
auicianus se exsufflari existimans. q̄d me inq̄t
scē sic aspicis: Tū martinus. Non te inquit. sed
eū qui ceruici tue teter incubuit. Ita recessit dya
bolus: et reliquit familiare sub selliū. Satis qꝫ
constat ab illo die auicianū mitiorē fuisse. seu qꝫ
intellexerit egisse se semꝑ assidentis sibi dyaboli uo
luntatē: seu qꝫ inmundus sp̄s ab illius consensu
ꝑ martinū fugatus. p̄uatus est potestate grassā
di. cū crudelescere minister auctore nec ministrum
In uico autē amba .ix. auctor urgeret.
ciensi id est castello ueteri. qd' nūc frequens habi
tač a fratribꝫ: ydolū noueratis grandi opere con

69

structum. politissimis saxis moles turrita surrexerat.
que in conum collecta sublimitatis thronum sublime
procedebat. superstitionem loci operis dignitate servabat.
Huius destructionem marcello ibidem consistenti pres
bitero. vir beatus sepe mandaverat. Post aliquantum
tempus regressus increpabat presbiterum: cur adhuc ydoli
structura consisteret. Ille causatus est vix militari
manu et vi publice multitudinis. tantam molem
posse subverti: nedum id esse facile putaret. per inbe
cillos clericos aut infirmos monachos quivisse
se curari. Tunc martinus recurrens ad nota sub
sidia: noctem totam in oratione pervigilat. Mane
orta tempestas edem ydoli usque ad fundamenta
proruit. Verum hec marcello teste dicta sint. .X.

Aliam eius non dissimilem in simili opere virtutem
refrigerio astipulante prodidero. Columpnam
inmense molis cui ydolum superstabat parabat evertere:
sed nulla erat facultas qua id daret effectui. Tunc
ad orationem suo more convertitur. Visam certum est
parilem quodammodo columpnam ruere de celo. que
impacta ydolo totam illam inexpugnabilem mo
lem solvit in pulverem. Parum scilicet si invisibilibus
celi virtutibus uteretur. nisi ipse virtutes visibiliter servi
re martino humanis etiam oculis cernerentur.

Idem autem refrigerius in testis est mulierem profluvio sanguinis laborantem. cum martini vestem exemplo mulieris illius euangelice contigisset: sub momento temporis fuisse sanatam. ·xj·

Serpens flumen secabat: et ripam in qua constiteramus annatabat. In nomine inquit domini iubeo te redire. Mox se mala bestia ad verbum sancti retorsit: et in ulteriorem ripam nobis expectantibus transmeavit. Quod cum omnes non sine miraculo cerneremus: altius ingemiscens ait. Serpentes me audiunt: et homines non audiunt. ·xij·

Piscem pasche diebus edere consuetus. paulo ante horam refectionis interrogat. an haberetur in promptu. Tunc catho dyaconus ad quem monasterij amministratio pertinebat. doctus ipse piscari negat per totum diem sibi ullam cessisse capturam: sed neque alios piscatores qui vendere solebant quicquam agere quivisse. Vade inquit mitte linum tuum: captura proveniet. Contiguum fluminj ut sulpitius iste descripsit habebamus habitacionem. Processimus cuncti utpote feriatis diebus videre piscantem. omnium spebus intentis non incassum futura temptamina quibus piscis martino auctore martini usibus quereretur. Ad primum iactum in rethi permodico ima

nē elocem dyaconus extraxit. et ad monasteriū
letus accurrens. numinū ut dixit poeta nescio q̄s.
utimur enī versu scolastico quia inter scolasticos
fabulam̄. captiuū q3 suem mirantibꝫ intulit ar
gis. Uere iste xp̄i discipl's. gestarū a saluatore
virtutū quas in exemplum scīs suis edidit emu
lator. xp̄m q3 in se monstrabat operantē. q̄ scīm
suū usqꝫquaqꝫ glorificans. diuersarū munera
graciarū in unum hoīem ꝯferebat. .xiiij.

Testabatur arborius prefectus uidisse se mar
tini manū sacrificiū offerentis. uestitā quo
dammodo nobilissimis gemmis: lucē micare pur
puream. et ad motū dextere. collisarū int̄ se fra
gorem audisse gemmarum. .xv.

Ueniam ad illud qd̄ ꝓpter tempora notam
semp occultauit: sed nos celare non potuit.
In quo illud est miraculū. q3 facie ad faciem cū eo
est angelus collocutus. Maximus impator alias
sane bonus. depravatus consiliis sacerdotū. post
priscilliani necem ythaciū epm priscilliani ac
cusatorem. ceteros q3 illius socios quos noīare
nō est necesse vi regia tuebatur: ne q̄s ei crimini
daret operam illius cuiuscūqꝫ modi hoīem fuis
se dampnatū. Interea martinus multis q3 gra

ubi laborantium causis . ad comitatum ire compul
sus : procellam ipsam totius tempestatis incurrit .
Congregati apud Treueros episcopi tenebantur . qui co
tidie communicantes ythacio communem sibi cau
sam fecerant . Hys ubi nunciatum est inopinanti
bus adesse martinum : totis animis labefacti mussi
tare et trepidare ceperunt . Etiam pridie imperator ex
eorum sententia decreuerat . tribunos summa potestate
armatos ad hyspanias mittere : qui hereticos inqui
rerent . deprehensis uitam et bona adimerent . Nec
dubium erat quin sanctorum etiam maximam turbam tem
pestas ista depopulatura esset . paruo discrimine
inter hominum genera . Etenim tum solis oculis iudi
cabatur . cum quis pallore potius aut ueste quam
fide hereticus estimaretur . Hec nequaquam martino
placitura episcopi sentiebant . sed male conscijs illa uel
molestissima erat cura . ne se ab eorum communione
adueniens abstineret : non defuturis qui tanti uiri
constantiam premissa auctoritate sequerentur . In
eunt cum imperatore consilium . ut missis obuiam
magistri officialibus . urbem illam propius uetaretur ac
cedere : nisi se cum pace episcoporum ibi consistentium affore
fateretur . Quos ille callide est frustratus . pro
fitetur se cum pace christi esse uenturum . Postremo in

gressus nocturno tempore: adiit etiam tantum
orationis gratia. Postridie palatium petiit. Preter
multas quas evolvere longum est. has principa
les petitiones habebat. pro narsete comite et leuca
dio preside. quorum ambo gratiani partium fuerant
pertinacioribus studiis. que non est temporis explica
re: nam victoris emeriti illa precipua cura. ne tri
buni cum iure gladiorum ad hyspanias mitterentur.
Pia enim erat sollicitudo martino: ut non solum christi
anos qui sub illa erant occasione vexandi. sed
ipsos etiam hereticos liberaret. Verum primo die
atque altero suspendit hominem callidus imperator
sive ut rei pondus imponeret. sive quia nimis sibi
implacabilis erat. seu quia ut plerique tum arbitra
bantur avaricia repugnabat: siquidem in bona
eorum inhyaverit. Fertur enim ille vir multis bonis
que actibus preditus. adversus avariciam parum
consuluisse nisi regni necessitates: quippe exhaus
to superioribus principibus rei publice erario. pene sem
per in expeditione atque procinctu bellorum civilium constitu
tus. facile excusabitur quibuslibet occasionibus
subsidia imperio paravisse. Interea episcopi in quorum
com munionem martinus non ibat. trepidi
ad regem concurrunt: precondempnatos se conque

rentes. actu͂ esse de suo oi͂m statu si theognisti p̄ti
naciam. qui eos solus palam lata sententia con
dempnauerat. martini armaret auctoritas: nō o
portuisse hoiem recipi menibꝫ. illu͂ iam nō defenso
rem hereticoꝝ ēē sed uindicem. nichil actu͂ morte
priscilliani si martinus exerceat illius ultionem.
Postremo p̄strati cu͂ fletu et lamentatōe potesta
tem regia͂ implorant: ut utatur aduersus unu͂
hoiem ui sua. Nec multu͂ aberat qn̄ cogeret͂ impe
rator martinu͂ cu͂ hereticoꝝ sorte miscen. Sed ille
licet ep̄is nimio fauore eēt obnoxius: non erat
nescius martinu͂ fide s̄ctitate ac uirtute. cu͂ctis pre
stare mortalibꝫ. Alia longe uia s̄cm̄ uince͂ parat.
ac p̄mo secreto accersitu͂ blande appellat. hereticos
iure dampnatos more iudicioꝝ publicoꝝ potius
q̄ insectationibꝫ sacerdotu͂. non ēē causam qua
ythacii ceteroꝝ qꝫ partis eius co͂munione͂ putaret
ēē dampnandam. theognistu͂ odio potius q̄ cau
sa fecisse discidiu͂: eundem qꝫ tamen solu͂ esse qui
se a co͂munione interim separaret a reliq̄s. nichil
nouatu͂ qn̄ etiam ante paucos dies habita sy
nodus. ythaciu͂ p̄nunciauerat culpa nō teneri.
Quibꝫ cu͂ martinus paru͂ moueret͂. rex ira accen
ditur: ac se de ꝯspectu eius arripuit. et mox p̄cuss

72

sores hys per quibus martinus rogauerat diriguntur.
Quod ubi martino compertum iam noctis tempore
est. palatium irrupit: spondit si parceretur se communi
caturum. dummodo tribuni iam in excidium ecclesiarum
ad hyspanias missi retraherentur. Nec mora inter
cessit: maximus indulget omnia. Postridie feli
cis episcopi ordinatio parabatur. sanctissimi sane ui
ri et plane digni. qui meliore tempore sacerdos fieret.
Huius diei communionem martinus iniit. satius
estimans ad horam cedere. quam hys non consulere quo
rum ceruicibus gladius imminebat. Verumtamen sum
ma ui episcopis nitentibus ut communionem illam sub
scriptione firmaret: extorqueri non potuit. Postero
die se inde proripiens. cum reuertens in uiam mestus
ingemisceret: se uel ad horam noxie communioni fu
isse permixtum. haut longe a uico cui nomen est and
thanna. qua uasta solitudine siluarum secreta pa
tiuntur. pregressis paululum comitibus ille subsedit:
causam doloris et facti accusante ac defendente in
uicem cogitatione peruoluens. astitit ei repente ange
lus. merito inquit martine compungeris: sed ali
ter exire nequisti. Repara uirtutem. resume constan
tiam: ne iam non periculum glorie sed salutis incur
reris. Itaque ab illo tempore satis cauit cum illa

Ithaciane part

ythacianae partis communione misceri. Ceterum cum
quosdam ex energuminis tardius quam solebat et gratia
minore curaret, subinde nobis cum lacrimis fatebatur:
se propter communionis illius malum, cui se vel puncto
temporis necessitate non spiritu miscuisset, detrimentum
sentire virtutis. Sedecim postea vixit annos. nullam
synodum adiit: ab omnibus episcoporum conventibus se removit.
Sed plane ut experti sumus .xvi. Quin
diminutam ad tempus gratiam multiplici mer
cede reparavit. Vidi postea ad pseudothyrum monas
terii ipsius adductum energuminum: et priusquam li
men attingeret fuisse curatum. .xvii.
Testantem quendam nuper audivi cum in tyrreno
mari cursu illo quo romam tenditur navigaret.
subitis turbinibus excitis extremum vitae omnium fuisse
discrimen. in quo cum quidam egyptius negociator
necdum christianus magna voce clamaverit. deus mar
tini adiuva nos: mox tempestatem fuisse sedatam. se
propositum cursum cum summa placidi equoris qui
Lycontius ex vicariis .xviii. ete tenuisse.
vir fidelis. cum familiam illius lues extrema
vexaret. et inaudite calamitatis exemplo per totam
domum corpora egra procumberent: martini per litteras
imploravit auxilium. Quo tempore vir beatus

73

esse prenuisit difficilem impetrari. Nam spiritu sentiebat
domum illam divino numine vetitam: tamen non
prius destitit septem totos dies totidemque noctes oran-
do et ieiunando continuans. quousque id quod exorandum recep-
rat impetravit. Mox ad eum Licontius divina expertus
beneficia provolavit. nuncians simul et agens gratias
domum suam omni periculo liberatam: centum etiam
argenti libras obtulit. quas vir beatus nec respuit nec
recepit. Sed priusquam pondus illud monasterii limen
attingeret. redimendis id est captivis deputavit.
Et cum ei suggereretur a fratribus ut aliquod ex eo in sumptu
monasterii reservaret. omnibus in angustum esse vic-
tum. multis deesse vestitum. nos inquit ecclesia et pas-
cat et vestiat. dummodo nichil nisi usibus quesisse

Subcurrit hoc loco ·xix· Quiddam.
illius viri magna miracula: que facilius
admirari possumus quam referre. Agnoscatis profecto
quod dico. multa sunt illius que non queant explicari:
velud istud est quod nescio an ita ut gestum est a no-
bis possit exponi. Quidam e fratribus nomen non
ignoratis. sed celanda persona est: ne secundo viro ve-
recundiam faceremus. Quidam ergo cum ad forna-
culam illius carbonum copiam repperisset: et admo-
ta sibi sellula divaricatis pedibus super ignem illum

nudato inguine resideret. continuo martinus factam
sacro tegmini sensit iniuriam magna voce procla
mans: quis inquit nudato inguine nostrum incestat
habitaculum: Hoc ubi ille frater audivit. et ex con
scientia quod incesserat agnovit: continuo ad nos
concurrit exanimis. pudorem suum non sine mar
tini virtute confessus. area

Quodam item die dum in area que parva ad
modum tabernaculum illius ambiebat. in illo
suo quod nostis omnes sedili ligneo resedisset. videt
duos demones in excelsa illa que monasterio su
pereminet rupe consistere: inde alacres ac letos vo
cem istiusmodi adhortationis emittere. heya te
brictio. heya te brictio. Credo cernebant miserum
eminus propinquantem. conscii quantam illi rabiem
spiritus suscitassent. Nec mora brictio furibundus
irrupit. ibi plenus insanie evomit in martinum
mille convicia: obiurgatus enim pridie ab eo fuerat.
Cur qui nichil umquam ante dicatum quippe qui
in monasterio ab ipso martino nutritus ha
buisset. equos aleret mancipia compararet. Nam
illo tempore arguebatur a multis. quod non solum
pueros sed etiam puellas satis vultibus coemis
set. Quibus rebus infelicissimus insano felle con

motus. et ut credo per opere demonum illorum agitatus
instinctu. martinum ita aggressus est ut uix
manibus temperaret. Cum quidem sanctus uultu placido
mente tranquilla. infelicis amentiam per mitia uerba
cohiberet: sed ita in eo nequam spiritus redundabat. ut
ne sua quidem illi que prius uana admodum mens sibi
esset trementibus labiis. incerto quasi uultu decolo
re pre furore rotabat uerba peccati. se asserens sanctio
rem quippe qui a primis annis in monasterio in
ter sacras ecclesie disciplinas. ipso martino educan
te creuisset: martinum uero et a principio quod ipse dif
fiteri non posset milicie actibus sorduisse. et nunc per
inanes superstitiones et fantasmata uisionum ri
dicula prorsus inter deliramenta senuisse. Hec cum
multa atque alia etiam que reticere melius est acer
biora uomuisset. egressus tandem furore saciato.
quasi qui se penitus uindicasset: rapidus ea par
te qua uenerat recurrebat. Cum interea credo per mar
tini orationes. fugatis ab illius corde demonibus. reduc
tus in penitentiam mox reuertitur: atque ad martini
se genua prosternit. ueniam poscens fatetur errorem. nec
sine demone fuisse tandem sanior confitetur. Non erat a
pud martinum labor iste difficilis: ut ignosceret sup
plicanti. Tunc et ipsi et nobis omnibus sanctus exposu

it: qualiter illũ a demonibȝ uidisset agitari: se cõ
uitijs nõ moueri. que magis illi a quo erant effu
sa nocuissent. Unde cũ idem bricius multis apud
eũ magnis qȝ criminibȝ psequi premeret: cogi non
potuit ut eũ a pbro submoueret. ne suã psequi
uideretur iniuriam. illud sepe cõmemorans: Si
xps iudam passus est: cur ego nõ patiar briccionẽ:
Ad hec postumianus. Audiat inquit istud exem
plũ noster iste de primo. qui cũ sit sapiens imme
mor presentiũ. immemor futuror. si fuerit offen
sus insanit: in sua se nõ habens potestate. seuit in
clericos grassatur in laycos. totum qȝ terrar orbẽ
in suam cõmouet ultionẽ: in qua p trienniũ iu
giter dimicatione ꝯsistens. nec tempore nec ratiõe
sedatur. dolenda hoĩs et miseranda conditio. etiã
si hac sola insanabilis mali peste pmeret. Verũ
ista ei penitentie et tranquillitatis exempla refer
re sepius galle debueras: ut sciret irasci et sciret ig
noscere. Quis istum ipm breuiter insertũ sermo
nẽ meũ in se platum forte cognouerit. sciat ma
gis nõ ore inimici qȝ amici animo me locutum:
quia si fieri posset optarem. ut martino potius
ẽpo qȝ falari tyranno similis diceret. Sed istum
cuius cõmemoratio parũ suauis est taceamus:

et ad martinum nostrum gallie redeamus. Tum ego
cum iam adesse vesperum occiduo sole sentirem. di-
es inquam abiit postumiane: surgendum est simul
tam studiosis auditoribus cena debetur. xii.
De martino autem expectare non debes. ut ulla sit
meta referendi: latius ille diffunditur. quam ut ul-
lo valeat sermone concludi. Ista interim de illo viro
portabis orienti. sed dum revertis. diversas regiones.
loca. portus. insulas. urbes que preterieris: martini
nomen et gloriam sparge per populos. In primis me-
mento non preterire campaniam. et si maxime cur-
sus in devio sit. non tamen tibi tanta sint. vel mag-
narum morarum ulla dispendia. quin illuc adeas il-
lustrem virum. ac toto laudatum orbe paulinum: illi que-
so te primum sermonis nostri. quo vel hesterno con-
fecimus. vel hodie diximus volumen evolve: il-
li omnia referes. illi cuncta recitabis: ut mox per
illum sacras viri laudes roma cognoscat. sicut pri-
mum illum nostrum libellum non per ytaliam tantum
sed per totam etiam diffudit illiricum: ille martini
non invidus gloriarum sanctarumque virtutum in christo
pyssimus estimator. non abnuet presulem nostrum
cum suo felice componere. Inde si forte ad affricam
transfretabis refer audita kartagini. licet iam

pruden ut ipse dictis illius noverit. tamen nunc precipue de eo multa cognoscat: ne solum ibi cyprianum martyrem suum. cuius sanctio illius sanguine consecrata miretur. Iam si ad levam achaie sinum paululum divertens intraveris. sciat corinthus. sciant athene. non sapientiorem in achademia platonem. nec socratem in carcere fortiorem. Felicem quidem greciam que meruit audire apostolum predicantem: sed nequaquam a christo gallias derelictas. quibus donaverit habere martinum. Cum vero ad egyptum usque perveneris. quamquam illa sanctorum suorum numero et virtutibus sit superba. tamen non dedignetur audire. quam illi vel universe asie in solo martino europa non cessit. .xxiii.

Ceterum cum iherosolimam inde petiturus ventis cursum vela commiseris. negotium tibi nostri doloris iniungo: ut si umquam illustris illius ptholomaydis litus accesseris. inquiras ubi sit consepultus noster ille pomponius. Nec fastidias visitare ossa peregrina. multas illic lacrimas tam ex affectu tuo quam ex nostris funde visceribus: ac licet vili munere solum ipsum flore purpureo et suave redolentibus sparge graminibus. Dices tamen illi sed non aspere non acerbe compatientis alloquio. non exprobrantis eulogio. quod si vel te quam

dam uel me semper audire uoluisset. et martinum
magis quam illum quem nominare nolo fuisset imita
tus. numquam me crudeliter tam disparatus ignoti
pulueris regione tegeretur naufragi sorte predo
nis passus in medio mari mortem. et uix in extremo
nactus litore sepulturam. Uideant hoc opus suum
quicumque ex absessu innocere uoluerunt: uideant
gloriam suam. et uel nunc aduersum me grassari desi
nant uindicanti. Hec cum maxime flebili uoce ge
meremus omnium lacrimis per nostra lamenta commotis.
cum magna quidem martini ammiratione sed non
minore ex nostris fletibus dolore discessum est. Expli
cit liber quartus. Incipit liber sancti martini de trini
Clemens trinitas est tate.
una diuinitas. Ut autem per
sacramentum cognoscatur unitas
est ab eo qui est et spiritus sanctus a quo
qui est et unigenitus sic existens
diuine lucis nature spiritus. ac sese
per naturam per substantiam maiestatis. potestatis.
uirtutis. diuine lucis spiritus. unus in duobus et uter
que in idipsum: pater in filio. filius in patre. in sanc
to spiritu. sic tribus personis confitemur corpus prescie
quod super omnia cuncta concludit. In hoc ergo

mysterio credimus ee ex nullis extantib; cuncta cre-
ta. qd mysteriu mens humana concipere non po-
test. nec oratoria lingua enarrare: neq; diffusi ser-
monis bibliothecarum uolumina si totu mun-
du libri repleant. diuina scientia no possit ienar-
rabilis enarrari. Qui est indicabilis nullomo-
do possit describi neq; 2cludi. aut uerbu aut sub-
stantia ppria diuinitatis sue. qui est fons diui-
ne lucis luminis siue substantie natura. Sileat
lingua oratoria: qa deficit sermo de indicabilib;.
Cum 2summauerit mens humana de diuina
maiestate dice: tuc incipit. O quanta sit aute
diuina clementia nemo scit nisi qui genuit: et ne-
mo comperit secreta pris. nisi is qui p naturam
nascendi initiu amisit. Omnis ergo mansuetu-
do et modestia peritor 2uertat ad pphiam. domi-
nica auctoritate presumat dicendo. Credidi pp-
ter quod locutus sum. Qd aute p mysterium
simplex sit pfessio. aut fundamentum ecclie soli-
dat apostolica auctoritate predestinatio. seques
presumat dicendo. Decetero nemo mi molestus
sit. ego credo in xpo et huc crucifixu. quia eu con-
fitetur filiu hominis. 2fitetur et spiritum scm.
quia de sco spiritu et maria uirgine mediator

nascitur. Cum confitetur primogenitum necesse est
de unigenito qui testimonium dicat. unum et solum
sine origine esse in terciam personam patrem confitetur
existencias diuine nature lucas episcopus ut dixi. qui se
cundum diuinam naturam ut supra dixi est unus
in duobus et uterque in idipsum. Pater in filio. filius
in patre in spiritu sancto. in sancta ecclesia: nunc et in
inmortalia secula seculorum. Incipit sermo grego
rii turonensis episcopi de transitu sancti martini episcopi
Archadio uero et copi.
honorio. Sanctus martinus tu
ronorum episcopus plenus uirtutibus
et sanctitate. prebens infirmis
multa beneficia: octogesimo
primo etatis sue anno. episcopatus
autem uicesimo sexto. apud condatensem dyocesis
sue uicum excedens a seculo: feliciter migrauit ad
christum. Transiit autem media nocte. qua dominica
habebatur: attico cesareo que consulibus. Multi enim
in eius transitu psallentium uoces audierunt in
celo: quod in libro uirtutum eius primo plenius ex
posuimus. Nam cum primum sanctus dei apud
condatensem ut diximus uicum egrotare cepisset:
pictaui ipsi ad eius transitum sicut turonici con

uenerunt. Quo migrante: grandis altercatio
in utrumque surrexit populum. Dicebant enim pictaui. Nos
ter est monachus. nobis abbas extitit. nos requi
rimus commendatum: sufficiat uobis qui dum esset in
mundo usi fuistis eius colloquio. Participastis
conuiuium. firmati fuistis benedictionibus: insuper
et uirtutibus iocundati. Sufficiant uobis ista omnia:
nobis liceat auferre uel cadauer exanime. Ad hec
turonici respondebant. Si uirtutibus nobis facta
sufficere dicatis: scitote quia nobiscum positus. am
plius est quam hic operatus. Nam ut pretermittamus
plurima. nobis suscitauit duos mortuos no
bis unum: et ut ipse sepe dicebat. maior ei uirtus an
te episcopatum fuit quam post episcopatum. Ergo necesse
est. ut quod nobiscum non impleuit uiuus: exple
at uel defunctus. Vobis est enim ablatus: nobis
a deo donatus. Verum si mos antiquitus institu
tus seruatur. in urbe qua ordinatus est habebit
deo iubente sepulchrum. Certe si pro monasterii pri
uilegio cupitis uindicare. scitote quia primo eius
monasterium cum mediolanensibus fuit. Hiis ergo
litigantibus sole ruente dies clauditur. corpus que in
medio positum ab utroque populo custoditur: futurum
ut mane facto a pictauis per uiolentiam auferretur.

Deniqu(e) media nocte omnes pictaui a sompno sal latie conprimuntur: nec ullus superfuit qui ex hac multitudine uigilaret. Igitur ubi turonici eos conspiciunt obdormisse. apprehensam sanctissimi glebam alii per fenestram eiciunt. alii a foris suscipiunt: positum que in naui cum omni populo per uigennam fluuium descendunt. ingressi que ligeris alueum ad urbem turonicam cum magnis laudibus psallentium munus dirigunt copiosum. De quorum uocibus pictaui expergefacti. nichil de thesauro quem custodiebant habentes: cum magna confusione ad propria sunt reuersi. Quod si quis requirit. cur post transitum graciani episcopi. unus tantum id est litorius usque ad sanctum martinum fuisset. nouerit quod obsistentibus paganis diu ciuitas turonica sine benedictione sacerdotali fuit. Nam xpiani qui eo tempore uidebantur. occulte per latebras diuinum officium celebrabant. Nam si qui a paganis repti fuissent xpiani: aut affligebantur uerberibus. aut gladio truncabantur. A passione ergo domini usque ad transitum sancti martini anni quadringenti duodecim computantur.

Explicit sermo primus de transitu sancti martini episcopi. Incipit sermo eiusdem de eo quod audiuit sanctus seuerinus episcopus in transitu sancti martini episcopi.

Beatus autem seuerinus colonien- v.
sis ciuitatis episcopus. uir honeste
uite et per cuncta laudabilis: dum
die dominico loca sancta ex consue-
tudine post matutinos cum suis
clericis circuiret. illa hora qua
uir beatus obyt audiuit chorum canentium in sublimi:
uocato que archidyacono interrogat. si aures eius
percuterent uoces quas ille attentius audiret. Re-
spondit. Nequaquam. Tunc ille. Diligenter inquit
ausculta. Archidyaconus autem cepit sursum collum
extendere. aures erigere: et super summis articulis
baculo sustentante stare. Sed credo eum non fuisse
equalis meriti: a quo hec non merebantur audiri.
Tunc prostrati terre ipse pariter et beatus episcopus dominum depre-
cabantur: ut hoc ei diuina pietas audire permitte-
ret. Erectis autem rursum interrogat senex. Quid
audis? Qui ait. Voces psallentium tamquam in ce-
lo audio: sed quid sit prorsus ignoro. Cui ille. Ego
tibi quid sit narrabo. Dominus meus martinus episcopus
migrauit ex hoc mundo: et nunc angeli canendo eum
deferunt in excelsum. Et ut parumper mora esset. ut hec
audirent: dyabolus eum cum iniquis angelis reti-
nere temptauit. nichil que suum in eodem reperiens

confusus abscessit. Quid ergo de nobis peccatoribus erit. si tantum sacerdotem voluit pars iniqua nocere? Hec sacerdote loquente. notatum tempus: archidyaconus turonis misit velociter qui hec diligenter inquireret. Qui veniens ea die hora quo manifestissime cognovit transisse beatum virum: qua sanctus severinus audivit psallentium chorum. Sed et si ad severi recurramus hystoriam. ipsa hora eum sibi scripsit cum libro vite sue fuisse revelatum. Explicit sermo secundus de transitu sancti martini. Incipit sermo eiusdem de eo quod audivit sanctus ambrosius in transitu sancti martini episcopi.

vj.

Eo namque tempore beatus ambrosius cuius hodie flores eloquii per totam ecclesiam redolent. mediolanensi civitati preerat episcopus. Cui celebranti festa dominice diei ista erat consuetudo: ut veniens lector cum libro. non antea legere presumeret. quam sanctus nutu iussisset. Factum est autem ut illa die dominica prophetica lectione iam lecta. ante altare stante qui lectionem beati pauli proferret: beatissimus antistes ambrosius super sanctum altare obdormiret. Quod videntes multi. cum nullus eum penitus excitare pre-

sumeret. transactis fere duarum aut trium horarum
spaciis excitauerunt dicentes: iam hora preterit. iu
beat dominus noster lectorem lectionem legere. expec
tat enim populus ualde iam lassus. Respondens autem
beatus ambrosius. nolite inquit turbari. Multum enim
michi ualet sic obdormisse: cui tale miraculum dominus
ostendisse dignatus sit. Nam noueritis fratrem
meum martinum sacerdotem egressum de corpore fuisse.
me autem eius funeri obsequium prebuisse: pacto
quod ex more seruitio. capitellum tantum uobis excla
mantibus non expleui. Tunc illi stupefacti pariter et
ammirantes. diem et tempus notant sollicite in
quirentes: quia ipsa die tempus quod repererunt. quo
beatus confessor dixerat se eius exequiis deseruisse.
O beatum uirum. in cuius transitu sanctorum canit nu
merus. angelorum exultat chorus. omnium que celestium
uirtutum occurrit exercitus: dyabolus presumptione
confunditur. ecclesia uirtute roboratur. sacerdotes reuela
tione glorificantur: quem michael assumpsit cum an
gelis. maria suscepit cum uirginum choris. parady
sus retinet letum cum sanctis. Sed quid nos in laudem
eius temptamus. quod non sufficimus adimplere: Ipse
est enim laus illius cuius laus ab ore numquam recessit.
nam nos utinam uel simpliciter possimus hystoriam

explicare. Explicit sermo tercius. Incipit sermo
gregorii episcopi de translatione sancti martini episcopi.

Opere precium est enim et iam il
lud inserere lectioni: qualiter
sanctum eius corpusculum in locum u
bi nunc adoratur fuerit angelo
annuente translatum. Anno
sexagesimo quarto post trans
situm gloriosi domini martini. beatus perpetuus turo
nice sedis cathedram sortitus est dignitatis:
adeptus quoque hunc apicem cum magno uoto eorum con
sensu fundamenta templi ampliora quam fuerant
super beata membra locare disposuit. Quod sagaci
insistens studio. mirifico mancipauit effectui. De
qua fabrica multum quod loqueremur erat: sed quia
presens est conticere eiusdem melius putauimus.
Adueniente ergo optato tempore sacerdoti ut tem
plum dicaret. et sanctum corpusculum a loco ubi sepultum
fuerat transferretur: conuocauit beatus perpetuus ad
diem festum uicinos pontifices. sed et abbatum ac
diuersorum clericorum non minimam multitudinem.
Et quia hoc in kalendis iulii agere uolebat:
uigilat una nocte. facto mane accepto sarculo
terram que super sanctum tumulum erat cepit effodere.

Quo detecto: manus ut eum commoverent iniciunt.
Ibi que multitudo tota laborans: nichil prorsus per
totam diem profecit. Vigilata deinde alia nocte: ma
ne temptantes iterum. nichil omnino agere potuerunt. iij.
Tunc conturbati atque exterriti: quid facerent nesciebant.
Dicit eis unus ex clericis. Scitis quia post hoc tri
duum natalis episcopatus eius esse consueverat: et forsitan
in hac die se transferri nos ammonet. Tunc ieiuniis
et orationibus ac iugi psallentio die noctuque insisten
tes: triduum illud continuatione duxerunt. Quarta
autem die accedentes ponentesque manus: non vale l. iiij
bant penitus movere sepulchrum. Pavore autem omnes
exterriti. iam in hoc stantes ut terra vasculum quod
detexerant operirent: apparuit eis veneranda canicie
senex. instar nivis candorem efferens. dicens se esse ab
batem. Et ait eis. Usquequo conturbamini et tarda
tis: Non videtis dominum martinum stantem. vos iu
vare paratum si manus apponitis: Tunc iactans
pallium quo utebatur. posuit manum ad sarcofa
gum cum reliquis sacerdotibus. crucibus paratis et ce
reis. imposita que antiphona: dederunt cuncti voces
psallentium in excelso. Tamen ad senis conatum
protinus sarcofagum in summa levitate commotum:
in loco ubi nunc adoratur domino annuente perducitur.

Quod ad uoluntatē sacerdotis compositū. dn̄s
etiam missis ut uentū est ad cōuiuium. requirentes
sollicite senem: nequaquam repperiunt. Sed nec homo
quidem extitit: qui eū de basilica exire uidisset. Cre
do aliqua fuisset uirtus angelica. qui et bt̄m uiriū
se uidisse pronunciauit: et deinceps nulli cōparuit.
In quo loco ex illa die multe uirtutes facte sunt: q̄
p negligentiā non sūt scripte. Nos uero de quāto
nostro tempore aut fieri uidimus. aut fīm certe
cognouimus. silere nequiuimus: adiuuante do
mino nr̄o ihū xp̄o. qui cū patre et spiritu sc̄o ui
uit et regnat deus. p omnia secula seculoꝝ. Amen.

Explicit liber de translatione sancti martini epi.

474–476

Hs.
3 J 2

N° 248 . . . r.

Hs.
3 J 2

N° 240 . . . r.
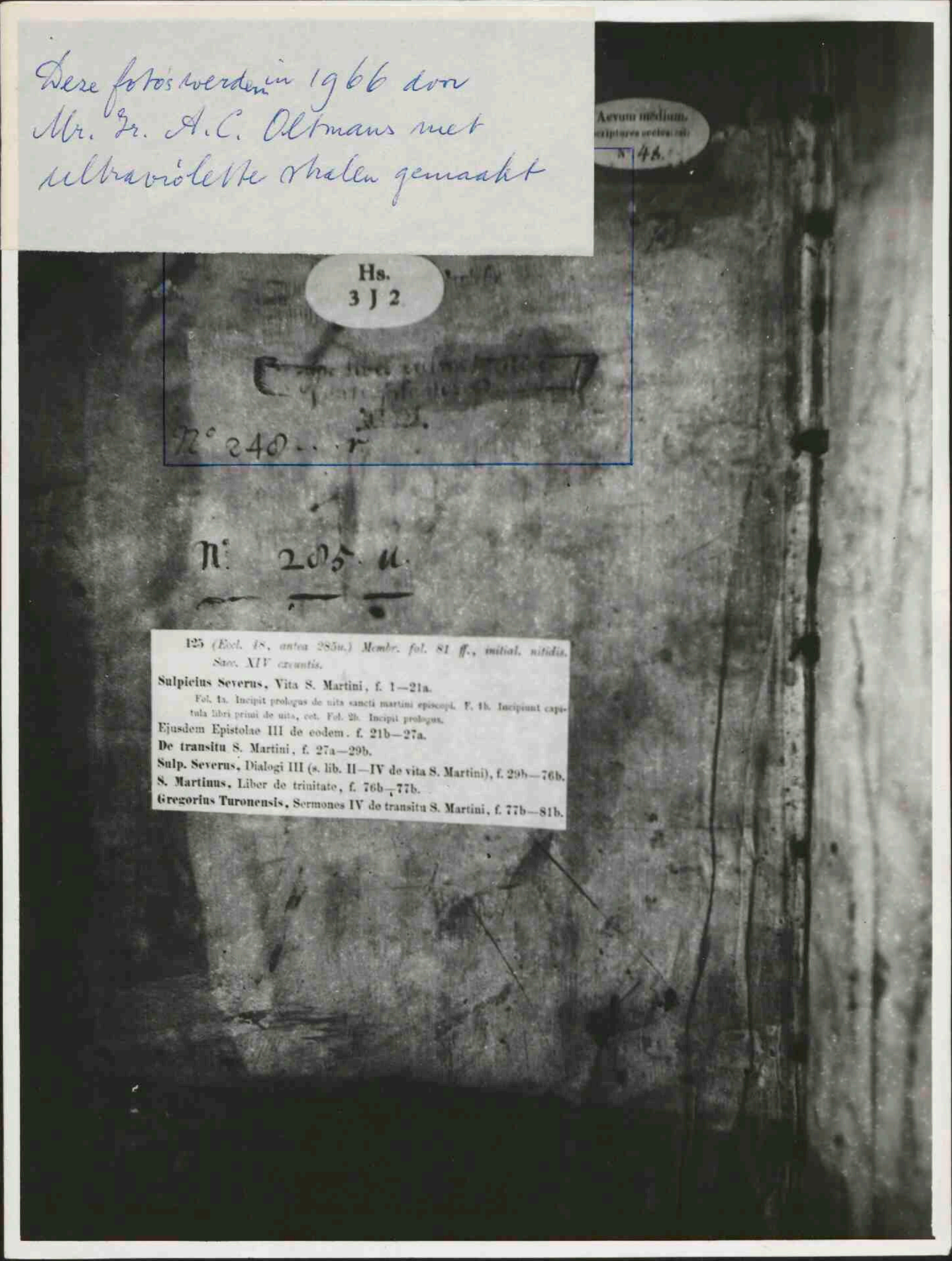
Deze foto's werden in 1966 door Mr. Dr. A. C. Oltmans met ultraviolette stralen gemaakt